

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MARIE CHRISTOPHERSEN
FRA
HEDERBOEGNEN

ERH. FLENSBORGS BOGHANDEL
ROSKILDE 1923

HISTORISK SAMFUND FOR KØBENHAVNS AMT OG GAMMEL ROSKILDE AMT

1923

FRA HEDEBOEGNEN

OPTEGNELSER

AF

MARIE CHRISTOPHERSEN

—

ORDNEDE OG UDGIVNE

AF

HENRIK USSING

ROSKILDE
ERH. FLENSBORGS BOGHANDEL

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI I KOLDING

1923

INDHOLD

	Side
Fortale.. ...	5
Egn og By	9
Bygninger og Bohave ..	11
Haven... ..	30
Fra det daglige Livs Færden ...	31
Tyende	33
Maaltider ...	35
Bagning.	38
Malkning og Mælkenes Behandling ...	40
Slagtning	43
Lysstøbning..	45
Brygning ...	46
Spind ...	48
Biavl	54
Oldermandslavet ..	58
Aaret om	63
Høslæt og Kornhøst ...	78
Husdyr	86
Markederne i Kjøge	90
Kræmmere og Haandværkere	93
Dragter	100
Leg og Dans	116
Kærlighed og Bejlerfærd	121

	Side
Gæstebud, Barsel og Jordefærd ..	129
Tid og Himmeltegn ...	155
Sygdomme... 156
Englænderne 1807. ...	162
Held og Varsler...	164
Sagn og Æventyr 166

F O R T A L E

FRK. SIDSEL MARIE CHRISTOPHERSEN, Meddelersken i denne Bog, er født i Højelse 1869 som Datter af Gaardmand Niels Christophersen. Hendes Tipoldefar, Jens Larsen, fik i 1779 Fæstebrev paa hendes Fødegaard, og den har stadig siden været beboet af hendes Slægt. Denne Slægt har været rig paa Tradition og historisk Sans, og Interessen for Slægtens Liv og Færden har ikke været mindst hos Marie Christophersen. Hun har været Elev paa Emdrupborg Højskole og genneingaaet forskellige Kursus i København; men langt den største Del af sin Tid har hun boet paa sin Fødegaard, og naar hun var i København, søgte hun til Billed-Samlinger, Arkiver, Musæer og Biblioteker, hvor hun kunde finde Oplysninger om gamle Dages Folkeliv paa Landet, og i samme Hensigt har hun aflagt Besøg paa Musæerne i Malmø og Lund. Intet Under, at Køge Musæum har draget Nytte af hendes Indsigt, navnlig ved Ordningen af Hedeboegnens Sager.

Paa Opfordring af Musæumsinspektør Chr. Axel Jensen har hun til »Fra Arkiv og Museum« 1913—14 udarbejdet Stykker om Nationaldragterne, hvoraf Partier er benyttede her i Bogen. — Ogsaa nogle andre Stykker om gammelt Landsbyliv har Marie Christophersen tidligere offentliggjort i Aarbøger og Blade. Men den udførlige Optegnelse af gammel Bondesæd tog hun fat paa, efter at Udgifveren i et Foredrag, jeg for nogle faa Aar siden holdt i Roskilde for Historisk Samfund for Københavns Amt, havde fremstillet det ønskelige i, at der ogsaa i dette Amt fremkom en Folkelivsskildring i Lighed med dem, jeg har udgivet for andre Dele af Landet.

Udgifverens Maal er at fremskaffe og offentliggøre indgaaende Skildringer af gamle Dages Landsbyliv, som hver for sig er typiske for et større Omraade, og hvorved der kan vindes en Afspejling af

de svundne Tider i deres rige Afveksling, som de skifter efter Meddelerens Hjemstavn, Lag inden for Landsbysamfundet, Køn o. s. v. — De tre Skildringer af denne Art, jeg tidligere har udgivet: »Minder fra Erritsø«, »Ingvor Ingvorsens Fortællinger« og »Ved Halleby Aa«, handler ligesom denne Bog om Bondens Dagligliv og Højtid, hans Tro, Fortælling og Digtning; men selv om Indholdet i store Træk til Dels falder sammen, har hver af Bøgerne sit Særpræg. I de Bøger, hvor Mænd er Meddelere, rettes Blikket hovedsagelig paa andre Omraader end dem, der kommer i Forgrunden, hvor Kvinder beretter. Jydske Forhold, Redskaber, Arbejdsmaader, Sæd og Tro adskiller sig paa mange Punkter fra de tilsvarende sjællandske, og der bruges forskellige Udtryk og Vendinger, selv hvor de samme Ting skildres. »Minder fra Erritsø« bliver bl. a. præget af, at den omtalte jydske Egn ved sit Naboskab til Fredericia er blevet Hjemsted for mange Krigsminder. »Ved Halleby Aa« faar et Særpræg ved, at dens Meddelerinde i Modsætning til de andre hører hjemme blandt Smaakaarsfolk. Ingvor Ingvorsen og Marie Christophersen bor ikke mange Mil fra hinanden; men den ene er Skovbo, den anden er Hedebo; den ene er forfaren i Mandens Virke, den anden har et indgaaende Kendskab til Hedeboegnens Kvindesysse. Og hermed er endda kun peget paa nogle enkelte af de Hovedtræk, der medfører den stærke Forskel mellem Skildringerne. At hver Egns Folketro og Sagn har sine særlige Ejendommeligheder, træder stadig tydeligere frem. Det er derfor ogsaa min Hensigt at fortsætte med Skildringer fra andre Egne i det begyndte Spor; saaledes har jeg Stof til en udførlig Fremstilling fra Als. At der er givet mig Mulighed for at fortsætte ad den Vej, bringer jeg Carlsbergfondet min ærbødigste Tak for.

Den Bunke Optegnelser, Marie Christophersen i de forløbne Aar har sendt mig, har jeg ordnet og bragt i den Sammenhæng, hvori de fremtræder her i Bogen; et og andet Ord har jeg angivet Udtalen til i Lydskrift. Men i saa stort Mon som muligt har jeg bevaret Meddelerens egne Udtryk og Vendinger i Fremstillingen, for at Arbejdet helt igennem kunde bæres af en ægte sjællandsk Sprog-tone. — Der er god Grund til at bringe en Tak til de gamle Hedeboere baade i Fødegården i Højelse og i Byen og Egnen, som har fortalt Marie Christophersen om fordums Sæd og Skik, og ogsaa en Tak til de yngre Hedeboere, der med Elskværdighed og Venlighed har stillet Genstande til Raadighed for Fotografering.

Hovedparten af Billederne er tagne af Fotograf H. Kaiser i Køge; G. E. C. Gads Forlag har laant os Clichéerne til de tre Billeder af Julius Exner; Bystævnet i Reerslev er fotograferet af Fotograf Rasmussen, Havdrup; Lindormen paa Ejby Kirke og Højelse Kirkeklokke er Amatørfotografier; Arkitekt H. Zangenberg har med vanlig Kyndighed og Beredvillighed udarbejdet Grundplanen til Gaarden. Alle, der saaledes har medvirket ved Tilvejebringelsen af Billedstof til Bogen, bedes herved modtage vor bedste Tak.

Carlsen-Langes Legatstiftelse, Gammel Kjøgegaard, bringer jeg min ærbødige Tak for Understøttelse under Udgivelsen af denne Bog.

Sorø, den 29. April 1923.

Henrik Ussing.

Højelse By set fra Nord.

EGN OG BY.

Heden er den Egn, der i Syd afgrænses fra Skovboegnen ved Kjøge Aa og Skovene; thi Heden er netop den skovløse Slette. I Vest trækker den derfor op langs med Skovene, dog maa en Tunge ved Sydgrænsen henimod Borup ogsaa regnes til Hedeboegnen. Grænsen er udflydende mod Vest; f. Eks. er det rimeligt at regne, at der ogsaa gaar en Tunge hen over Allerslev til Lejre, men næppe længer; — derefter én op langs Roskilde Fjords Østkyst til Værebrosaa. I øvrigt staar Tørveegnene oppe imod Frederikssund og en Linje ind til Valby vel rettelig som Nordgrænsen, selv om saadan en Folkegrænse ikke altid nøjagtig lader sig afstikke i Marken.

Det er dog det trekantede Stykke Land mellem Roskilde, Kjøge og København, der særlig bliver kaldt for Heden. Nord-Grænsen regnes da for at være omtrent, hvor Landevejen gaar fra Roskilde til København. Grænsen i Syd er optrukket med klare Linjer, saa naar Folk boede Syd for Aaen, fulgte

de Skovboskik, og naar de boede Nord for Aaen, fulgte de Hedeboskik.

Højelse (Höwelse) Sogn er et af Hedeboegnens Grænsesogne mod Syd; det ligger i Ramsø Herred, Københavns Amt, $5\frac{1}{4}$ Mil fra København, 1 Mil fra Køge, $2\frac{1}{2}$ Mil fra Roskilde. Der hører følgende Byer til det: Højelse (Höwelse), Ølby, Lille Skjensved, Vilkestrup (tidligere kaldet Taarby), Assendrup, Store og Lille Salby samt Herregaarden Gl. Lellingegaard, hvis meste Jord dog hører til Lellinge.

I Lille Skjensved laa en Kro; den blev nedlagt i 1875—76. Kroen var i et særligt Ry blandt Prangerne for det gode Gammel-Øl, de fik at drikke der, naar de gæstede Kroen paa deres Køretur til og fra København.

Paa Salby og Ølby Marker ligger nogle Kæmpehøje (Kæmpehöwe); nogle af dem er nu borttagne; men i gamle Dage indlod ingen Mand sig paa dette Stykke Arbejde, thi Sygdom, Død og Ulykker vilde ramme ham eller hans Familie eller Kreaturerne i hans Gaard, hvis han borttog en Høv paa sin Mark.

I Højelse By ligger Kirken. Gaar man op i dens Taarn, der hæver sig 140 Fod over Havfladen, har man ud af dens Lydhøller et pragtfuldt Rundskue over Egnen i en 5—6 Mils Omkreds. Imod Nord knejser Roskilde Domkirkes fine Spir, imod Nordvest Herthadalens Skov, og imod Nordøst Hovedstaden med dens Taarne og Spir; Amager ses ogsaa tydeligt. I Øst hviler Kjøge Bugt; fjærnt ude bagved dens blaa Flade hæver den skaanske Kyst sig op som en Taagebanke ude paa Søen. Nis Jivls Sejr i Kjøge Bugt og Ivar Huitfeldts Himmelflugt har jo givet Bugten et historisk Ry ned igennem Tiderne. I Sydøst ses Kjøge By med sine røde Tage. I Syd og Sydøst ses Vallø Slot, og langt indover Stevns, bl. a. Herregaarden Gjorslev. Til hvilken Side man ser, hæver mange hvide Kirker sig op over de tætbyggede Landsbyer. Man skal fra Højelse kunne se 4 Købstæder og 52 Kirker.

Stuehuset i Marie Christophersens Fødegaard, set fra Haven.
Huset er bygget 1827; men der er ændret en Del ved Vinduer og Døre.

BYGNINGER OG BOHAVE.

Naar der skulde bygges, fik Manden Undertømmeret af Herskabet (Herskavet), hvor Gaarden eller Huset hørte til. Undertømmeret var Egetømmer, Stolper, Løsholter og Syldstykker; det øvrige skulde Bonden selv skaffe. Naar Huggeren (Tømrreren) havde hugget Tømmeret til, blev det rejst, stillet op paa Grunden, der var lagt af Graasten, »Syldstene«; hvor hver Stolpe skulde staa, var der lagt en stor Stolpesten. Naar Huset var rejst, blev der midt paa det rejst et langt Lægte; paa det var der hængt to eller tre Kranse, bundne af grønne Blade. Der holdtes da Rejsegilde; Folkene stod oppe paa Huset og drak Brændevin og Øl, og saa blev der raabt Hurra for Manden. Naar Bygningen paa denne Maade var rejst, skulde der stejes og lægtes til Væg og Tag. Stejerne, som indsattes i Nedenvæggene og Ovenvæggene, var i Reglen af Bøg; de var runde og kun lidt tilhuggede og af meget forskellig Tykkelse. Foruden de sædvanlige vandrette Lægter anbragtes tillige enkelte

skraatløbende over flere Fag (Fav), Skraalægter [*sgru'ə-læj'dær*] for at stive det skrøbelige Tagværk af. Saa kom Tækkemanden; hans Værktøj bestod af en stor Kniv, en Tække-naal og en Tækkebræv. Naar Huset var tækket færdigt, blev det mønnet med Halm, og der lagdes Kragetræer paa. Man kaldte det at mønne Huse. Mellem Læden (Remstykket) og Taget var der en Aabning, Voksbordet [*våksbo''rød*], som blev lukket, tilmuret med raa Lersten i Stuehusene; i Udhusene blev det stoppet med Halmvisker. Paa Taget ses ret ofte en Træluge (Lem) i en Træramme lige over Muren, og Taget danner en lav Hvælving over den; det kaldes en Tvist. Paa Stuehusene fandtes undertiden ogsaa en Tvist med et lille Vindue i.

Naar der var for lidt Plads, byggedes der ofte en Udbygning paa en af Udlængerne; den kaldtes en Lude (Lyde). Paa Stuehusene byggedes der ogsaa saadan en Lude; den rummede Enden af Bageovnen; der var nemlig altid for lidt Plads til, at den kunde rummes indenfor Husets egentlige Vægge. — Gavlene (Gollene) var af Brædder; dog fandtes der ogsaa Gavle, der var stoppede af Halm, særlig Ærtehalm; der blev ogsaa brugt Rødder, der samledes sammen, naar Jorden harvedes; baade Halm og Rødder lavedes i Dukker og sattes ind mellem Gavlens Stejer; fremdeles havde man baade Gavle og Lofter af vundne Ris, klinede med Ler. Ned ad Gavlene blev ved hver Side anbragt et Bræt, Vindske [*vensgi'ə*] som Afslutning for Taget. I Gavlene i Stuehuset sattes et lille Vindue ind med blyindfattede Ruder. Der fandtes dog Gaarde, der var »byggede runde«; i disse fandtes ingen Gavle; men Taget gik helt rundt om dem fra Længe til Længe, ligesom der fandtes nogle Gaarde, hvor Gavlene var halvt af Straa og halvt klinede op.

Naar en Mand skulde have klinede Vægge i en ny Længe i sin Gaard, eller naar en hel ny Gaard var bygget, havde Gaardens egne Mandfolk i flere Dage travlt med at køre Ler hjem fra Marken. Fandtes der ikke passende Ler paa ens eget Stykke Jord, fik man det hos en af sine Naboer. Hvor der fandtes et godt Lerlag, blev gravet et Hul (Høl, Lergrav), og derfra blev man saa forsynet med den Mængde Ler, der skulde til. Det hjemkørte Ler lagdes i en Bunke i Gaarden eller i dens Nærhed. Det skulde nu gøres til. Der hældtes

noget Vand paa Leret, og en Del Halm blev ligeledes kastet deri, for at Lerets Bindeevne skulde blive større. En Hest med Rytter (det var i Reglen Gaardens Dreng) blev jaget op i Bunken; var det en meget stor Bunke Ler, blev en af Na-boernes Dreng sat op paa en Hest og red rundt i Bunken tillige med den anden Rytter. En Mand blev sat til at passe paa, at Hestene stadig gik rundt og traadte i Leret, indtil det blev æltet, saa det blev blødt og bøjeligt. Bonden indbød derpaa Bymændene med Karle og Piger, Sønner og Døttre til Klinegildes. Paa den fastsatte Dag mødte de paa Gildesgaarden. Først blev Lerbunken eftersat, og man drøftede, om Leret havde den passende Fasthed og »Tykkelse« til at kline med. Naar de ældre Mænd i Flokken havde givet deres Mening til Kende i det Spørgsmaal, begyndte man paa Arbejdet. Mændene begyndte først at arbejde: de satte Staver ind baade i Nedenvæggene og Ovenvæggene. Staverne, Stejerne, sattes i de øverste Vægge fra Læden ned i Løsholtene og i de nederste Vægge fra Løsholtene ned i Syldstykket, der var lagt over Grundstenene. Tømreren (Huggeren) havde hugget Rille og boret Huller i Tømmeret, saa det paa den Dag, da der skulde klines, var nemt at indsætte Staverne i Halv-væggene. Undertiden blev der i Stejerne indflettet Hasselkæppe (Hæssel) paa tværs, paa samme Maade som naar der lukkes Gærde. Naar Mændene havde et Antal Vægge færdige, kunde Karlene begynde at kline. Nogle af Karlene fik Plads inde i Længen, andre udenfor. De tog saa den ene Haandfuld Ler efter den anden og slog det fast ind mellem Staverne, og saaledes blev de ved, til Væg efter Væg var færdig. Efterhaanden som Væggene tørredes, blev et Par Mænd sat til at stryge dem af med en Træskovl eller Jernskovl, saa de blev glatte. Derefter blev Væggene smurt over med Vand, i hvilket der var blandet lidt Ler (Lervælling). Det kaldtes at »svømme« Væggene. Til at svømme Væggene med brugtes en udslidt Kalkekost. Pigerne's Arbejde var at bære Ler paa en Bærebør fra Bunken (det tilgjorte Ler) hen til Karlene, efterhaanden som de skulde bruge det. Men i ældre Tid deltog Pigerne i selve Klinearbejdet. Om Aftenen samledes alle Deltagerne inde i Stuerne. De ældre Mænd fik sig et Slag Kort, og Husfaderen lod Klukfasken (Brændevinsflasken) klukke nogle

ekstra Gange til Lykke og Held for den nyklinede Længe, og at Ølkanden og Ølkrusene ofte blev fyldt med godt Øl, følger af sig selv. Husmoderen sørgede hele Dagen for god Leve-maade, f. Eks. Grød og Fisk til Middag. Ungdommen, som ikke følte sig træt af Dagens Arbejde, morede sig med Sang, Leg og Dans til langt ud paa Natten.

En anden Art Lervægge brugtes der ogsaa her paa denne Egn; men der skulde meget Ler til; de havde en mægtig Tyk-kelse, og at lave dem kaldtes »at stampe Væggene op«. I saadanne Vægge var der intet Tømmer.

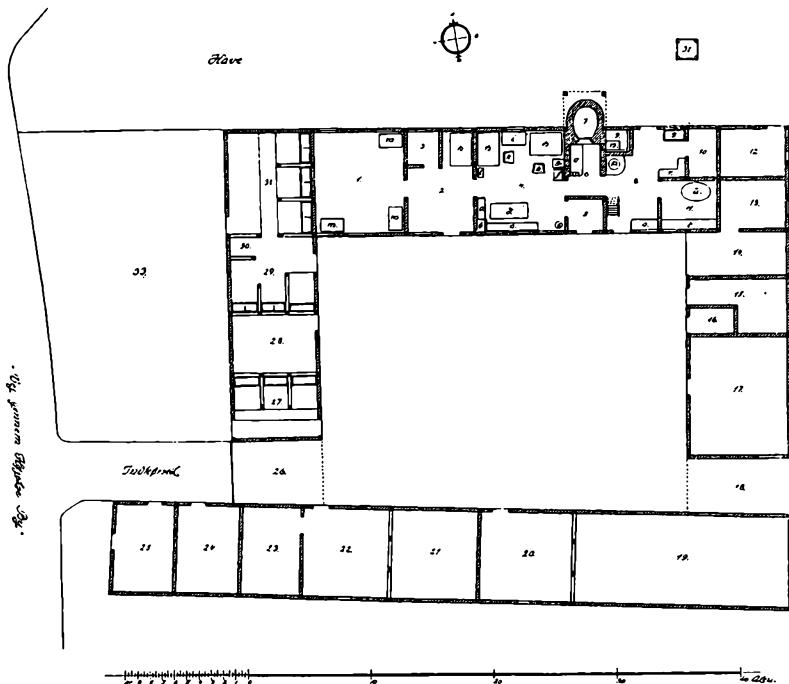
Naar man klinede, lavede man sine Steder, f. Eks. i Tærskeloen, en lille rund eller firkantet Aabning, der undertiden forsynedes med en Luge. Hullet kaldtes en Glug, og det skulde dels give lidt Lysning i Rummet, dels muliggøre Gennemtræk, naar Sæden skulde kastes; der indsattes undertiden et Stykke Glas i Glughullet, naar der klinedes. Var Gluggen en lille, rund Aabning, blev der undertiden kun sat en Halm-viske i den. — For at værne Lervæggene mod Regn blev der ofte sat et Lag Langhalm paa dem, og nogle Tækkekæppe blev slaet fast hen over det.

Naar Husene var færdige, skulde der jo lægges Gulv af Ler i Stue, Lo og Lade. Dette besørgedes af Gaardens egne Folk; det tilgjorte Ler bares ind paa Bærebør og lagdes paa Jorden i det af Gaardens Rum, hvor der skulde lægges Gulv; det bredtes ud og bearbejdedes godt med et tungt, trekantet Redskab af Træ. Endelig jævnedes Leret ved Bankning med Losletten, en tung, flad Træklods paa et Skaft. Der hengik flere Dages Arbejde med at lægge Gulv. I Skorsten, Stegers, Stald og Forstue lagdes Gulv af Brostene, som ikke var altfor store.

Der begyndtes aldrig paa noget Byggearbejde paa en Mandag.

For at give et Begreb om, hvorledes en Gaard i Almindelighed var indrettet, vil jeg skildre min Fødegaard, som den var indrettet i 1853, da min Fader overtog den.

Gaarden bestod af fire sammenbyggede Længer. Stuelængen laa mod Nord og var paa 17 Fag; deraf gik 2 Fag fra i den vestre Ende; disse kom med ind til den vestre Længe. Rumfordelingen i Stuelængens 15 Fag var saaledes fra Vester mod Øst: I de 3 øverste Fag var Øverstestuen. I de 2 næste Fag var der Mellemstue; dog var herfra taget Halvdelen af

Grundplan af Marie Christophersens Fødegård ved Tiden omkr. 1850.
Udarbejdet af Arkitekt H. Zangenberg.

- 1) Øverstestue. 2) Mellemstue. 3) Kælder. 4) Dagligstue. 5) Forstue. 6) Skorsten. 7) Bageovn. 8) Stegers. 9) Malkølle. 10) Pige-kammer. 11) Mælkekælder. 12) Tørvehus. 13) Karlekammer — Herberget. 14) Vognport. 15) Huggehus. 16) Hønseshus. 17) Hølade. 18) Toftoport. 19) Husmandens Lade. 20) Husmandens Lo. 21) Karlens Lade. 22) Karlens Lo. 23) Foderlo. 24) Faarehus. 25) Svinehus. 26) Gadeport. 27) Hestestald (3 Heste). 28) Skærelø. 29) Stald (1 Hest, 4 Køer). 30) En Tyr eller Kvie. 31) Kostald (6 Køer). 32) Brønd. 33) Mødding.

- a) Bordendesbænk (Trank). b) Stolpeskab. c) Langbænk. d) Langbord. e) Flødebøtte. f) Gaasebænk. g) Bilæggerovn. h) Himmelsenge. i) Dragkiste. k) Stole. l) Bornholmeruhr. m) Kister. n) Køllebjørn. o) Arne med Trank. p) Bryggerkedel. q) Vask. r) Bord. s) Bænk. t) Mælkehylder. u) Sulekar.

et Fag ud mod Haven; i dette Rum var der Kælder, og heri opbevaredes forskellige Fødevarer; man havde da disse nær ved Haanden, naar der sattes Mad paa Bordet i Dagligstuen. I de $1\frac{1}{2}$ Fag var saa Mellemstuen; i det halve Fag ud mod Haven, som svarede til Kælderen, stod der en Himmelseng til Gæster at sove i. Imod Syd var der en Dør med Halvdøre ud i Gaarden. Her i Mellemstuen kunde man sætte Rokker, Garnvinde, Karter o. s. v., naar de ikke brugtes. Her

stod en Kube eller Kurv, hvori Æggene gemtes; paa Væggene var hist og her slaaet et Søm i, paa hvilket Garnknipper eller Nøgler hang. Fra Mellemstuen kom man ind i Dagligstuen, der var paa 3 Fag. I dens østre Ende var Forstuedøren, og ved samme Stolpe var Skorstensdøren fastgjort. Forstuen laa imod Syd, Øst for Dagligstuen, lige over for Skorstenen; et Fag var delt til disse 2 Rum; i Forstuens Nordvæg var et lille Vindue. Halvdøre med Klinkefald førte fra Forstuen ud til Gaarden, en Heldør førte ind til Dagligstuen; naar øverste Halvdør ud til Gaarden stod aaben om Dagen, kom der Lys gennem det lille Vindue i Forstuens Nordvæg ind i Skorstenen. Gulvet i Forstuen var lagt med Brosten. Fra Dagligstuen kom man ud i Skorstensrummet; det laa mod Nord; til venstre for Skorstensdøren, naar man kom fra Dagligstuen af, var Arnen, hvor Maden kogtes; den var muret op af raa Lersten og maalte en god Alen i Højden; oven paa, omtrent midt paa den, var en Fordybning ned, Arnestedet; her blev der tændt Ild, over den sattes en Trefod af Jern. Eller man brugte Grydekrogen (ogsaa kaldet Skorstenskrogen); oppe i den aabne Skorsten var der indmuret en Jernstang, og paa den hang Grydekrogen med Takker, hvorpaa Gryder kunde anbringes over Ilden, højere eller lavere, som man ønskede det; Gryderne var af Jern med Hanke paa. — Ved Arnens Ende var der muret en Trank (el. Drank), ligesom en lille Trappe af Mursten til at sætte Skaale, Sleve og lign. paa.

Oppe i Skorstenen var indmuret Spiger. Paa disse anbragte man Liggerne, lange Stænger, paa hvilke man hængte Sulet til Røgning; Pølser og Kød blev hængt paa en Raft, Røgstang, og sat op i Skorstenen. — Bag Skorstenen laa Bageovnen mod Nord; den ragede med en Runding og et fremspringende Tag ud i Haven. Ved Arnen var Indfyryngsstedet til Bilæggerovnen i Dagligstuen. — Oven paa Arnen kunde man lægge et Baal og sætte en Trefod derover, naar man skulde have mere end een Gryde paa Ilden ad Gangen.

I Skorstenen var Gulvet af Ler.

Fra Skorstenen kom man ud i Steeset (Stegerset), der var paa 2½ Fag; til venstre for Døren stod den store, indmurede Kobber-Bryggerkedel, der rummede 18 Spande Vand. Bag denne ud imod Haven var Maltkøllen. Den var en stor

Kasse, muret af raa Sten med Bræddeloft over. I dette var smaa Huller; herpaa lagde man Bygget. Nede i Kassen var muret en Bjørn, et lille Rum med en flad Hvælving, hvori der var udtaget nogle Sten; heri fyrede man fra Skorstenen. Paa Brædderne laa Maltet og tørrede langsomt ved Røgen og Varmen. Huskøllen var godt et Par Alen i Højden, og Loftbrædderne maalte 2 Al. 1 Kvarter i Længden og et godt Kvarter i Bredden, og der er 2 Rækker Huller i hvert Bræt. — Denne brugtes, til en Kølle blev opført ude paa Marken Nordvest for Byen.

I Stegersets Nordvæg var der, ud imod Haven, to Halvdøre med Klinkefald. Ved Siden af Døren stod Vasken. I Væggen mod Øst var Døren ind til Pige-kammeret; ved Siden af den var et Bord, paa hvilket Sikarrene og Mælkebøtterne laa; under Bordet var en Hylde, helt nede ved Gulvet, her laa Gryderne, Flæskepande, Æbleskivepande og en anden gammel Pande til at brænde Bønner paa. Over Bordet var Karrækken; i den sad Lurfade, Tallerkener og Kovser; i et Hjørne stod Grødstikken, her var Sløve (Sleve), og her sad ogsaa Træbrikkerne (Trætallerkenerne). Saa fulgte Døren ind til Mælkekælderen; ved Siden af den hang paa Væggen Rivejærn, Fiskeske med Blad af gult Messing og med mange smaa Huller i. Paa Sydvæggen var et Vindue ud imod Gaarden, og under dette var en Bænk, hvor Stampekærnen, Smørtruget og Ostekarret samt forskellige andre Ting havde deres Plads. Saa var der en Dør ud imod Gaarden, Halvdøre med Klinkefald, og i Krogen mellem Syd- og Vestvæggen havde Loftstrappen sin Plads. Her i Krogen stod Riskostene, der brugtes til at feje Gulvene med. Gulvet var i Stegerset af Brosten, d. e. Graasten. Vandspanden, der var af Eg og med Baand og Greb af Jærn, stod altid i Vasken. Ved den stod en lille Vand-Strippe til at øse Vand med; der fandtes ogsaa altid en lidt større Strippe. Et Par Valkehække, et Hakkebræt og en Hakkekniv havde ogsaa Plads i Stegerset. Aaget til at bære et Par Spande stod der ligeledes.

Fra Stegerset kom man ind i Mælkekælderen, der var indrettet i den sydlige Side af Huset. I et halvt Fag mod Nord var Pige-kammeret. I Mælkekælderen var Hylderne, hvor Mælkebøtterne stod om Sommeren; Smørbøtterne havde ogsaa deres Plads her. Om Vinteren stod Sulekarret her; i det blev

Kød og Flæsk nedsaltet til Husholdningsbrug. I Vintertiden var Mælkebøtterne flyttede ind paa Hylterne i Dagligstuen. Gulvet i Kælderen var af Graasten. I de næste 2 Fag af Stuehuset (de to sidste) var der paa tværs af Fagene sat et Skillerum; imod Nord var der Tørvehus; her ind til var en lille Heldør fra Haven og imod Øst en lille Lem. Hovedreglen var ellers, at Yderdørene baade i Stuehuset og i de andre Længer var Halvdøre, men alle Dørene inde i Stuerne, Skorsten, Stegers, Mælkekælder og Pige-kammer var Heldøre. — Imod Syd var Karlekammeret (Herberget); der var hertil Indgang fra Gaarden af gennem Vognporten. Gulvet i Pige- og Karlekammeret var af Ler.

Ad Loftstrappen kom man op paa Loftet gennem en Lem, der ved et Reb (Rew) var til at hejse (hisse) op og ned. Paa Loftet fandtes Kornsekke, Braverne, hvorpaa Hørren blev brudt, Dejtruget, Baller og Tønder. Desuden stod der et Par Skættetræ og 3 Skættehænder; endvidere Sælden, Malt- og Humlekuben. Naar Faarene var klippede, gemtes Ulden ogsaa heroppe. Oppe paa Hanebaandene laa et Par Brædder, hvor Blaartotterne laa. Hørkransene gemtes derimod i Reglen i en Kiste eller i en af Dragkisteskufferne nede i Stuerne. Drøftetrugget (Drewtruet) og Bikuberne stod ogsaa paa Loftet. Der var i Lægter og Spær slaaet nogle Søm, paa hvilke røget Kød og Pølser og Flæsk kunde hænge. Bag Spærene var der indstukket Høstleer, Hegler, Skættehænder, Strygespaaner; Mejerede og Leskafter gemtes ogsaa paa Loftet. Rokker, Karter og Garnvinder havde ligeledes deres Plads her om Sommeren. Den vestre Del af Loftet var til den tærskede Sæd. Paa Hanebaandene var lagt en Hylde; paa den gemtes Ostene. Ved Gavlen (Gollen) mod Øst var et Vindue; foran dette stod Kværnen, hvor Maltet blev malet.

Her skal nu gives en nøjere Skildring af Dagligstuen og Øverstestuen, som de var i mit Hjem og i andre Hedebo-gaarde. Naar man fra Forstuen kom ind ad Stuedøren, havde man lige for sig Højsædet, Bordendesbænken, en Tværbænk. De gamle mindes, at man har kaldt Bordendesbænken for »Tranken«. Det er morsomt baade at høre og se, hvorledes de ældre Folk har fredet om den Plads. »Skal jeg sidde til Højboards«, var et Udtryk, der brugtes, hvis Folk

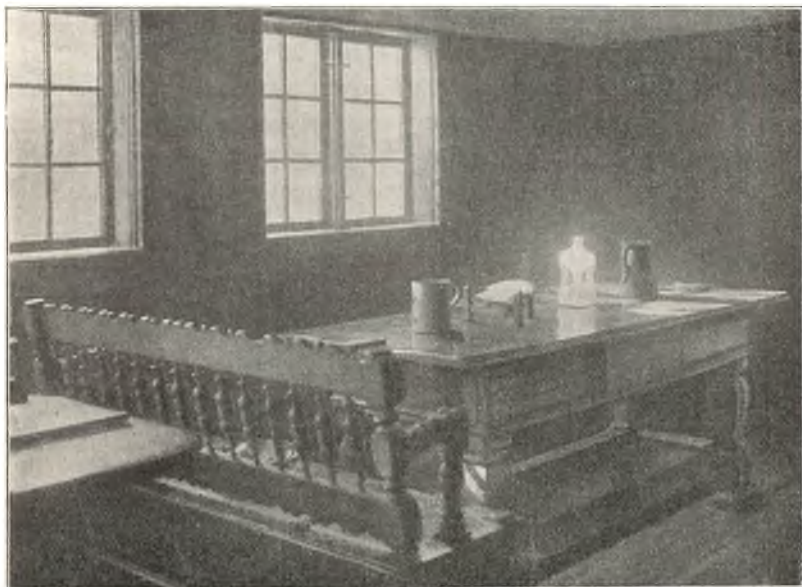

Hedebostue i Køge Museum. Man ser Bordendesbænk med Panel og Tallerkenræk, Stolpeskab og øverste Bord med Oldermændssager. Tranlampen hænger ned fra Loftsbjælken.

kom f. Eks. et Ærinde i deres daglige Tøj hos en eller anden af Naboerne, og de blev bedt om at sætte dem op paa Bordendesbænken at nyde noget Mad eller Drikke. I Krogen stod Stolpeskabet. Langs med Vinduerne til Gaardsiden stod en bred Bænk, Langbænken; den var indrettet med Gaase- og Hønsereder; ud for hver Rede var der en Skodde til at trække op og ned; i Midten paa hver af disse var der et hjerteformet

Hul; igennem disse Huller stak Gæssene og Hønsene Næbbet ud og nippede Folk i Benene, naar de sad paa Bænkene, for Gæssene og Hønsene laa inde paa Rederne og blev ondskabsfulde, fordi det var mørkt inde hos dem. Flere Steder brugte man dog langs Vinduerne at sætte to Bænke sammen; den øverste var saa en almindelig Bænk, og den nederste var indrettet som Gaasebænk. Ved Siden af Døren til Forstuen (Stuedøren) førte en anden ud til Skorstenen, kaldet Skorstensdøren, og ved Siden af den stod Bilæggerovnen. Ud til Havesiden stod Himmelsengene (Alkoverne) ['alkåw'ørnə]; ved Døren op til Mellemstuen (eller Kamdøren) stod Bornholmeren (Uret eller »Sejerværket«). Foran Bænkene stod to Borde, det øverste og nederste Bord; imellem Bordene var sat en Bænk, kaldet Foldebænken; den var indrettet saaledes, at Rygstykket var til at vende frem og tilbage, saa der var til at sidde paa den, hvilket af Bordene der blev brugt. Det øverste Bord i Stuen var beregnet til fremmede Gæster, og selve Højsædet, Bordendesbænken, var da oftest Husfaderens Plads. Til Hverdagsbrug havde han Plads paa Foldebænken; da blev nederste Bord brugt. Gaardens andre Mandfolk, Karlen, Husmanden, Drengen, havde Plads paa Langbænken; var der to Karle, sad Forkarlen øverst, og derpaa sad Andenkarlen; Kvinderne stod op foran Bordet og spiste deres Søbemad; Tørmaden kunde de sidde ned og indtage paa en eller anden Plads i Stuen. — Men det skal dog bemærkes, at i mange Bønderstuer fandtes kun eet Bord; det havde saa til Gengæld en god Længde. Paa de Steder havde man ikke Brug for Foldebænken. — Bordene havde altid en solid Fod at staa paa; paa nogle af dem var store, drejede, kugleformede Ben, lige ved Gulvet var Benene sammenføjede med en Ramme af Egestykker; det Fodstykke, som vendte ud ad Stuen til, brugtes til at stryge Brødkniven paa. Benene paa de store Borde var ofte umalede; disse fik saa paa de Steder, man havde Raad til det, en Omgang af Sværte, med det samme Bilæggerovnen blev børstet. Andre Borde havde Fod, hvor begge Endestykkerne var af hele, sammenføjede Brædder med Udskæringer ved Siderne. Atter andre havde Fod med korslignende Endestykker. Paa Bordrækkerne lige for Indgangsdøren hængte Mandens, Vor Faders, lange Støvler og en Karklud til at tørre

Bordet af med, naar det skulde bruges. Bordskiven var af Eg, paa dens Underside sad en eller to Skuffer; i disse laa Kvindernes Skeer; hver Ske havde sit Mærke, [*di sgo'r et sgu'r i dom*] d. e. de skar et Skaar i dem. Mændene satte deres Skeer bag Krogene i Vindueskarmene; Skeerne slikkedes rene med Tungen eller tørredes i Veste-, Frakke- eller Trøjefoer. I Skufferne gemtes ogsaa Fødevarer som et Stykke Ost, Fedte-

Foldebænk og nederste Bord i Hedebo-stuen.
Paa Bordet Krus, Kande, Snapsflaske og Fod til Kaffe-kedlen.

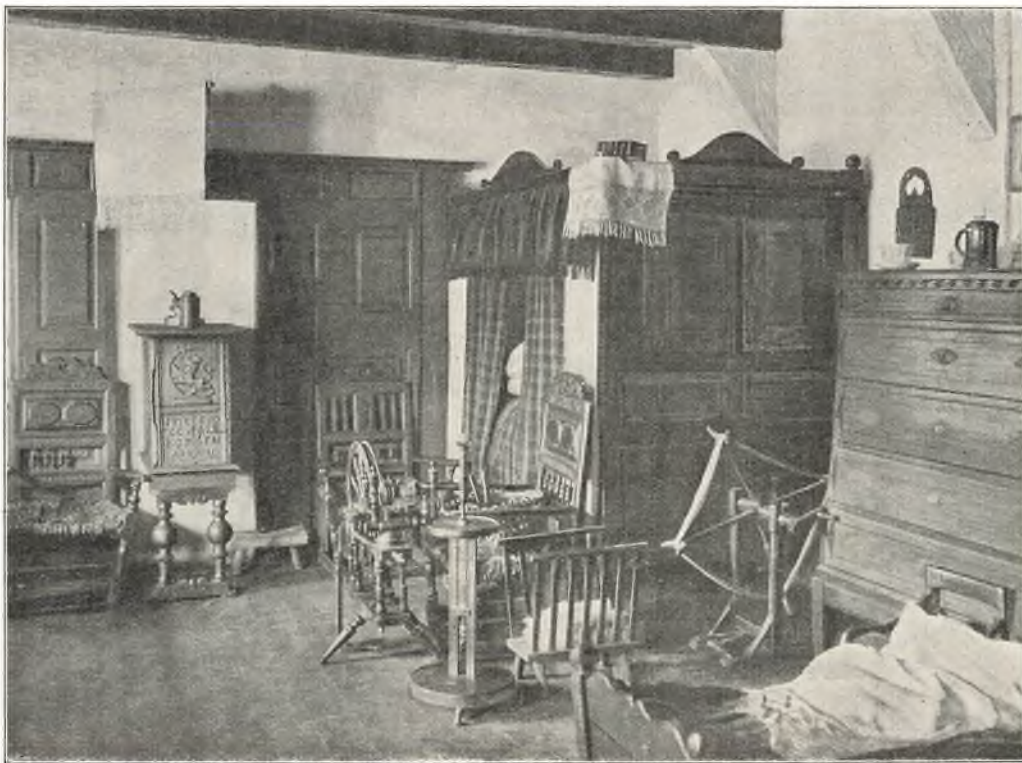
fadet og Saltfadet. — En Ovnbænk havde, hvis Forholdene tillod det, Plads mellem Sengegavlen paa nederste Seng og Væggen ud til Skorstenen (Køkkenet); Bænken havde ved den ene Ende et højt, udskåret Endestykke; ved festlige Lejligheder lagdes et udsyet Vadmelsstykke paa den (Bondesyning). Hvis Familien var stor, afgav den, særlig om Vinteren, et godt, varmt Sengeleje; den havde Længde, saa et Menneske lige kunde ligge paa den. Man kendte ikke til at have Sovested andre Steder end i Dagligstuen. — Der var ogsaa Steder, hvor man satte Hønsébænken mellem Skorstensdøren og Bilæggeren; saa rakte Langbænken fra Stolpeskabet til Flødebøttekrogen.

Oppe ved Loftet paa Bordendespanelet var sat en Ramme; heri sad en Række Tintallerkener, der paa sine Steder kunde gaa helt hen over Døren til Kamset eller Mellemstuen; under Tallerkenerne var lagt et Klæde (Panelklæde) af hvidt Lærred med Frynser og Udsyning. Paa Stolpeskabet var der om hver Stolpe sat et Klæde med Hedebosyning eller Syning, udført med kulørt Garn paa hvidt Lærred; ved Enderne af Klædet var der Frynser. Stolpeskabsklædet blev bundet om Stolpen med et kulørt, blomstret Silkebaand. Paa selve Stolpeskabet stod et Par Malmlysestager og en Morter af samme Slags Metal. Var der ikke en udskaaret Karm oven paa Skabet, lagdes dær ogsaa et Klæde af hvidt Lærred med Udsyning. Over Bilæggerovnen hang paa en vandret Træstang oppe ved Loftet den dobbelte Knædug (Stangen var paa en god Alens Længde, den var fastgjort med et Par tynde Jernstænger oppe i Loftet; det hele var dannet i et »Knæ«). — I Ørsted hedder det sig, at Knædugen i gamle Dage brugtes i Kirken til at knæle paa. — Oven paa Ovnen laa blandt andre Ting en Graasten til at varme de frosne Hænder paa om Vinteren.

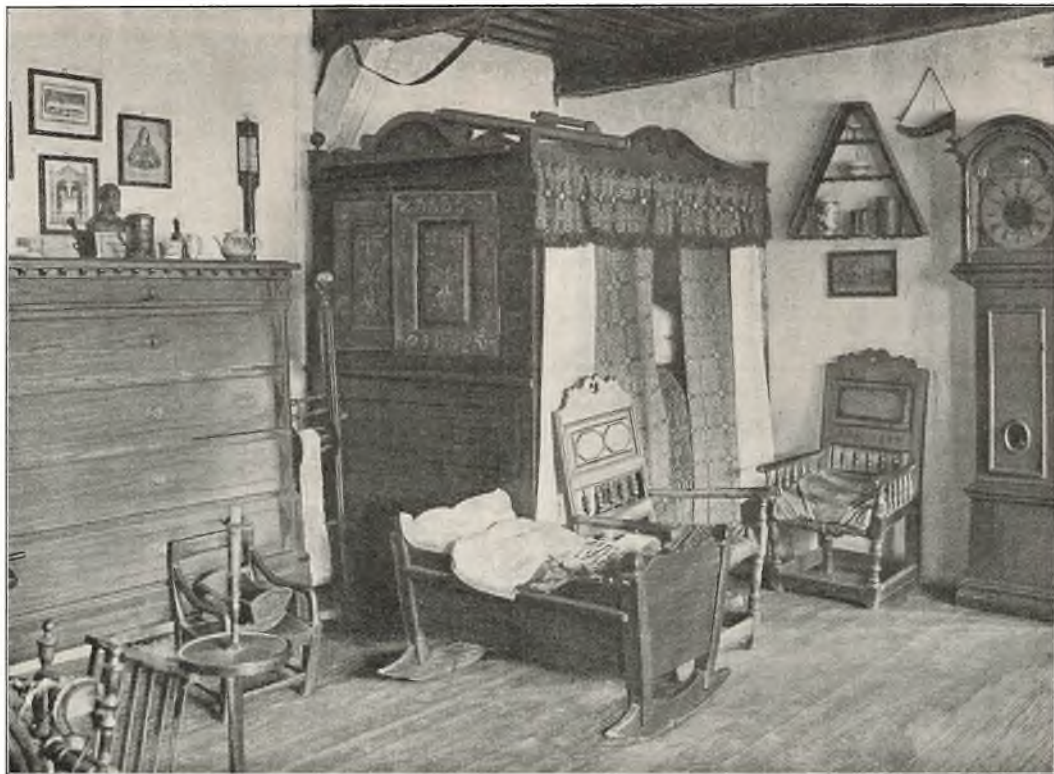
Himmelsengene havde nederst glatte Brædder (Bundbrædder); over disse var lagt Rughalm; over den var hos mange bredt et gammelt Dynevaar eller en Dyne, der ligesom de andre havde hjemmevævet Betræk. Saa kom to Underdyner, Næendyner [*næ'andy'nær*], 2 Hovedpuder (der var maaske dem, der havde 3) og Overdynen. Saa mange Alen Tøj, der gik til en Dyne, saa mange F Fjer gik der i den. De var fyldt med Gaasefjer; fattige Folk brugte som Fyld i Dynerne, naar de ikke kunde faa Fjer, Halmhakkelse. Det uldne Dynevaar var vævet firskavtet med hvid Bund og forskellig kulørte Striber (røde, blaa, brune og grønne). Linned Dynevaar vævedes enten af Hør eller Blaagarn, ligeledes med farvede Striber; dette brugtes til Underdyner. Til Vuggen brugtes samme Slags svære Betræk til Dynen og Puder, som Sengedynerne var syet af, dog havde Hovedpuden linned Betræk. Til daglig brugtes Blaarlærredslagener; Smaafolk brugte Skættefaldslagener. Men ved festlige Lejligheder redtes Sengen med fine Hørlærredslagener, paa hvilke der ofte var syet Mellemværk af forskellig Bredde i Hedebosyning.

Foran paa Himmelsengene hængte Omhængere af Drejelstøj,

tærnet eller sribet i Mønster og i forskellige Kulører, røde, blaa eller grønne paa sort Bund; der var ogsaa dem, der havde Omhænger af trykket Lærred i forskellige Kulører og Mønstre. De sidste brugtes til Sommerbrug paa de Steder, hvor man var saa velstaaende, at man ejede forskellige Hold at skifte med. Det øverste Stykke Omhæng, Omhængskappen, hængte paa Sengenremmen; Kappen var rynket foroven, og fornedet paa den var sat en Frynse; af de andre tre Stykker Omhæng hængte et ved hver Ende af Sengens Forside, og det midterste Stykke var lagt ind over Overdynen; denne var rullet sammen, for at der skulde blive Højde, og oven paa den var der »til Hej« [*te hæg*'], til Pynt lagt to Puder (Trækpunder); disse var overtrukket med Lærredspudevaar, udsyede i Hedebosyning; gennem Udsyningen saas rødt Tøj. Ved Siderne af Omhængerne hængte paa hver Seng et Par udsyede Haandklæder, et ved hver Ende. Og oppe ved Loftet paa den af Hjørnestolperne, der vendte ud mod Gulvet, var lagt den enkelte Knæduge (Knædug); paa den laa Biblen, Salmebog eller en anden Bog med gudelig Læsning; Guds Ord paa Sengen værnede mod alt ondt; man gav sig hen i Guds Varetægt, naar man laa i sin Seng og sov. Paa Stolenes Halmsæder var lagt Hynder (Jynder) af Vadmel (blaat eller grønt var det almindeligste), udsyede med kulørt Uldgarn i mange Figurer (Bondesyning). Paa Væggen ved Siden af Bilæggerovnen havde Pyramiden (Tavlettet) sin Plads; der stod i den forskellige Ting som Saltfad, Peberbøsse, blomstrede Glas, Kopper (Spølkummer), Ølkrus eller lignende Genstande. Stod der en Dragkiste mellem Himmelsengene (der var Steder, hvor der stod en Kiste eller Slagbænk), havde Husets Genstande af Kobber, Messing eller Tin deres Plads dær; der var Kaffekedler, Spande til at bære Mælk i til Grøden ved Gilderne, Ølkrus, Lysestager, Kander og Potter, Fyrfade til at sætte Kaffekedlerne paa og ellers samme Slags Ting som nævnt ved Tavlettet. Flere Steder brugtes det at hænge en udskaaret Træfugl, Uroen, op i en Snor over Langbordet. Paa Hylderne oppe under Loftet stod om Vinteren Mælkebøtterne, skurede saa Træet var hvidt og Jernbaandene blanke. Indenfor Stuedøren i Krogen ud imod Gaarden havde Flødebøtten sin Plads. En eller to af Stuens Stole havde høje Rygstykker, paa hvilke Mandens og Konens Navne og Aarstal og Sætnin-

Hjørne af Hedebo stuen paa Køge Musæum. Bedstemoderstol, Bilægger, Himmelseng, Rok, Garnvinde, Uldhæk, Lysekælling o. s. v.

Hjørne af Hedebo stuen med Vugge, Himmelseng, Pyramide paa Væggen, Bornholmer o. s. v.

gen »Sid paa mig og hvil dig« var indskaaret. Ofte fandtes der gudelige Indskrifter paa den Del af Bordendespanelet, som gik hen over Døren, f. Eks.: »Herren bevare din Indgang og din Udgang«. Almindeligt var det, at Mandens og Konens Navne (Forbogstaver) og Aarstal fandtes over Dørene, paa Bordendespanelet, paa Sengegavlene af Himmelsengene og paa Stolpeskabene.

Manglefjæl og Manglestok lagdes i Reglen ind over nederste Sengehimmel; havde man mere end eet Sæt af disse, hængtes det op paa Væggen; det samme var Tilfældet med Væve-spjældene. I enkelte Hjem, hvor man var saa velstaaende, at man ejede mange Tintallerkener, sattes disse op ved Loftet paa Sengegavlene, dog ikke flere, end at der var Plads til Knædug og Bøger. I mange Hjem hængte der ligeledes et stort Fad af Kobber, der brugtes til Hjemmedaab. — Paa det Stykke Bræt, der sad paa tværs under Rammen paa Bordendespanelet, og paa Remstykket af Himmelsengene var der som Pynt sat smaa Rosetter af Messing; de pudsedes sammen med Husets øvrige Metalgenstande. Enkelte Steder kunde der paa de Hjørner af Bilæggerovnen, der vendte ud ad Stuen til, sidde en Messingskrue eller Messingknop.

Tintallerkenerne blev skuret i Sand eller i Slibestensmøg, det Affald, der lejrede sig i Slibestenstruget, naar Lerne slebes; Kobber-, Messing- og Tingenstandene pudsedes i Brændeaske; eller man skrabede en Flensborgsten, d. e. en brændt Mursten, ned ad Siden med en Kniv, og det løse Stof, der faldt af, pudsede man med.

I Dagligstuen var Væggene kalket hvide; det var Skik ved Pinsedagstid at kalke baade inde i Stuerne og Væggene udvendig paa Gaarde og Huse. Panelet paa Væggen bag Bordendesbænken var mange Steder smukt udskaaret og malet. De Steder, hvor man ikke kunde faa et saadant, maatte man selvfølgelig nøjes med den hvide Lervæg. Panelerne var malet grønne og brunrøde; samme Farver havde Kister, Dragkister, Skabe, Borde, Bænke, Senge, Bornholmeruret. Mange Steder var Panelerne i Begyndelsen af 1830'erne smukt prydede med Blomster, Kranse og Dyrefigurer. Lofter og Vinduerne kunde dog sine Steder være malede med en mørkeblaa Farve. Der kunde ogsaa være de Steder, hvor man ikke havde Raad til at give dem nogen Maling, men lod dem nøjes med

den, der i Tidens Løb dannedes af Smuds og Røg; den blev brunlig af Udseende.

I Øverstestuen stod de store Egetræskister, firkantede, oftest med fladt Laag, hvilende paa 4 udskaarne Ben, der kunde være formede som Løvekløer. De var udstyret med store, brede, kunstfærdigt smeddede Jernbaand, med Navn og Aarstal paa

Kiste i Køge Musæum. Har i en lang Aarrække staaet i en Gaard i Hersted-vestre, men har sikkert ikke oprindelig staaet i et Bondehjem; stammer fra omtr. 1620. Kvindskikkelserne forestiller vist: Troen, Klogskaben, Diana og Venus. (Chr. Axel Jensen).

Ejer og Ejerinde, ligesom der var malet Blomster, Kranse, bibelske Billeder og andre Figurer paa dem. Foroven i Kisternes ene Ende var lavet et lille Rum, kaldet Kistelæggen (Lædiken); det maalte et godt Kvarter i Dybden og Kistens Maal paa tværs. I disse Rum gemtes mange Smaating. I selve Kisterummet laa Husets Forraad af uldent og linned Tøj. — Der var ogsaa smaa Kister. — I Stedet for de flade Laag blev det moderne at paasætte buede Laag. En Gaardmandsdatter fik fra sit Fædrenehjem i Arv en Egetræskiste; da den skulde moderniseres, paasættes rundt Laag, viste det

sig af det paamalede Aarstal, at den havde været i mange Slægtleds Eje. Denne gamle, flerhundredaarige Kiste er til den Dag i Dag, og den ser ud som den var lavet i Ejerindens Ungdom. Af andet Boskab (Boskaw) fandtes i Øverstestuen paa sine Steder Dragkister (Drawkister), baade med buede og lige Forsider; paa de store Skuffer sad Haandtag af gult Metal; disse var paa mange af dem meget smukke og kunstfærdige. — Til Hverdagsbrug laa Øverstestuen hen, og der rugede en vis Tomhed over den; ved Fremmedbesøg skulde Gæsterne dog altid en Vending op i Stuen; særlig de kvindelige skulde op og se Kisternes Indhold af uldent og linned Tøj; det forøgedes jo Aar for Aar. Og ved Gilderne blev Øverstestuen jo ogsaa taget i Brug.

Foruden de nævnte Stykker Bohave fandtes omkring paa Huse og Gaarde Skabborde, Slagbænke, Stole, paa hvilke der var tre Ben og ikke noget Rygstød, Skamler, Trapper med to eller tre Trin, til Brug naar der skulde sættes og tages Mælkebøtter op og ned fra Hylderne.

Den vestre Længe var paa 8 Fag; her kom dog de to Fag fra Stuehuset med til dens Forlængelse. Den vestre Længe var ellers 3 af Stuehusets Fag i Bredden. I den nordlige Ende af Længen var der i de fem første Fag Kostald; fra Gaarden førte en Dør ind til Stalden. Her stod paa tværs fire Køer og en Hest, med Hovederne mod Syd; ud for Grebningen (Grevningen) stod en Tyr eller Kvie med Hovedet mod Vest; mod Nord førte en smal Gang, og langs den stod atter en Række Køer, 6 i Tallet; disse vendte Hovederne mod Øst. — I de næste to Fag af Længen, Syd for Kostalden, var der Skærelo; her stod en Skærekiste, hvor der med Haanden blev skaaret Hakkelse til Hestene. I de næste to Fag var Hestestald; her stod alle Hestene med Hovederne imod Nord; man kunde fodre dem fra Skæreloen. Gulvet i Skæreloen var af Ler; i Staldene var det af Brosten (Graasten). — I de følgende to Fag var Gadeporten, Indkørsel til Gaarden fra Gaden.

Den søndre Længe var paa 22 Fag; den gik i en fire Fags Længde udenfor Gadeporten. Der var i de to første Fag Svinehus, i de næste to Faarehus; derefter to Fag til Foderlo; saa kom Karlens Lo paa tre Fag og hans Lade paa tre Fag. Derefter fulgte Husmandens Lo paa tre Fag og hans Lade paa syv Fag.

Den østre Længe var paa ni Fag; i de to første Fag var Tofteporten; derefter kom fire Fag til Hølade, $1\frac{1}{2}$ Fag til Huggehus, $\frac{1}{2}$ Fag til Hønhøhus; i det sidste Fag var der Vognport med Stadsvognen (Fjællevognen); i en Krog hængte Seletøjet. Her opbevaredes ogsaa de store Kar, som brugtes til Vask og Brygning.

I vor Gaard var Gade- og Tofteporten (Towteporten) sat ud for hinanden, hvad man i gamle Dage ellers ikke maatte, thi hvor dette var Tilfældet, vilde Jægerfolket ride igennem. Det hed sig, at det hvileløse Jagttog holdt til nede ved Skjensved Aa. Ældre Folk mindes endnu, at deres Forældre omtalte det. En Gaardmandskone fortæller, at hendes Fader som ungt Menneske 1833 en Aften kom ridende over Aaen; han hørte da Jægerfolkens Hundegø, Hestene trampede, og der rasledes med Jernlænker, da de kom farende langs med Aaens Bred.

Møddingen (Midningen) laa i gammel Tid inde i Gaardene.

Den store Tækkestige hang paa Bjælkehovederne paa en af Længerne.

Brønden fandtes ofte ude i Haven foran Stegersdøren, for at Kvinderne der kunde tage Vand til Brug inde i Huset. Uden for Gaarden var der tit en Brønd til for at tage Vand af til Kreaturerne. Brønden var sat med Graastene; et Stykke af den var dog ofte sat med Egeplanker. Vandet hejsedes op med en Brøndkrog, en Stang, hvor selve Krogen var af Jern. Der brugtes dog ret ofte en Brøndvippe. — For en Menneskealder siden blev det almindeligt, at Brøndene var inde i Gaardene.

Naar der skulde graves Brønd, var noget af det første, man foretog sig, at sende Bud efter en eller anden Person, der havde faaet den Evne at kunne vise Vand. Naar vedkommende Mand kom, udsøgte han sig en Kvist af en Vie (Vandpil); det skulde være en toaars Kvist, udvokset det første Aar med eet Skud og andet Aar med eet til, saa der dannedes en Tveje; den blev saa skaaret over med en Længde paa 1 eller $1\frac{1}{2}$ Alen. Vandviseren tog fat med Pegefingrene om Kvistene, lod dem støtte til de andre Fingre, satte begge Tommelfingrene paa Skæret af dem og lod Enden med den ene Gren omtrent følge Jorden. Naar han saa kom i Nærheden af en Vandaare, rejste Kvisten sig helt op; den kunde vride sig en hel Omgang. Og her paa Stedet kunde man saa begynde at grave en Brønd.

HAVEN.

I Stuerne havde de i Urtepotter »Rosengeneraler«, »Æblegeneraler« (disses Blade [*ludær a æwlbø*]) og Gylden-
nakker (Gyldenlakker); senere i Tiden kom Pællegoner
(Pelargonier). De puttede Bladene af Rosengeranien ind i Øret,
naar de havde Ørepine.

I Haverne fandtes de almindelige Frugttræer og Buske.
Naar Frugten plukkedes af Træerne, skulde der blive nogle
enkelte Stykker siddende paa hvert Træ; det hed sig, dem
skulde Træet have. Man kendte ikke til at sylte nogen
som helst Slags Frugt. Om Vinteraftenerne, naar Bilægger-
ovnen var rigtig varm, blev der oven paa den lagt en
flad Graasten, og paa den lagdes Æbler, der i Løbet af Af-
tenen blev stegt og fortæret. Æblerne var for de fleste Sor-
ters Vedkommende sure, nærmest som vilde. — Man tørrede
ituskaarne Æbler i Bageovnen, eller man skar om Efteraaret
Æbler og Pærer i fire Stykker, tog Kærnehuset bort og trak
Stykkerne paa en Snor og hængte dem op under Tag-
skægget for at tørres der; de kunde kommes i Mælkevælling,
kogt af skummet Mælk og Byggryn. — Der voksede i Haven
Lavendler; disse pilledes af, blev bundet sammen i smaa Knip-
per og lagt imellem det linnede og uldne Tøj i Kisterne. La-
vendler og Rosenblade pilledes, blandedes sammen og dryssedes
ned med Salt i en Krukke; om Vinteren lagdes der ved en-
kelte Lejligheder, naar der skulde komme Fremmede, eller
paa Højtidsdage lidt af det paa Bilæggerovnen; det kaldtes
for Luttens. Af andre Slags Urter i Haven var der Ambra,
Mynte, Matrem (Madum) og Balsam; dens Blade gned Folk
Pandem med, naar de havde Hovedpine. Bladene af Salvie-
busken kogte man i Vand, og den Væske var god at gurgle
Halsen med, naar man havde ondt i den. Kamilleblomster
tørredes og kogtes som The og var god mod Forkølelse.
St. Hans Urter (Se hans urter) toges ind i Stuen St. Hansaften
og sattes op under Loftsbjælkerne, og man tog Varsler af disse,
der sattes op for hver én af Husets Personer; groede de lige
ud, var det godt; værst var det, om en hængte ned ad; da
skulde den Person, hvis den var, dø inden Aaret var omme.
Desuden voksede der i Haven Grøn- og Hvidkaal, Kartøfler,

Persille, Gulerødder, Pewerrod, Pistnakker (Pastinakker), Røbeder (Rødbeder), Kommen, Timian [*timəjan*], Purløg, Skalotteløg. Haverødder kaldtes for Amagertøj. (Naar der skulde skræbes Rødder til Suppe (Søppe), hed det »vi skraver Amagertøj til Søppen«).

Der voksede ogsaa i Haven mange Ukrudtsplanter: Brændenælder, Skræppeblade, Skvadder (d. e. Skvalderkaal); disse blev hugget af med en Le, baaret ind i Stalden og blandet i Fodret til Kreaturerne, hvilket særlig var kærkomment om Foraaret. Til Fjerkreaturerne blev det skaaret fint ud med en Kniv og blandet med Gryn, Skraa eller lignende. — Sennep dyrkedes i en Ager paa Toften eller Marken, hvor et passende Stykke blev saaet. Kommen til at komme i Ost voksede paa Grøfter, Diger eller i Haven; den pillede, tørredes og tærskedes eller blev simpelthen gnedet af Stilkene mellem Hænderne.

FRA DET DAGLIGE LIVS FÆRDEN.

Manden i Gaarden kaldtes vor Far, og Konen vor Moer; Folk, der var paa Aftægt, t. Eks. Mandens eller Konens Forældre, kaldtes vor gamle Far og vor gamle Moer. Gamle Folk blev altid af de yngre tiltalt med *I*. Jule- og Nytaars- og Helligtrekongersaften sagde man ogsaa Tak for Mad til Aftægtsfolkene, naar man havde takket de unge (Mand og Kone) for Mad; man tog dem alle i Haanden. Til daglig blev der ikke takket for Mad. Var der Gilde, tog man ogsaa de gamle i Haanden foruden de unge Folk i Gaarden og sagde dem Tak for Mad. Den unge Kone i Gaarden sad i Vognen altid til venstre i Agestolen og lod vor gamle Mor sidde ved højre Side. Gamlefars Plads var ogsaa ved højre Side, undtagen naar han sad ved den unge, og denne var Kusk. Mændene sad i de forreste Agestole, Kvinderne i de bageste.

Naar Folk hilste paa hverandre ved at tage hinanden i Haanden og sige Goddag, kaldtes det »at takke for sidst«.

Om Aftenen [*awdnəʻən*], naar man gik til Sengs, maatte man passe og sætte sine Træskoer, saa Hælene vendte ind imod Sengen og Næserne ud imod Gulvet, for saa havde Marer og alt andet Djævelskab [*dæwəlsɡaw*] ingen Magt til at gøre én noget ondt, naar man laa og sov i sin Seng.

Naar man tog sine Klæder af for at gaa til Sengs, hed det: Jeg stod og førte mig af [*førdæ mæj å'æ*]. Naar man tog sine Klæder paa om Morgenens, hed det: Jeg stod og førte mig i. Naar man vaskede sig, kaldtes det: Jeg stod og toede mig. Naar man redte sit Haar: Jeg stod og skællede mig. Naar Kvinderne ordnede deres Haar, maatte de passe at tage det afredte af Kammen og brænde det; thi hvis dette blev smidt ud, og Fuglene fik fat i det og byggede det med ind i deres Reder, fik man Værk i Hovedet. For at faa Haaret til at sidde kønt glat, smurte Kvinderne deres Haar enten med Øl eller Sukkervand. Dertil lavedes ogsaa en Vædske af Kirsebærkvas [*køsbækvas*], Harpiks, kogt i Vand. Naar de havde skællet (redt) dem, bandt de et Baand om Haaret, et Strygebaand [*sdry'æbs'æn*]. Dette Baand var en god Tomme i Bredden; det Stykke, der var oven paa Hovedet, fra Øre til Øre, var af Vadmel eller Klæde; der var ogsaa nogle af dem, der var flettede af Hestehaar. Der sattes i Stykket smalle Baand til at binde ned under Hagen; manges en ældre Kone havde en hel Fure ind i Halsen af det, at Baandet strammede til, naar det blev bundet. Naar Kvinderne havde ordnet deres Haar og tog deres Hue paa, hed det: Vi bandt paa vos. (Jeg skal hen og binde paa mig).

Det var Skik, at Mændene vaskede (toede) dem i Gaardens Vandtrug baade Sommer og Vinter. Men man havde lidt Vandskræk; det var ikke altid, at det blev anset for nødvendigt at toe sig til Hverdagsbrug (Værda w s b r ø w). Kvinderne toede dem inde i Stegerset, Stuen eller Skorstenen.

De gamle snød Næsen med Fingrene; de holdt paa, at det, der var i Næsen, ikke var bedre værd end at smide bort [*deð vār id beðræ væ'r æn å smiðæ væk, å idæ pudæ deð i lōmæn*] (Lommen).

Naar Folk nøs i gamle Dage, sagde de til hverandre »Jæl Gud« (Hjælp Gud), i nyere Tid: »Gud velsigne dig!« Det, at en af de tilstedeværende Personer udtalte det Ønske til den nysende Mand eller Kvinde, skulde stamme fra en Gang, der herskede en Pest blandt Mennesker, hvor Folk nøs dem til-døde. De bad da Gud om at hjælpe dem. — Nysen var ikke altid en Følge af Forkølelse; man fremkaldte den selv; det lettede i Hovedet at faa nyse nogle Gange. Snus var der en Del Mænd og Kvinder, som benyttede, og det var ret alminde-

ligt at byde sine Gæster en Pris af denne Vare; det opbevaredes i en Æske af Tin eller Træ [*snuvsdå'sæ*]. Før man bød Gæsten en Pris, slog man et Slag med sin flade Haand paa Æskens Laag. — Ældre Folk havde ofte rindende Øjne; mon ikke det strenge Arbejde og daarlig Belysning var Skyld i dette? Ja, og maaske Træk og Røg.

Folk havde lange Negle paa Fingrene, ikke just »for at man skulde kratte sin Oldermor op af Jorden«, men for at værne Fingrene under det strenge Arbejde.

Niels Andersen blev til Nis Sansen; Niels Jensen blev til Nis Sjen; Anders Hansen Ans Sån; Jens Larsen Jens Slawen; Peder Jensen Per Jen; Peder Pedersen Per Persen; Lars Olsen Lar Solen; Peder Hansen Per Hån.

Maren blev til Marne; Karen til Karne; Birthe til Børte; Kirsten blev Kjesten; Sidse Sisse; Bodil Bole; Elisabeth Lisbet.

TYENDE.

Naar Karlene [*kå'lønæ*] og Pigerne [*pi'ærnæ*] vilde rejse fra deres Plads, og de skulde ud og fæste dem i en anden, sagde de: »Maa jeg ette gaa hen hos N. N. og sælle mit Skind?« Eller de sagde, naar de var fæstet bort: »Jeg har solgt mit Skind«. — Det var Skik, at Karlene fik vasket [*to''t*] deres Tøj paa Gaardene, hvor de tjente. Efter 1850 bliver det mere almindeligt, at de holder dem en Bødekone [*bø'dæko''næ*]; hun vasker (to'er) deres Tøj, lapper (bø'der) det, karter og spinder deres Uld, binder (strikker) deres Hosser og stopper dem, naar de er slidt itu. — Før 1850 er Pengelønnen mindre, og det er Skik, at Karle og Piger faar et Faar født og 1/2 Skæppe Hørfrø saadet paa Marken. Lammet, som Faaret føder, faar de Penge for, naar det bliver solgt, og tillige Ulden af det. Hørren, som vokser paa Marken efter den halve Skæppe Hørfrø, faar de tilberedt sammen med Husbondens Hørsæd.

Karlene bragte selv med et Mejerede [*mæjəri'æ*] og et Leeskaft [*li'æsgawf*] og 2 Leer. Enkelte af dem mødte ogsaa med Plejels-tøj [*plæjlstøj*]. De fik ofte i 1840'erne af deres Husbond 3 Mark i Lepenge. I 1860'erne fik en Karl en Daler i Lepenge; men først i 19. Aarhundrede er det kun et mindre Beløb, der er givet dem.

Karrelønnen var i 1840: 20 Rbd. i Penge, 2 Skjorter, 4 Alen ufarvet Vadmel [*valmæn*], et Par Hoser og et Par Vanter [*våndær*]. Samme Karl faar i 1850 Lønnen forhøjet til 40 Rbd. Tøjet det samme. 1867 er Lønnen: 65 Rbd., 2 Skjorter, 1½ Par Hoser. Karlene fik oprindeligt deres Hoser bundet paa Stedet, hvor de tjente; med 1½ Par Hoser menes et Par hele bundne og Sokker bundne i et Par gamle Skafter. Skjorterne blev ogsaa syede til dem paa Gaarden.

1850 var Pigelønnen: 20 Rbd. i Penge, 6 Al. Hørlærred [*hørle'ræ*], 8 Al. Blaarlærred, 6 Al. Vadmel, et ⌘ Uld [*ul'*] og et Par Sko. En anden Pige faar: 10 Rbd. i Penge, 8 Alen Hørlærred, 14 Al. Blaarlærred, 2 ⌘ Uld, et Par Træskoer, ½ Skæppe Hørfør saadet paa Marken, et Faar med Lam fodret og græsset Aaret om [*hun fik et fæ'r fyt'*]. I 1866 fik hun 48 Kr. i Penge, Hvergarn til en Kjole, 6 Alen Hørlærred, 8 Alen Blaarlærred, 2 ⌘ Uld, et Par Sko og to Par Træskoer.

I Reglen blev Tyende fæstet [*fæ'æst'*] et Aar ad Gangen [*að gån'æn*]. Naar de rejste, kaldtes det, at de bissede [*bisæ*]; deres Tøj, de gik med til Hverdag, bandt de ind i en Byldt [*en bylt'*] med et Tørklæde bundet om det; det kaldtes ogsaa, at de gik med deres So [*so''*] under Armen.

I gamle Dage havde man Lov til at indføre Tjenestefolks Opførsel i deres Skudsmaalsbøger, naar de rejste fra deres Pladser. Ved at læse disse gamle Bøger kan man se, at det ikke er dem alle, der faar et godt Skudsmaal. Om en Karl hedder det saaledes: »Karlen Hans Hansen har tjent mig fra første Maj . . . (Aarstallet) til første Maj næste Aar. Han er en stor og stærk Karl til sin Mad, men til sit Arbejde er han en doven Hund«. En Pige faar i sin Bog: »Jeg kunde ønske hende et mere blidt og mildt Sind i sin nye Plads, end det hidsige og stridige, hun har udvist her i vort Hjem«. De fleste Karle og Piger faar ellers det Vidnesbyrd, at de er skikkelige, flinke og tro.

MAALTIDER.

Om Sommeren stod man op ved 4- eller 5-Tiden, om Vinteren lidt senere.

Maaltiderne rettede sig efter Aarstiderne; om Sommeren indtoges Davren, naar Kreaturerne var røgtet og plejet. Kl. 9 var det Halvmiddag (Halgemeddaw), Kl. 12 Middag (Meddaw); Kl. 4 fik man Midaftensmad (Medawtensmad); Nadveren indtoges, naar der holdtes op med at arbejde, hvilket kunde være noget forskelligt. Før Kl. halvotte Aften var der aldrig nogen, der holdt op om Sommeren. I Høstens Tid var Klokken baade 9 og 10, inden der hævedes; det fandt de allesammen i sin Orden. — I de allerkorteste Dage om Vinteren faldt Halvmiddagsmaaltidet og Midaftensmaaltidet helt væk. Om Vinteren, naar man rejste sig lidt senere, skulde der jo ogsaa muges [*mōwəs*] i Staldene og alle Kreaturerne fodres, inden man fik Mad. Men det var en gammel Skik, at naar vi havde holdt Kyndelmisse (Kønnermusse), saa begyndte Folk at faa Midaftensmad. Halvmiddagsmad begyndte man paa til 1. April. Ved Vintertid var det mange Steder Skik, at man spiste sin Midaftensmad i Mørkningsstunden, og Nadveren, naar der var tændt Lys.

Davre- og Nadvermaaltiderne var Grød, kogt enten af Mel eller Gryn, og Mælk, »Mælkegrød«, Mælk med Rugbrødshapper (Tærner) o. l. Til Halvmiddag (Halgemed) og Medawten vankede der Sulebrød, Rugbrødsskiver med et Stykke kogt, røget eller stegt Flæsk til; eller der spistes et Stykke Ost til en Skive Rugbrød (Ostebrød); det var en god, fed Ost, lavet af haandskummet Mælk; kom der lidt Faaremælk i, forsikrede ældre Folk, at den sulde særlig godt til Brødet. — Men som vi glider frem i Aarhundredet, bliver Levemaaden bedre: til Morgen (Davre) gives Spegesild med bart Rugbrød til; oven paa spises Fedtebrød og bagefter en Kop Kaffe; til Formiddags- og Eftermiddagsmaaltiderne gives Fedtebrød og Smørrebrød med Paalæg (Ost og Kød). — I Slagtetiden spistes der Finker til et af Maaltiderne. — Til Nadvermaaltidet holder Skikken med Mælkemaden sig længst; om Sommeren spistes der Syltemælk og Tykmælk. — I Stedet for Kaffe og The drak man oprindelig varmt Øl; naar det skulde være rigtig godt, med en Klat Smør og en Snaps Brændevin i.

Middagsmaden, der spistes Kl. 12, bestod af Søbemad [*söwemað*] og Eftermad (Tørmad), ogsaa kaldet Sulebrød [*suw'ibrøð'*]; dermed mentes et Stykke Rugbrød til kogt eller stegt Flæsk eller Kød, Sul. Til Søbemaden langede alle i Fællesskab af det Lerfad, der sattes paa Bordet. Man kendte ikke til Brug af Gafler; Sulet holdt man paa med Fingrene, naar man spiste (bed) af det. Dog kunde man ogsaa lægge Sulet paa runde Træbrikker; eller man kunde bruge Langskavler [*lonsgaw'lar*], smalle Fjæl, 5 Kvarter i Længden og et Kvarter i Bredden. Til at sønderdele Sulet kunde man da bruge sin Lommekniv. Børn fik Sulerater; paa hver Hap Brød blev lagt et lille bitte Stykke Sul. — Der er et gammelt Rim, som siger, at »Suppe (Søppe), Ærter og Kaal er tre gode Maal«. Mælkemad brugtes jo om Aftenen og Morgenen, men der kogtes mest Sulemad til Middag. Saa hed det: »Nu skal vi ha skravet Amagertøjet«, Rødder og Grøntsager. Paa Suppen kom der Klumpe, lavet af Bygmel. Grønkaal hakedes ikke saa fint som i vore Dage, og der kom godt med Gryn i den. Ærter kogtes som Grød til første Dag, de dypedes i smeltet Fedt, og der spistes Mælk til. De kaldtes enten tykke Ærter eller høje Ærter. Anden Dag kogtes og spædtes de op; det kaldtes tynde Ærter. Foruden Gulerødder og Grønsager kom der i dem Pistnakker og Timian. — Andre Middagsretter var Hvidkaalsvælling, Kærnemælksvælling og Mælkevælling. I Aarhundredets Begyndelse var Mælkevælling og stegt Flæsk en yndet Søndagsret. Der var mange Steder Smalhans paa Mælk, saa maatte der koges Byggrynsgrød i Vand og dypes i Øl; for Grød vankede der mange Steder til Middag, foruden Morgen og Aften. Om det var saa ofte, saa det blev 21 Gange om Ugen, faar staa hen. Til Hverdagsbrug havde man altid Bygggrød. — Af anden Søbemad var der Øllebrød, Klumpemælk, det er Mælk med Bygmelsboller. Fremdeles fik man Kartøfler med Meldyppelse, og ovenpaa spistes Stegeflæsk og Rugbrød. Kartofflerne sattes ind paa Bordet med Skrællerne paa; saa skrællede hver Person den Bunke, han vilde have; en Pande sattes midt paa Bordet, og saa skar man Kartofflerne i Stykker, og med Spidsen af Kniven tog man Stykkerne og kørte dem rundt i Dyppelsen, der kunde være kogt af Mælk og Mel, eller der dypedes i Bundfaldet af Stegefedt; naar der nemlig var stegt Flæsk, hældtes det klare

Fedt af i en Kovse, og Resten dyppedes der Kartoffler i; der var ogsaa dem, der lavede Vanddyppelse, ogsaa kaldet [*løjdebø*], Løgdyppeelse; der kom da lidt Mel i det grumsede Fedt, der var i Panden, samt et ituskaaret Løg, og saa blev det spædt op med Vand. — Der kogtes ogsaa Melgrød, Melet hertil var ofte groft Skaalemel [*sgå-læmel*], Bygmel; det fine Bygmel kaldtes Spidsmel [*sbismel*]; ældre Folk forsikrer, at naar der kom Sirup til at dyppe Melgrøden i, smagte den godt; det har ganske sikkert heller ikke alle Dage været almindeligt, at der til Hverdagsbrug var Smør til at dyppe den i. Det gamle Rim: »Sommetider er vor Moer gal, sommetider er hun ette, sommetider faa vi Smør i Grøden, sommetider faa vi ette«, kan jo tyde paa, at det har været knapt med Smør. Ved højtidelige Lejligheder var der i Grødfadet lavet et Kors, og i hver Ende af det et rundt Hul; i selve Korset og Hullerne var der hældt smeltet Smør til at dyppe Grøden i.

Af det grove Mel bagtes der ogsaa Pandekager; men det gik med Kaverne som med Grøden, at det, der var lavet af Spidsmelet, smagte bedst. Folk sigtede selv Melet, naar de havde haft en Slump til Mølle; i det grove Mel var der »Saa er« [*suær*], Skaller; de rev Folk i Halsen, naar de skulde synke Grøden eller Pandekagen.

Naar Maaltiderne skulde indtages, blev der raabt ud [*råw't gø*] af Forstuedøren: »Nu skal I ind og ha Mad«, eller der nævnedes Halgemeddav, Meddav eller Medavtensmad. Til Davretid og Nadvertid kom de ind af dem selv (om Morgenen, naar Mandfolkene havde ordnet Kreaturerne, møwet og givet dem noget at æde (Halm); om Aftenen, naar de havde syslet [*syslød*], ordnet Kreaturerne. Det kvindelige Aften-Arbejde, hente Vand, Brænde og Tørv ind til at bruge næste Dag, kaldtes ogsaa at »syste«).

Bordbønner læstes Højtidsaftener, t. Eks.:

I Jesu Navn gaa vi til Bord
at spise og drikke paa dit Ord,
Dig Gud til Ære og os til Gavn,
saa faa vi Mad i Jesu Navn. Amen.

En gammel Mand, som gik paa Omgang hos Beboerne først i 1860'erne, læste altid denne Bøn, inden han indtog sin Middagsmad:

Gud haver velsignet Maden. Velbekomme vos alle. I vor Herres Jesu Navn.

BAGNING.

Naar det trak op til Bagning af Rugbrød, Grovbrød [*gråwbrød*], blev Dejtruget først sat paa Plads; om Vinteren blev det sat i Dagligstuen, om Sommeren i Stegerset. Og saa maatte én af Karlefolkene bære Melsækken hen til Truget. I Reglen var 10 Skp. den Mængde, der brugtes paa almindelige Gaarde. Melet blev saa hældt i lidt efter lidt og rørt ud i lunkent Vand. Og saa blev Surdejen sat til; det var en Klat Dej paa omkr. et Par Pund. Den var blevet gemt fra forrige Bagning; den var klappet godt til i en Lertallerken, der var drysset et Lag Salt over den, og en Isterhinde (den Hinde, der trækkes af en Griseflomme) var bredt over den, ligesom der tilsattes lidt Ølgær. Mange Husmandskoner fik deres Brød bagt paa Gaardene; de kom med en Skæppe eller to af Rugmel. Og som Vederlag for Bagningen deltog de i Arbejdet ved den; Gaardens Pige og Husmandskonen æltede Dejen Aftenen forud for Bagningen. De lagde til Bægt. Tidligt næste Morgen, naar Dejen var hævet, kom Konen igen; hun var jo i Reglen fra et af Husene i Gaardens Nærhed. Hun og Pigen begyndte saa igen paa Æltningen af Dejen. De æltede hver en Bægt ad Gangen. Det vil sige, de delte Dejen i tre eller fire Dele og tog hver sin Del af den og æltede færdig. Dette Arbejde at gennemælte Bægten sidste Gang var strengt, og det gammelkendte Ord, der siger: »Man skal lære en Pige at kende i et Dejtrug og ikke i en Springdans«, passer godt nok, for der skulde gode Kræfter til, da Dejen baade var stiv og fast. Og mange Steder maatte Pigerne vel nok ene ælte den, naar ikke de havde en Husmandskone til Hjælp.

Man begyndte saa at slaa Brød op. Der blev drysset et Lag Mel paa Bordet, Pigerne tog Klumper af Dejen, lagde dem op paa Bordet; her henne stod Husmoderen og tog imod; Brødene formedes i den Størrelse, man ønskede, 12 Ø 's eller Lispunds. Paa den øverste Side blev Brødene smurt med hængemt Raamælk, eller man piskede Hviden af Æg sammen med lidt Vand. Havde man ingen af de Dele ved Haanden, kunde man tage lidt Rugmel og røre dette ud i Øl.

Til Tider lavede man ogsaa Sigtebrød: Over Selden blev bredt en Dug (Døw) eller et Lagen. Derover blev saa Rugmel

sigtet gennem en Sigte. Til Højtiderne lod man $\frac{1}{2}$ Td. Rugmel raasigte paa Møllen. Det behandlede ved Bagningen som rigtigt Rugbrød.

Manden i Huset sørgede i Reglen selv for at faa Bageovnen hedet op. Der blev i den fyret med Ærtehalm, Tjørn, Kvas eller andet Brænde. Naar Arnen var rød, blev Ilden drawet ud med Bageovnsrawen. Derefter blev den fejjet ren for Ildgløder med Bageovnskosten, en Riskost.

Derpaa blev Brødene sat ind; Husmoderen stod ved Bageovnsmundingen med Greslen, og paa den lagdes et Brød ad Gangen. Var Husmoderen ikke til Stede, satte Manden gerne Brødene ind. Idet Brødene sattes ind i Ovnene, blev der i det første Brød sat en Troldkærling; den var lavet af en Træpind, om hvilken der var trillet en linned Klud, der var dypet i Talg. Naar Brødet sattes ind, stak man Ild i den, og den lyste op, saa man kunde se, hvor de andre Brød skulde have deres Plads. De sattes ind i Ovnen Side om Side; naar det sidste Brød var sat ind, blev Bageovnsdøren klinet til med Ler. Her stod saa Brødene 3—4 Timer eller lidt længere; dette ahang noget af, hvor varm Ovnene var. — Til Højtiderne blev der flere Steder med Forme slaaet Trekanter, Stjerner og andre Figurer ned i Brødene som Pynt.

Naar Rugmelet havde en daarlig Smag, lagdes en Graasten i Dejen, naar den stod til Hævning; den ilde og bitre Smag, som Brødet kunde faa, vilde Stenen borttage.

Naar der bagtes Brød, blev der ogsaa bagt nogle rundagtige Kager, Kavringer [*kawren'ær*]. Man tog af Dejen nogle Klumper, trykkede dem flade og satte dem ind i Ovnene. Naar de var bagt, flækkedes de, og naar Brødet var taget ud, sattes de atter ind i Ovnen og tørredes paa begge Sider. Disse Rugkager kunde holde sig længe uden at mugne, og naar Brødet slap op, brugte man disse. — Der blev i Reglen bagt en Gang om Maanedene.

Brødet blev behandlet med stor Ærbødighed; tabte man et Stykke Brød, kyssede man det, naar man tog det op.

MALKNING OG MÆLKENS BEHANDLING.

I Reglen blev der malket tre Gange om Dagen i Sommer-tiden, naar Køerne var paa Græs, og der blev malket ude i Marken. Kvinderne havde, naar de bar Mælken hjem, en Krans [*malgækran's*] af Tøj paa Hovedet, og paa den stod en Træbøtte [*bydø, byt*] med Laag paa. Var der megen Mælk, maatte den bæres hjem i et Par Træspande. De havde da et Aag [*åw*] paa Nakken, og paa det kunde der hænge to Spande, én ved hver Side. I hver af dem laa en Brikke [*brek^ø*] af Træ, for at Mælken ikke skulde skulpe [*sgölbø*] over. Naar man kom hjem med den, blev den siet i Bøtter af Træ (Sikar) [*sibyðar*]. Sien var af Kobber eller Messing, og Bunden var en linned Klud, der var bunden paa Skaalen med en Blaar- eller Hørgarnstraad.

Tøjkransen (Malkekransen) var en rund Krans, der lige var afpasset efter sin Ejerindes Hoved; den var udstyret med mange forskellige Sirts- og Silkebaandsrester, der var paasyet paa tværs af den, og saavel paa dens ydre som indre Rand var der sat Rosetter (Krusedøller).

Naar en Ko skulde malkes første Gang, efter den havde kælvet, skulde der lægges Staal, f. Eks. en Kniv, i den Spand, der skulde malkes i. Der skulde slaas Korsets Tegn paa Lænden af Koen, inden den blev malket. Raamælken [*råmælk*] blev der passet godt paa, særlig de første Gange; det var en fast Regel, at der skulde gives Pandekage [*pånækaw^ø*] til Middag en af de første Dage efter at Koen havde kælvet, ellers vilde der blive noget i Vejen med Koen: enten blev den ikke ren efter Kælvningen, eller ogsaa vilde den ikke blive med Kalv mere. Og der skulde ogsaa bæres en 12—14 Pandekager til Naboens eller en af de andre nærmeste Gaarde, hvilken en af dem man var i Kagelag [*kawælaw^ø*] med. Den øvrige Raamælk kom paa Flasker eller i Krukker; den skulde gemmes til at smøre Brød med, naar der skulde bages.

Sine Steder — f. Eks. i Snoldelev — brugte man: Naar en Ko første Gang skulde ud at drikke, efter at den havde kælvet, blev der sat Staal (i Reglen en Kniv) over Døren. Det samme skete, første Dag Køerne skulde ud paa Græs. Den første Mælk, en Kalv fik at drikke, var der ogsaa lagt Staal i.

Naar der blev kærnet Smør om Vinteraftenerne, blev Kærnen

sat ind i Dagligstuen, og Mandfolkene var da med at kærne. Der brugtes en Kærne, som kaldtes *Stampækærne*; om Sommeren kærnedede Kvinderne selv. Mange ældre Mænd og Kvinder kunde sige, naar de skulde til at kærne: »Saa i Jesu Navn en Klump Smør lige saa stor som jeg selv«. Det fromme Ønske blev udtalt af den Grund, at den Onde kunde godt have en Finger med i Spillet, naar der blev kærnet.

Smørfarve [*smörfar'ə*] lavedes af Gulerødder; disse blev efter at være vasket ordentlig rene revet paa et Rivejern; naar man havde saa stor en Portion, som man ønskede, kom man lidt af den i en linned Klud og vred paa den Maade Saften af; det vedblev man med, saa længe man havde noget af denne Masse tilbage; den opsamlede Saft kom man paa en Flaske, hvor den opbevaredes, til man efterhaanden fik Brug for den. Der paastaas, at Smørret fik en smuk gul Farve af den Væske.

Syltemælk var en Ret, som mange Mennesker holdt af. Den lavedes paa følgende Maade: Der sattes en Kedel eller Gryde over Ilden; i den var kommen skummet Mælk og Kærnemælk, lige meget af hver Del; enkelte brugte bar Kærnemælk. Den varmedes, til den begyndte at skilles ad; den blev da taget af Ilden og hældt i en Lærredspose. Et Baand blev bundet foroven om Posen. Den hængtes op paa et Søm eller en Krog, der var slaaet i en Bjælke i Stegerset. Man kunde ogsaa bruge et Klæde (et linned Stykke), lægge det over et Sold, hælde Mælken heri og lade Vallen løbe af paa den Maade. Dagen efter tog man Ostemassen af Posen eller Klædet og rystede den ud i en Bøtte; heraf tog man smaa Portioner i en Kovse eller Skaal; Ostemassen blev rørt op i sød Mælk eller om Sommeren i kogt Faaremælk. Syltemælk spistes baade Vinter og Sommer. Der var mange, der lavede en større Portion af den om Sommeren, naar Mælken var fed, og gemte den i Træfjerdinger til Vinterbrug. Naar man skulde nyde Syltemælken, sattes den ind paa Bordet i Kovsen eller Skaalen. Nogle Rundtenommer Rugbrød lagdes ind paa Bordet, heraf brækkede man nogle Happer [*habər*] (Tærninger) ud med Fingrene; disse tog man med en Kniv eller Ske, og for hver Gang, man skulde have en i Munden, drejede man den nogle Omgange rundt i den syltede Mælk for at faa saa meget som muligt til at hænge ved, des bedre smagte det.

Paa samme Maade, som Mælken tillavedes til Syltemælk, behandlede den til at lave Knapost af; kun skulde Ostemassen presses lidt bedre af; den æltes i en Bøtte, til den blev sej; Salt og Kommen kom i; man tog smaa Klumper af Massen og trillede dem ud til smaa Oste, der lagdes til Tørring paa en Hylde.

Naar der lavedes Ost, brugtes der Osteløbe. Skindet af »Grisemaven« (den røde Hinde) blev trukket af; den tørredes, blev skaaret ud i Stykker saa smaa, at de lige kunde komme ned gennem Halsen paa en Flaske. Naar der var kommen en Del ned i Flasken, blev der over dem hældt lidt Øl og Brændevin; en Smule Salt og lidt Kommen kom der ogsaa i. Naar dette var trukket en eller to Dage, fyldtes Flasken helt med Øl. Over Flaskemundingen bandtes en tynd Klud for at hindre de udskaarne Stykker i at løbe ud i Ostemælken, naar man siede Indholdet ud i den. — Man brugte ogsaa som Osteløbe den Masse, som dannes i Maven paa en nyfødt Spædkalv [*sbæ'aka'l*]. Kort før Kalven skulde slagtes, fik den Mælk; thi ellers var Maven tom, og der var ingenting i Bælgen [*bæ'løn*]. Den slimagtige Masse, som fandtes i den, tørredes og behandlede som den ovenfor omtalte Osteløbe.

Naar Løben [*løwøn*] kom i den lunkne Mælk, løb denne sammen. Men Husmoderen maatte paase, at Mælken havde den passende Lunkenhed (Varme), hvad hun overbeviste sig om ved at føle med sin Finger i Mælken. Naar den var passende varm, kom hun saa et Maal Løbe i; som Maal til denne brugte hun sin hule Haand, en Ske eller anden Genstand, der havde det passende Rumfang efter den Mængde Mælk, der var til at lave Ost af. Naar Mælken havde staaet lidt og var sammenløbet, rørtes der i den paa Kryds og tværs med en Grødstikke eller Sløv, Ske eller hvad man havde. Husmoderen kunde ogsaa smøge Trøjeærmerne op og røre i den med sin Haand. Saa sank Ostemassen sammen, og Vallen kom ovenpaa. Efter at have hældt Vallen fra, fiskede man Ostemassen op og æltede den med Salt og Kommen; den lagdes da op i Ostekar, enten et rundt eller langt; Ostekarrene var lavede af Træ og havde Huller i Bunden til Vallen at løbe ud af. Man lagde et linned Stykke i Ostekarret (Osteklyden), og oven paa dette lagde man Ostemassen og pakkede den fast ned. Det

linnede Stykke blev bredt hen over, og oven paa dette blev Laaget lagt; en stor Sten lagdes paa Laaget til at presse det hele sammen. Ostenes Størrelse afgang af, hvor megen Mælk der var til at lave dem af. Om Sommeren malkedes Faarene, og der kom en Del Faaremælk i, hvilken forøgede Ostens Vel-smag; den gav ogsaa en god, fed Ost.

SLAGTNING.

Slagtning [*slawdnen*] til eget Brug [*æjð bröw*] foretoges omkring ved Mortensdagstid for Faarenes Vedkommende; det var Skik til Mortensaften at spise Faarekød; i Reglen var der kogt Suppe paa det.

Ved Juletid slagtedes Grisene; baade Kød og Flæsk saltedes og røgedes; man kendte kun til Saltmad. Dagen før det skulde bruges, blev det lagt i Vand og stod Natten over (det blev »blødt ud«). Røgning af Kød og Flæsk foretoges hjemme i ens egen Skorsten, hvor det blev hejset op; der sad oppe i Skorstenen Kroge af Jern til at hænge det i. Til Juletiden og til Forsamlingerne (de store Gilder) blev der kogt en god Portion Sylte. Ved festlige Lejligheder var Sulefadene en Pryd paa Bordene; paa selve Tallerkenen var lagt et firkantet Stykke af Flæsket (Mellemlæsket); oven paa det var lagt en Skive, skaaret paa tværs af Pressesylten, d. e. Sylte kogt af Hovedet; oven paa det Stykke var igen lagt en Medisterpølse; den var undertiden formet som et Es. I Syltestykkerne var der som Pynt stukket hele Nelliker. Hele Stykker kogt, saltet Faarekød sattes paa Bordene; det samme var Tilfældet med Rullepølserne. Folk skulde selv skære Stykker og Skiver af Kød og Pølser, efterhaanden som de spiste dem.

Man lavede Finker: Indmaden (Hjerter, Lunger, Nyrer, Lever, Fedtgrever) af de slagtede Dyr kogtes og hakkedes; der kom en Del Byggryn i og kogtes sammen med de hakkede Genstande for at drøje paa dem.

Kødpølser (Hakkepølser) lavedes af Filéen, Mørbraden og andet Kød, der blev skaaret og pillet af Flæsket. Hakke-maden tillavedes med Krydderier, æltes og stoppedes i Tarme eller i Isterhinderne (de Hinder, der trækkes af Fedtflommerne); havde man ikke Tarme, syedes linnede Klude sammen

i smalle Poser, omtrent paa Størrelse med Hinderne. — I Stedet for at sy Tungen inden i Mellemgulvet, hvad der var det sædvanlige, brugtes det ogsaa at tage det yderste Stykke af de rengjorte Tarme (Endetarmen) og sy Tungen ind i den; naar den var kogt, flækket ned igennem paa langs og lagt oven paa et Syltestykke, var den ved festlige Lejligheder en hel Pryd paa et Sulefad.

Naar der tillavedes Blodpølse, kom der i Blodet foruden Grøden (Skrotten [*sgrodən*]) noget Rugmel; Fedttærnerne (Fedtklodserne [*fétklåsənə*]) blev mange Steder brunede ganske let paa en Pande, inden de kom i, ligesom der var mange, der hakkede det kaarede og kom det i Pøsemaden; det skulde give den en sød Smag. Naar Husmødrene kom Pølserne i Kedlen, talte de, hvor mange der var, ligesom de altid passede, at Milten (Pølsepasseren) kom i. Disse sidste to Ting overholdtes, for at ikke Trolدتøjtet skulde borttage nogle af dem.

Naar Fedtflommerne smeltedes, var der mange Husmødre, der tog nogle af Ribbenene (Revelsbenene) og kom dem ned i en Krukke og hældte det kogende Fedt ned over dem. Paa den Maade kunde Benene hengemmes i længere Tid og serveres ferske ved særlige Lejligheder. Der var jo den Ulempe ved det, at Krukken med Fedtet i maatte opvarmes, naar Benene skulde bruges.

Medisterpølser [*mæ'istərpølsə*] lavedes der altid, naar der slagtedes Grise til eget Brug.

Naar der var slagtet Faar, lavedes der selvfølgelig ogsaa Blodpølse; Faaretarmene maatte skoldes og skræbes, inden Pøsemaden kom i dem. Naar Pølserne var kogte, var der baade glatte, flossede og tærnedede. I Faare-Blodpølserne kom der Tærner af Telg (Flommen af Faarene). Af Hjerter, Lunger, Nyrer, Lever lavedes ogsaa en god Portion Finker; i disse kom undertiden ituskaarne Æblestykker. Faarefinker ansaas for at være meget lækre. En gammel Talemaade, som brugtes af Folk i alle Egne af Landet, vidner om, at der sine Steder blev lavet mange Finker. Det hed: »Paa det og det Sted vil jeg ikke tjene. For der skal man æde sig gennem 7 Spænder mugne [*murən*] Finker«.

Undertiden slap Sulevarerne op, før Grisen var tjenlig til at slagte. Saa købtes der enkelte Steder et Kallun; det var Indmaden af en Ko; det kogtes og stegtes som andet Sul.

Der slagtedes ogsaa undertiden en Spædkalv; en Del af Kødets, Baglaarene, saltedes; andet af Kødets blev der kogt Suppe paa. Andre Dele, alt Smaakødet, blev pillet sammen, der kom Krydderier i, og det hele lagdes i Ostekarret og blev presset sammen som Ost; den blev skaaret i Skiver og brugt som Paalæg paa Mad.

Naar der var slagtet og kogt Pølse, blev der selvfølgelig baaret noget i Byen til Naboerne, og fra disse kom der saa Pølse igen, naar de slagtede; det var jo langtfra nogen dagligdags Begivenhed, at Slagtning fandt Sted.

LYSSTØBNING.

Om Efteraaret, naar Faarene var slagtede, tog Lysstøbningen [*sdewnenən*] sin Begyndelse. Der blev baade støbt [*sdew't*] i Forme og lavet Praase [*præ'æs*]. Disse var omtr. 1 Alen lange Væger [*væ'jær*], der dyppedes nogle Gange i den smeltede Tælle [*tæ'l*]. Der blev hældt kogende Vand i en Fjerding eller Bøtte; heri kom den smeltede Tælle, og i den dyppedes saa Vægerne, der var af Skættefaldsgarn. Disse Praase brugtes til at gaa rundt i Huset med. I Skorstenen og Stegerset blev de klinet op ad Væggen og paa den Maade gjort fast. Paa samme Maade blev Helligtrekongerslysene vandstøbte [*vansdew't*]. Det var tredobbelte Lys, hvorpaa man drejede de to af Vægerne ud til Siderne, inden de blev rigtig kolde. — Støbtes Lysene [*ljw'sənə*] i Form, blev Tællen smeltet i en Gryde eller Lerpotte; der var Forme til at støbe to eller tre Lys i ad Gangen; der sattes en Væge af Lysgarn [*gå'rn*], Blaargarnstraad [*blågårnstræ'æð*], i hvert Hul i Formen; Vægen sattes fast foroven i et Søm eller lignende, der var lagt ind over Formen; forneden, i Spidsen paa Formen, blev Vægen bundet fast om en Klud, for at den skulde være tæt. Den smeltede Tælle hældtes i Formen, til den var fyldt; saa sattes den til Side, og naar Formen var kold, tog man fat i Sømmet og drog Lysene op af den. Tællelysene brugtes inde i Stuen.

Foruden de smaa Stager [*sdawær*] paa Bordet brugtes der lange Træstager (Lyskællingerne) [*kælənær*], der stod paa Gulvet. De var omtrent halvanden Alen høje og flyttedes omkring, hvor man havde Brug for dem ved Arbejdet. Den sidste Stump, Snotten [*snåðən*], af Lyset blev sat i Profitten; det var

en lille rund Træstok paa et Kvarter i Længden, paa den ene Ende var der sat en lille rund Jernblik-Plade, hvorigennem fire Nelliker var slaaet halvt ned. Og her i den kunde den sidste Stump Væge, Taaen [*ts'an*], ligge og brænde helt ud.

Naar der støbtes Lys, var der dem, der kom enten lidt Oksetælle eller lidt af det daarligste Voks i den smeltede Faaretælle. Lys, der var støbt af bar Faaretælle, vilde gerne løbe ud [*löwə yð'*]; kom der Voks eller Oksetælle i, blev det mere drøjt [*druw't*] at brænde.

I Hjemmene blev der lavet Svovlstikker [*svåwlsdegør*]. De tændtes, naar der var slaaet Ild med Fyrtøjet.

Og om Aftenen, inden Kvinderne gik til Sengs, maatte de sørge for at forvare [*få'vå'rə*] Ild i Bilæggerovnen. Man lagde et Par Tørv oven paa de Gløder, der var i Kakkellovnen; Gløderne dækkedes helt til med Aske; skulde det indtræffe, at Ilden var gaet ud, maatte man tage en Træsko og løbe til Naboens eller hen i Smedjen og faa lidt Ild til at tænde op med til Morgen.

BRYGNING.

Her i Byen havde 5 Gaardmænd i Fællesskab bygget en Maltkølle [*maltkø'lə*]; min Fader var den ene af dem. Den blev nedrevet midt i 70'erne i forrige Aarhundrede. Den var bygget et Stykke uden for Byen, da den var meget brandfarlig. Køllen var et Bindingsværkshus, 3 Fag efter hvert Led. Inde i den var Bjørnen [*björ'nən*]; saadan kaldtes Ovn. Den var muret eller klinet op af raa Lersten; den var en 3 Alen høj. Oven paa Ovn. var Flagerne lagt, det var Træplader med smaa Huller i. Paa disse blev Maltet anbragt, og saa blev der tændt Ild under det; men der skulde passes godt paa, at Ilden ikke blev for stærk, for saa blev Maltet sveden. Der blev vaaget ved det om Natten. I Reglen var det Gaardens Pige eller Karl, der havde den Bestilling, og de fik ofte Besøg af de andre unge Karle og Piger; det rygtedes hos Naboerne, naar den og den skulde tørre Malt.

Ældre Folk mindes, at der er tørret Malt hjemme i Gaardene, hvilket ogsaa kan ses ved, at der paa Lofterne er fundet Flager. Der har til dette Brug været klinet eller muret en

Ovn eller Kasse op i Stegerset ved Siden af Bryggerkedlen. Det er en Selvfølge, at der paa den Maade kun kunde tørres en mindre Portion af Malt. For nogle Aar siden saas i mit Hjem et Par Flager. De var godt et Par Alen i Længden og en halv Alen i Bredden. Og Hullerne i dem var paa Størrelse som en 50-Øre. Nogle Steder var Flagerne af Jern; dem kunde der ikke gaa Ild i.

Maltet maledes paa en Kværn, kom i Bryggekarret, og saa hældtes der hedt Vand paa.

Under Brygge-Karrets Taphul satte man en Spand, littede lidt paa Tapstaven, og saa løb Øllet ned i Spanden; herfra blev det hældt i Kar eller Baller. Medens det var lun- kent, blev Gæren sat til. Her maatte Husmoderen være paa sin Post og passe at sætte Gæren paa, naar Øllet havde den passende Lunkenhed; hvis den kom for tidligt paa, kunde der komme en Kastning i det, og den vilde give tyndt Øl. Naar Gæren var tilsat, blev der over Ølkarret hyllet et Klæde, og naar det havde henstaaet en Tid for at gære, blev Gæren skummet af. Det første Bryg var det bedste, og det kaldtes godt Øl; det andet var tyndt Øl og blev drukket til daglig. Gammel-Øl blev brygget, naar Hylden blomstrede. I den Fjerding, Gammeløllet kom i, blev der lagt et Æg. Naar Øllet var tappet af den i Høsttiden, blev Ægget i Reglen brugt; da var Skallen fortæret paa det; det lignede da et Vindæg.

I Øllet kom naturligvis Afkog af Humle.

Humleavlen var uden Betydning her paa Egnen. Novembers Markedsdag drog Folk her fra Egnen til Køge for at købe Humle af de fynske Humlekræmmere. Enkelte Steder avledes dog lidt Humle.

I vore Oldemødres Tid var Kaffen ikke Hverdagsdrik; man fik den kun ved Værtskab [*væ(r)sgaw*] (Gilder). Hvis man fik Lyst til en Gang imellem og tage sig en Taar til Hverdags, maatte man sneje sig til det [*snæjə sæj ti' əð*]. Man vilde ikke have, at nogen skulde mærke, at man var saa forfalden til den brune Drik. For at snyde Husets egne Mandfolk og andre fremmede Folk, hvis nogen skulde komme i Huset, naar Kvinderne var i Færd med at koge sig en Snejetaar [*snæjəts'ər*], smed man en ulden Klud [*klyð'*] paa Ilden,

og den svedne Lugt, der udbredte sig i Huset, naar der gik Ild i Kluden, borttog den dejlige Lugt, som der bliver, naar der skænkes Vand paa Bønnerne. Hvis der brændtes Bønner paa Panden, bar man sig ad paa samme Maade. Som en Til sætning til Bønnerne brændte man Ærter, Rug eller Brødskorper; brugtes en af disse Genstande, blev det malet i Kaffe-møllen sammen med Bønnerne.

SPIND.

Saa snart som Efteraaret indfandt sig med de lange Aftensæder, begyndte man paa Kartning og Spinding af Ulden. Husmødrene vilde efter Skikken, som brugtes, være færdige med at forarbejde Ulden til Julen; efter den skulde der tages fat paa Hør og Blaar; det skulde man være færdig med, inden Foraaret kom med sin Travlhed. — Datidens Husmødre begyndte at sidde Aftensæde ved Mikkelsdagstid. Man havde jo den Uld, som var klippet af om Foraaret, at begynde med; den benævnedes Lod [*låd*] og blev brugt som Islæt til Vadmelstøjet. Ulden, man fik ved Efteraarsklipningen, kaldtes ret og slet Uld. Den ansaas for at være mere stærk og brugtes som Rendegarn til Vadmel. Garnet af den brugte man ogsaa til at binde Hoser af og til Bindeærmer til Kvindedragten. Det var stærkt at slide paa.

Klipningen af Faarene skulde helst finde Sted om Foraaret ved Voldermisse-Tid. Voldermisse-dag var den 1. Maj. Om Efteraaret skulde den helst finde Sted i Mikkelsmesse-Næet [*megælmusænææt*], Tiden fra St. Michaelsdag, den 29. September, til Hellemissedag, den 1. November. Man fik saa en god, tæt Uldpels at klippe. Ventede man til efter Hellemisse, fik man paa Grund af den kortere Voksetid kun et ringere Udbytte næste Gang. Faareholdet var i gamle Dage ret stort; paa en almindelig Gaard holdtes 10—12 Faar. Samledes der fra begge Klipningerne, var der en god Bunke at begynde paa.

Men Landsbyfolk stod i gamle Dage hinanden bi med alt Arbejde, ogsaa med Forarbejdningen af Ulden. Man kom sammen i Nabolaget og hjalp til med at karte. Paa en bestemt Aften indbød man nemlig Pigerne fra Nabogaardene

og Konerne fra de nærmeste Huse til Gilde. De indbudte mødte om Eftermiddagen og medbragte hver et Par Karter. I Dagligstuen fik de fremmede Piger anvist Plads, idet de bænkedes paa Langbænken, der stod ved Vinduerne ud imod Gaarden. Det nederste Bord i Stuen flyttedes til Side, og paa dets Plads sattes et Kar eller en Kurv, hvori man lagde de kartede Tøjer. Var der mange Kvinder, som deltog i Gildet, satte man ogsaa en Bænk ved den anden Side af Karret; saa havde man nemt ved at lægge Tøjerne fra sig. At der blev kartet Mængder af Uld ved den Lejlighed, er sikkert; thi alle vilde gerne være raske paa det og karte lige saa mange Tøjer som enhver anden. Men de maatte dog passe, at det var nogenlunde ordentligt kartet igennem; thi i Løbet af Aftenen kunde Husmoderen komme og prøve, om hendes gode Uld var kartet, saa den var til at spinde. Hver af de kartende Piger maatte give hende en Tøje, som hun prøvede én for én ved at svinge den tre Gange rundt; hver Tøje skulde da holde uden at knække, hvis man vilde kaldes en god Karterske. Det forstaar sig, at man i Aftenens Løb drøftede alle Byens Nyheder om Trolovelser, Giftermaal og Levemaaden hos Byens Folk, saasom: hvilket Sted man fik den fedeste Syltemælk eller det tyndeste Øl at drikke. Man fortalte Spøgelsehistorier af enhver Art om Varsler, Varulve, Genfærd o. s. v., eller der blev sunget lange Viser om troløs Kærlighed. I Mørkningsstunden blev der Lejlighed til for de unge Piger at tage sig en Svingom paa Lergulvet i Øverstestuen. Der lød selvfølgelig ogsaa Drillerier fra Husets mandlige Indvaanere, der var henviste til at tage Plads paa Gaasebænken eller i Flødebøttekrogen. Det var en yndet Idræt for dem at drille Pigerne ved at kaste tunge Genstande op i de kartede Tøjer, f. Eks. en Træsko, et Stykke Brænde, en sølvknappet Vest eller andre lignende Genstande. Undertiden fik Karlene fra Nabolaget Lyst til at aflægge et Besøg ved Kartegildet. Hvis en af dem — sværtet i Ansigtet — kunde liste sig ind ad Døren uden at blive bemærket af Kvinderne og komme hen og springe lige op i selve Karret, blev der Sjov baade inde i Stuen og ude i Gaarden, hvor de andre Karle stod paa Vagt. Kunde Pigerne faa fat i Karlens Tophue, var Ønskernes Maal naaet; thi for at faa den tilbage, maatte han give et Pant. — Til den

Slags Løjer valgte Karlene et belejligt Øjeblik, naar en af Kvinderne var i Færd med at synge en Vise, eller en af de ældre Koner f. Eks. var ved at fortælle paa en spændende Maade om et Varsel, eller Gammelfar eller -mor fra sin Stol i Kakkellovnskrogen fortalte om Livet i »den store By« (d. v. s.: da Landsbyen laa samlet) og paa Hovmarken.

Stuen laa hen i et dunkelt Halvmørke, da den kun var oplyst af Tællelys, der var sat i et Par Lysekællinger mellem de kartende Kvinder. — Ved Midnatstid standsede man med Kartningen. Pigerne og Konerne tog deres Karter under Armen og gik hver til sit. Husmoderen takkede dem og bad dem sige til deres Madmoder, at hun kunde sende Bud, naar hendes Pige skulde hjælpe dem en Aftenstid. Saaledes hjalp Byfolkene hverandre, til Pigerne havde været en Omgang rundt i Byen hos dem, man var i Kartelaw med. Gilderne holdtes altid en Søgnedags Aften. Og at Datidens Husmødre var glade for saadan et Arbejde som det, der blev udrettet for dem ved et Kartegilde [*ka'rdəgil'əs*], er noget, der siger sig selv.

Det kunde ske, at en Indsidderkone spandt noget Spind, Blaar eller Uld, for en Gaardmandskone. Naar Konen bragte det færdigspundne Garn tilbage til Gaarden, kaldtes dette Besøg for et Snævregildes [*snæw'ərgil'əs*]. Det samme gjaldt andre Personer, der bragte noget Arbejde færdigt til Huse. Man fik da sin Betaling, hvad enten denne bestod af et Par Skilling eller Fødevarer. Naar man havde faaet sin Betaling og var bleven bænket og skænket med Mad og Drikke og for Mændenes Vedkommende med en Pibe Tobak, var man færdig til at gaa igen.

Naar Frøhovederne paa Hørsæden hen ad Sommeren var blevet brune, skulde den røskes, det vil sige trækkes op med Rod og lægges i Skaar ligesom Sæd. Den blev saa samlet og bundet i Neg og kørt hen paa et Stykke Grønjord, hvor Græsset var slaaet af. Her blev den bredt ud i saa tyndt et Lag som muligt, og her laa den en 4 Ugers Tid. — Flere Steder brugte man dog at samle Hørren op, naar den havde ligget en Tid paa Skaar, køre den hjem, gemme den Vinteren over og saa brede den ud paa Grønjorden i Marts Maaned; man paastod, at Hørren blev hvidere ved at rødes om Foraaret. — Blev Hørren vandrødet, blev den smidt ud i et Vandhul; der laa

den i 8—9 Dage; saa blev den taget op og bredt ud paa Grøn-jorden. Hvilken af disse tre Maader man brugte at røde Hørren paa, skulde den, naar den var tjenlig dertil, samles op og køres hjem; den skulde da være saadan, at naar man tog en Lok af den og gned den mellem sine Tommelfingre, skulde Træstoffet som Skæver falde ud mellem Taverne.

Og saa skulde Hørren knevles, d. v. s. Frøhovederne skulde trækkes af den; det skete ved at trække Hørren gennem en Hørknevle; blev Hørren vandrødet, maatte den knevles før Rødningen.

Dagen før Brydegildet fandt Sted, sørgede man for at faa indbudt Mændene fra Nabolavet som Deltagere til at bryde Hørren; hver Mand mødte med sin Brag (Braw). Dernæst sørgede man for at faa gravet en Brydegrav, et Hul i Jorden, 4 Alen langt, 3 Alen dybt og $1\frac{1}{4}$ Alen bredt. Ved hver Side af den var der gravet en Rende til nogle Personer at sidde i, mens de passede Hørren. Der blev tændt et stort Baal nede i Graven. Der var lagt nogle Jernstænger paa langs og tværs over Graven; paa disse blev Hørren lagt. Det var ikke noget let Arbejde for de Kvinder (sjældnere Mænd), der passede Graven; særlig hvis Vinden var uheldig, skulde der passes godt paa, »at ikke Kællingen rakte Tunge yd nede i Græven«; derved mentes, at en stor Ildtunge (der blev fyret med Favnstykker i Graven, de brænder sjældent lige) kunde brænde op, faa fat i Hørren og blusse det hele af. Der var nogle Steder, man hedede Bagerovnen op og tørrede Hørren i den; enkelte Steder har man ogsaa brugt at stille den op til en Væg og lade Solen skinne paa den, til den var tør. Men den Hør, der blev tørret over Graven, var bedst at bryde. Bryderen tog nu en passende Lok i sin venstre Haand og holdt den ind i Bragen. Med den højre førte han Bragens Laag med Kraft ned paa Hørren; naar dette var gentaget nogle Gange, var den tjenlig til at skætte. Til at løbe med Hørren fra Graven til Bryderne brugte man Børn, et Arbejde, som enhver Dreng eller Pige udførte med Glæde. Thi paa saadan en Gildesdag var der Spøg og Grin over det hele.

Til Skætning hørte et Skættetræ og en Skættehaand. I Skættetræet var der foroven et Hak, hvor man med venstre Haand holdt Hørløkken. Med højre Haand slog man saa derpaa

med Kanten af Skættehaanden, saa Skæverne fløj af paa Gulvet. Affaldet kaldte man Skættefald. Ogsaa dette kunde bruges til at spinde Garn af; det var meget groft, men blev dog ofte anvendt til Lærred, særlig af Smaafolk.

Skætningen blev udført af Kvinder; disse medbragte i Reglen selv Skættetøjet. Tallet paa de Kvinder, der var i Arbejde, rettede sig efter, hvor meget Hør der var at skætte; 4—6 Stykker var det almindelige. De havde Plads i en Lo, Port eller Stald. Det varede i nogle Dage med Skætningen, og baade Arbejdet og Samtalen gik meget livligt.

Saa blev Hørren heglet; Laaget blev taget af Bragen og Heglen bundet derpaa. Det var i Reglen Husmoderen, der selv besørgede Heglingen, da det var et Arbejde, der skulde udføres godt. Ikke alene skulde Blaarene hegles fra; men selve Hørtaverne skulde spaltes saa fint som muligt, saa Hørren næsten blev som Silke. Dernæst skulde den lokkes op. Naar Husmoderen havde 10 Lokker færdige, blev de snoet sammen i en Krans: Naar en Hørlok var færdig, tog hun med venstre Haand om den; med den højre snoede hun den Del af Lokken, som var uden for venstre Haand, om den selv, saa der blev et Hoved paa Lokken. Naar al Hørren var færdig, snoedes den éne Lok i Kast uden om den anden, og der sluttedes med et Hoved; saadan en halv Snes sammensnoede Hørlokker kaldtes altsaa en Hørkrans. Paa den Maade gemtes den hen i en Kiste, til den skulde spindes.

Blaarene blev rullet sammen i Ruller (Blaartotter); disse maalte en halv Alen i Længden og et Kvarter i Tykkelsen; de gemtes hen et eller andet Sted paa Loftet, til de skulde paa Rokken.

Sytraaden spandt Kvinderne selv. Den behandlede som Garnet, hængtes til Blegning ude i Luften, til den blev hvid; den blev saa vundet op i Nøgler, eller den blev delt i Dukker, hvor der blev slaaet et Baand eller nogle Traade om hver; saadan en Dukke kaldtes for et Knevs Traad.

Naar der skulde vaskes Stovvask, hed det: »Vi skal to Klæer i Daw«. Dagen før der skulde vaskes, blev der varmet en Bryggerkedel fuld af Askelud [*arsgælyd'*]. Den var lavet til paa følgende Maade: I en Pose kom en Del Bøgeaske; ind over Kedlen blev lagt en Stav, og paa den blev Posen hængt. Kedlen var fyldt med Vand; det stod et Par Dage for at trække.

Tøjet blev sat i Blød i det Natten over; om Morgenen blev Tøjet toet i Askeluden og med grøn Sæbe; det blev gnedet i Hænderne og paa Valkehæk. Efter Vaskningen kom Tøjet i Bryggerkedlen, hvor det blev kogt i et nyt Hold Askelud; det blev taget op Stykke for Stykke, skyllet og lagt sammen paa Bankeskammelen, hvorpaa det blev banket med Banketærskelen.

Hør-, Blaar- og Skættefaldsgarn blev kogt i Askelud og derefter skyllet godt, helst i en Gadepark eller Vanding ude i Marken; der skulde meget Vand til at skylle Luden af. Det hængtes derpaa til Tørring. Naar Garnet var tørret, blev det raspet, det vil sige, at to Personer tog hver sit Stykke Garn, slog dem paa tværs over hinanden og gned dem frem og tilbage paa den Maade, indtil Garnet blev blødt og alle Skæverne var faldet af. Det blev saa lagt paa Garnvinden og vundet op i Nøgler. Naar Kvinderne vandt Garn, brugte de en Ruslap [*ruslæp*]; den var lavet af groft Lærred eller en Lap Skind af et Par gamle, kasserede Mandsbukser (dem som Mændene brugte før 1850). Kvinderne holdt paa Garnet med Lappen, for at Fingrene ikke skulde blive skaaret af det, naar de vandt det op i Nøgler. — For en Mand er der Uheld ved at holde Garn, naar det vindes, hvis han ikke river sidste Ende af.

Hør-, Blaar- og Skættefaldslærred behandlede paa samme Maade som nævnt ved Garnet; dog skulde Lærredet koges tre Gange, 2 Gange i Askelud og tredje Gang i Sæbelud. — Om Foraaret lagdes Lærredet paa Bleg paa et Stykke Græs, ude paa Toften, ude i Bleg haven [*blæjhaw'en*], som det kaldtes, eller paa en Eng i Nærheden. Der hengik nogen Tid mellem hver af de tre Kogninger. Og der blegedes paa Lærredet, til det

Banketærskel. (Køge Mus.)

blev hvidt. Det blev taget ind om Natten og overstænket med Vand et Par Gange om Dagen. Efter sidste Kogning laa det kun et Par Dage paa Bleg; det blev saa sat i Blød Natten over, skyllet op i nogle Hold Vand og var saa færdigt.

Mangelfjæl.
(Køge Musæum.)

Om Foraaret fandt ogsaa den store Blegning Sted af alt færdigsyet Linned: Kropstykker (Skjorter og Særke), Haandklæder [*hanklæær*], Pudevaar (Pydevaar), Lagener og Duge [*döwæ*] og andre lignende Genstande. Nogle Familier slog dem stundom sammen og lagde i Fællesskab deres Tøj paa Bleg nogle Nætter og Dage i Træk. Der blev da om Natten vaaget over det af Ungdommen (»der vaagedes over Blegtøj«). Saa laa de 40—50 Alen lange Stykker Lærred ude om Natten sammen med det øvrige Tøj. Paa disse Vaagenætter morede de unge Karle og Piger sig ofte med Leg, Sang og Dans paa den grønne Eng.

Naar Vasketøjet var tørret, blev det manglet med Mangletøjet. Manglefjælene var næsten alle udskaarne i Almestil, ofte med Mands og Hustrus Navne og Aarstal for deres Giftermaal eller Fødselsaar. Banketærskellærne var udskaarne paa samme Maade. Ugifte Mænd og Kvinder kunde selvfølgelig ogsaa eje Mangelfjæle og Banketærskler med deres egne eller Forældres Navne og Aarstal indskaarne. Paa mange af Manglefjælene var Haandtaget [*hon'staw'æð*] udskaaret som Hestehovede.

B I A V L.

I forrige Tider var Biavl meget almindelig; der fandtes Bi-stader omkring ved mange af Gaardene og Husene. Det var Kubestader, der brugtes. En stor, tyk Træpæl var slaet i Jorden; paa den var sat en Brik af Brædder, saa stor, at Kuben lige kunde staa paa den. Uden paa Kuben [*köwæn*] var der sat en Bihat; den var lavet af en Langhalmskærv,

der var bundet sammen i en Spids foroven, og hængte ned over Kuben; et Jernbaand lagdes ned over den til at holde den sammen med. — Havde man haft nogle Stader og overvintrede, kunde man efter endt Sværmetid have en hel Del Bistader. Den første Sværm betragtede man for tjenlig til at staa over. Anden Sværm kunde, hvis den kom før Se hans (St. Hansdag) ogsaa staa over; det afgang dog af, om Eftersommeren var god.

Sværmetiden var Juni og først i Juli Maaned. Et sikkert Tegn paa, at der kunde ventes Bisværm, var, naar de om Aftenen begyndte at sætte yd, d. v. s. hænge sig i en stor Klynge under Flyvepind og Brik. — De Bikuber, man havde hengemt paa Loftet, blev taget ned og lagt ud i Solskinnet. Derefter blev de fejede og rensede for alt Støv og Smuds, og dernæst skulde en Kube, inden den skulde bruges til Bierne, smøres indeni med lidt Honning. Havde man ikke Honning ved Haanden, stænkede man den indeni med lidt Vand og dryssede lidt Sukker i det. Naar Dagen kom, at Bierne sværmede ud, var der altid sat en eller anden Person til at passe paa dem; som oftest var det Husmoderen selv, da de i Reglen sværmede i Middagsstunden (Medsøvnstiden); men det gik ikke saa stille af med den Snurren og Summen frem og tilbage, som en Bisværm fremkalder ved sin Udrykning. — Husstandens Medlemmer kom hurtigt ud i Haven, og man fulgte nu med Opmærksomhed Sværmen, medens den fløj omkring, inden den satte sig; mange Gange var det paa de mærkeligste Steder, snart paa en af Træernes tykke Grene, snart paa en af de allertyndeste, snart ved en Busk paa Diget ude paa Marken. Værst var det, om de stak til Vejrs og fløj deres Vej; man søgte saa at efterligne Dronningen ved at fløjte med Munden, eller man tog en Morter og klimmede med den. Fløj de alligevel deres Vej, var der ikke andet at gøre end at rende efter dem; var de først ude af Øjesyn, havde man selvfølgelig ingen Ret til dem mer, selv om man hørte, nogen havde indfanget en Bisværm i deres Have eller Mark den Dag, ens Bier var fløjet. Satte Sværmen sig i en af Naboernes Haver, og man blev enige om at dele Udbyttet om Eftersommeren ved Optagningen, var det en helt anden Sag.

Naar Bierne havde sat sig til Ro i et Træ, blev en Kube

sat over Sværmen; man satte f. Eks. en Høtyv i den Hank, der sad i Spidsen paa Kuben, og rejste den saa til Vejrs, saa den lige kunde staa over den Klynge af Bier, som Sværmen dannede. Til Tider gik de hurtigt i Kuben; men undertiden blev de stædige og vilde ikke gaa i den; saa bandtes der en Rod af Skarntyde paa en lang Kæp, eller man tog simpelthen én med smaa bitte Blade paa og stak den ind i Biklyngen og pirrede lidt ved dem. De blev i Reglen aldrig taget ned før om Aftenen efter Solnedgang. — Undertiden kunde de gaa i Kuben og med et sværme ud igen, enten flyve deres Vej eller faa i Sinde at flyve paa Moderstaden igen; det hed sig da, at de ikke havde haft nogen Dronning med sig. Fløj et Par Sværme sammen, eller man af anden Grund vilde give Bierne mere Plads, gav man dem en eller to Kasser [*drawkasær*], Dragekasser; de var firkantede, lavede af Brædder saa store, at Kuben lige kunde dække dem; Hjørnerne blev dækkede paa en eller anden Maade, som man bedst kunde.

Optagningen af Bierne fandt Sted, naar man naaede Bertemæies, Bartholomæus, den 24. August. Man havde i Forvejen undersøgt Bistaderne og vejjet dem, man havde Mistanke om ikke kunde staa Vinteren over. Et Stade, der ikke vejede over 20 Ø , kunde ikke klare sig. Dagen før man skulde tage Bier op, blev der smeltet noget Svovl; heri dyppedes nogle smaa, firkantede Linned-Klude. Om Morgenen før Solopgang den Dag, Optagningen fandt Sted, blev der i Haven gravet et Hul, og nede paa Bunden af det blev en Pind stukket ned, og paa den var sat en Svovlklud. I den blev der stukket Ild, og en Bikube blev stillet over; et Dækken eller Lagen blev lagt over; her stod Kuben et Øjeblik; den flyttedes til Side, naar Bierne var kvalte, og en ny sattes over. Naar man havde taget de Stader op, man ønskede, begyndte man at tage Kaggerne (Kawerne) ud af Kuben; et Sold blev sat over en Krukke, Kedel eller hvad man havde af lignende Genstande, til at Honningen kunde løbe ned i; det var den gule Honning (raa Honning); bagefter kogte man Biværket, og heraf fik man et brunt, sirupsagtigt Stof. — Dagen efter at Kogningen af det havde fundet Sted, tog man det gule Lag af, der havde samlet sig paa Overfladen af det. Dette og alt andet, hvad man kunde skrabe sammen af Biværket, kom i en Gryde eller

Kedel og fik et Opkog med lidt Vand; saa kom Massen i en Lærredspose, og denne lagdes i en Brag; under denne var sat en Balje til at Væsken kunde løbe i. Massen klemtes saa længe i Bragen, som der var noget, der vilde løbe af Posen. Væsken henstod til næste Dag, saa toges atter det gule Lag (Vokset) af. Dette smeltedes i en Gryde og hældtes op og formedes i større eller mindre Genstande. De store Stykker Voks blev solgt til en eller anden Kræmmer, de mindre Stykker beholdt man hjemme, blandt andet til at vokse Traaden med, naar man syede. Der var ogsaa de Steder, man brugte det ringeste af Vokset til at komme i Tællen, naar der støbtes Lys. — Den brune, flydende Vædske blev gæret, og Mjødet kom paa Træbimler, Dunke eller Flasker. Ved højtidelige Lejligheder, t. E. ved Besøg af fremmede, vankede der et Glas Mjød.

For 60—70 Aar siden boede der paa Fændiget i Køge en Mand, som Folk solgte Biværket til. Naar Bistaderne var taget op, kom man Biværket i et Kar og kørte det ud til ham; naar det var behandlet hos ham, kunde Folk faa Honning og Voks, det de ønskede; Resten købte han. — Honning, i daglig Tale kaldet Bisødt, brugtes til at søde Maden med, ligesom den brugtes som Lægemiddel (i Øl, Kamillethe og lignende).

Købte Folk en Bisværm, blev Kuben sat paa et Dækken, Lagen, Dug eller lignende; dette blev bunden sammen om den spidse Ende af Kuben. En Stav blev stukket gennem Hanken af den. Hvad det nu gjaldt om for de to Personer, der bar den fra det ene Sted til det andet, var, at dette Stykke Arbejde blev gjort stiltiende; ellers vilde Bierne gaa yd paa det Sted, hvor de blev ført hen.

Bystævnet i Reerslev.
Der er nu sat et Stakit om Stævnestenen,
der ses forved Stakittet.

OLDERMANDSLAVET.

Oldermandslavet i Højelse holdtes lige til Aaret 1911. For at være Medlem af dette Lav maatte man, naar man overtog en Gaard i Byen, give et Gilde til alle Bymændene, og dette kaldtes Velkomst. Før dette var givet, betragtedes den nyankomne som en fremmed, og man taalte ikke gerne, at han snakkede med om Byens Anliggender. Et Oldermandsaar regnedes fra Pinse til Pinse. Anden Pinsedag samledes Bymændene hos den Mand, der for det kommende Aar skulde overtage Stillingen som Oldermænd, og det foregaaende Aars Oldermænd medbragte hertil følgende Lavssager: En rødmalet Ølkande af Træ med Blytud, en brun Klukflaske, Byens Stok og Byhornet samt en Pung eller Kasse, hvor de Mulcter (1 Mark) opbevaredes, som man idømtes, hvis man ikke mødte i rette

Tid hos Oldermændene. I Byens Stok og Byhornet var By-mændenes Navne indskaarne. Stokken skulde Oldermændene udsende, hver Gang Mændene skulde samles, og med den fulgte en Seddel, paa hvilken der var skrevet, hvad Dag man skulde møde hos Oldermændene, Klokkeslet (i Reglen Kl. 4 Eftm.) og f. Eks., hvilken Skat man skulde betale. I det sidste Halvhundrede Aar samledes man fire Gange om Aaret og betalte Kommuneskat, nemlig til Januar, April, Juli og Oktober Kvar-taler, og desuden samledes man for at betale Kirketiende til Vallø, der ejede Sognets Kirke. — Man kunde ogsaa have en Regnskabskæp, en Pind, hvori der blev skaaret et Skaar for hver Bøde, der skulde gives, f. Eks. naar Kvæget havde været løst o. lign.; denne Pind opbevaredes ogsaa hos Oldermændene.

Om Vinteren, naar Ungdommen havde kastet Sne hele Dagen, tilbragte de Aftenen hos Oldermændene.

Men det store Gilde var dog om Fastelavnen. Da holdt man Gilde tre Dage i Træk hos Oldermændene. Man begyndte Fastelavnssøndag; men den Aften var det kun Bymændene, der mødte. Det kaldtes at smage Øl [*smawø øl*]. Mandag og Tirsdag var de store Gildesdage; da var Konerne med. I Øverste-stuen valsede saa de Højelse Mænd og deres Koner begge Dagene. Man begyndte hver Eftermiddag og dansede til den lyse Morgen. De blev i Nattens Løb rigelig beværtede med Mad og Drikke, og der blev mellem Dansene budt paa Om-gangssnaps, og dem maatte hver Bymand helst kunne drikke ud; ellers var han Genstand for en vis Haan. Der blev sunget Viser, drukket Skaaler og spillet Kort. Man forstod ogsaa om Fastelavnen at drille hverandre: hvordan den og den drev sin Gaard og Mark, hvordan en eller anden var sluppet fra en Handel, om den eller den sov længe om Morgenen, og om en anden trængte til nye Saaler i sine Støvler o. s. v. I de senere Aar var det særlig med Politik. Men det betød intet; man var derfor lige gode Venner, naar man mødtes. Søndagen efter Fastelavn samledes Mændene hos Oldermændene og betalte for Gildet. Hver Bymand svarede Lav [*svårød law*]; man be-talte hver lige mange Penge.

Pinsedag var man for sidste Gang samlet hos Aarets Oldermænd.

I ældgamle Tider holdt man ikke Gilde om Fastelavnen

med Musik, Dans og Spisning. Mændene samledes nok om Fastelavnen, men det var kun til et almindeligt Gilde, ligesom f. Eks. paa Kønnermussedag. De blev da beværtede med Øl og Brændevin, og der spilledes Kort.

Men saa tog man til Gengæld Oldermændsskiftet om Pinsen mere højtideligt. Naar Bymændene havde holdt Gilde Pinsedag og drukket meget tæt indtil næste Dags Morgen, blev Lavsagerne samlede sammen, og de paa Loftsbjælkerne skrevne Kridtstreger blev talte; hver Streg betød en Kande Øl eller en Flaske Brændevin; eller Pindens Skaar blev regnet sammen, og man betalte, hvorefter hele Selskabet med én i Spidsen, som tød i Hornet, gik over til den nye Oldemand, hvor Gildet fortsattes hele Anden Pinsedag.

I Fællesskabets Dage holdt Bymændene deres Sammenkomster paa Bystævnet. Intet Arbejde blev paabegyndt i Marken, før Bymændene under Oldermændens Ledelse havde vedtaget det paa Bystævne [*bysdæw'næ*]. Dette var en aaben Plads Syd for Byens nuværende Gadekær, hvor der under et Træ var stillet en Kreds af Stene, en for hver Bymand. Naar Bymændene skulde samles her, tød Oldemanden i Byhornet. Her afgjordes, naar Foraarspløjning, Saaning, Gærdeopsætning, Høst o. s. v. skulde begynde, og i øvrigt blev her taget Bestemmelse om Byens hele Styrelse. — Ved Udskiftningen af Højelse By, som fandt Sted omkr. 1790, blev et Par Gaarde nedlagt. Oldermændslavet regnedes fra den Tid paa 11 Gaarde.

Fra et af Nabosognene fortælles af gamle Folk, at der var en Mand, der havde mistet en af sine Agre, kaldet Svarsagre [*svarsaw'ræ*]; han lod tude paa Gade, og alle Bymændene samledes; han bad disse om at hjælpe sig at finde den; antageligt havde de pløjet for nær fra alle Sider, saa Agren var helt forsvunden.

Den sidste Bysens Kæp var der en af Gaardmændene i Højelse, som havde lavet 1842, da den tidligere brugte maatte erstattes med en ny; det var Skik, naar der kom en ny Mand paa en af Gaardene, at slette det gamle Navn ud og saa skære hans Navn i den, og paa den Maade blev Kæppen med Aarene slidt op.

Gamle Folk mindes endnu, at deres Forældre har fortalt dem, at naar Bymændene skulde samles, tog Oldemanden Byhornet, gik uden for sin Gaard, satte Hornet for Munden

og blæste i det af sine Lungers fulde Kraft. Signalet kendte Bymændene, og saa snart Hornet lød, stævnede de til Oldermændens Gaard for i hans Stue at drøfte med hverandre det af Byens fælles Anliggender, der havde givet Anledning til, at

Højelse Bylavs Sager. (Køge Mus.)

de var sammenkaldt. Naar dette var forbi, blev der ved Oldermændsgilderne drukket nogle Kander godt Øl og nogle Flasker Brændevin. Gildet kunde nemlig godt vare den Dag og Nat og lidt af næste Dag med. Hvis man kom lidt op i Slawet, og Omgangssnapsene begyndte at virke, naar man altsaa havde faaet blødt Tyden, saa kunde Mændene endda blive enige om at gaa paa Besøg hos hverandre et Par Steder, inden hver

gik til sit op ad Dagen. Der blev ved saadan en Nats Gilde spillet Kort og snakket Spøg og Alvor; der var Drillerier, og der blev sunget Viser. Et enkelt Vers af en gammel Vise er opbevaret; det har maaske ogsaa været sunget ved andre Gilder. Ældre Bymænd husker, deres Fædre sang nævnte Vers ved Oldermands- og Fastelavngilderne, naar de kom op i Stødet.

Det lød saaledes:

Mads og Klavs ved Krus og Kande sad,
spillede Kort og bandede,
de slog i Bordet hver Gang de stak,
og derpaa begge to af Krus og Kande drak.

Naar der under Oldermændens Ledelse var »awet Møj yd«, holdtes der i flere Byer Møjgilles, og naar Gadedammen var renset, holdtes Pløregilles.

Velkomstgildet, som den nye Mand maatte give, naar han overtog en Gaard i Byen, blev afholdt under samme Former som Oldermændsgilderne; kun maatte den nye Mand selv betale Drikkevarerne, der før 1850 var Øl og Brændevin; efter den Tid blev det Skik, at der blev beværtet med Mad, Dans og Musik. Og Bymændene blev indbudt til at tage deres Koner med til Gildet. Mændene gav dog Penge til Musikanteren [*mosækåndæræn*] (Spillemandspenge), naar Gildet hævedes.

Det gamle Bylav blev i Aaret 1911 ophævet. Og de gamle Lavssager, Stokken, Klukflasken, Ølkanden og Hornet er indsendt til Køge Museum, hvor de er opstillet i Hedebo-stuen. Bysens Stok er en ca. 1½ Al. lang Stav af Elm, skaaret firkantet, og paa dens Side staar Navnene paa følgende Bymænd: P M S. — I R S. — N I S. — P L S. — H P S. — A S S. — H A S. — A N S. — L P S. — N K F S. — H H S. —
Og desuden Aarstallet 1842.

Byhornet er af meget ældre Dato. Paa det læses følgende Bymænds Navne:

J. C S. — J R. — P J. — P M. S. — P. J. H. S. — 1819. —
J. C S. — 1808. — A. — L N. S. 1897. — A N. — N A S 17. —
J C. S 1829. — J. J. S. 1816. — J L. S. 1802. — P. J S 11. —
P. O. S. — P. P. S. — L J S 1910. — H. A. S. — H. N. H. —
A C S — 1796. — J P S. — 1799. — O L 1911. — H H S. —
P. J. H. S. 1830. — A N. — N A S. — 1810. — J J P.

A A R E T O M.

Foruden de anordnede Dage holdt Hedeboegnens Befolkning følgende halvhellige Dage [*halhæ'liæ dawæ*]: 2den Nytaarsdag, Helligtrekongersdag, Kyndelmissedag [*kjønærmosedaw'*], Vor Frue Dag i Fasten (den 25de Marts), 3die Paaskedag, 3die Pinsedag, St. Hansdag [*se'hansdaw'*], Vor Frue Dag i Midsommer, 1ste og 2den Mikkelsdag, Mortensdag og 3die Juledag. De kaldtes halvhellige Dage, idet man holdt helligt fra Middag af. En Slags Festdage var Dagene i Fastelavnsugen. Dagene mellem Jul og Helligtrekonger kaldtes ogsaa halvhellige; man maatte ikke paa disse Dage udføre noget af det daglige Slid. Mændene maatte ikke tærskes til Punds. Og Kvinderne maatte ikke karte eller spinde eller udføre noget af rigtig dagligt Arbejde. Men man gik i sit Hverdags Tøj.

Allerede i Slutningen af Januar begyndte man af Sol og Vejr og Vind at tage Varsel om den kommende Sommers Afrøde. Hvis Solen blot vil skinne paa St. Paulsdag, den 25de Januar, saa længe som en Rytter kan være om at sadle sin Hest, vil det blive et godt Aar. Den 2den Februar er Kønnermusse-daw; hvis det den Dag er Storm eller forrygende Vejr, hedder det: Kønnermusse Knyde røster sine Klyde. — Lige saa mange Dage, Lærken synger før Kyndelmisse, skal den græde derefter. Den 22de Februar, Peder Stol: »Per kaster den varme Sten i Vandet«; saa tør det lige saa meget fra nedens som fra oven af. De 40 Riddere, den 9de Marts: som Vejret er paa den Dag, vil det blive i fyrretyve Nætter og Dage. Den 12te Marts hed det: »Gregorius Tø giver langt Hø«. Gudmund er 16de Marts, Gertrud 17de Marts, Alexander 18de Marts, Joseph 19de Marts. Naar det nærmede sig den 17de Marts, sagde Folk: »Nu faar vi snart et rigtigt Føjvejr [*føjve'ær*] eller [*røjve'ær*]«; det hørte Dagen til, og den kaldtes derfor ogsaa Gærdefyensdaw. Man forestillede sig, at der i de Dage stod en Kamp mellem Vejrmagterne. Hvis det røg og føg Gudmundsdag og Gertrudsdag, men blev stille og godt Vejr Aleksandersdag og Josephsdag, hed det, at nu havde de to Mænd staaet sig og »knækket Halsen paa Kællingerne«. Gudmund regnedes til »Kællingerne«. Hvis det nu omvendt var godt Vejr den 16de og 17de Marts og forrygende Vejr

18de og 19de Marts, »havde Kællingerne sejret over Stodderne«. Hvis hver Dag havde sit Vejr, var der ikke noget at sige til det.

Bendites Daw (Benedictus, 21de Marts) skulde Bierne efterses. Bikuberne, hvori Bierne havde overvintret, løftedes op, mens der fejedes under dem: Trængte de til Foder, fik de det paa følgende Maade: En Hyldepind skrabadet og flækkes, Marven blev taget ud af den; dog blev et lille Stykke siddende ved Enden; i den udhulede Pind fyldtes Honning, og saa sættes den ind i Kuben gennem Flyve-Hullet.

25de Marts, Marie Bebudelsesdag (Vor Frue Dag i Fasten) skulde der saas Kaalfør.

Første April narrede Folk hverandre Aprilsnar.

Aprils Væde er Bondens Glæde. — Voldermisdagen, den 1ste Maj, maatte det ikke regne, saa vilde der ingen Regn forslaa hele Sommeren. Første Maj var jo Fardag [*få'rdaw'*]; da narrede man hinanden Majmessekat [*maj'muskat*]. En kold Maj giver et varmt Logulv.

Naar Skaden bygger sin Rede højt paa Grenene i et Træ om Foraaret, varsler det, at Sommeren vil give megen Regn (»en vaad Sommer«); bygger den derimod paa de laveste Grene, vil det blive en tør Sommer.

Naar Mennesker gik over Markerne i Foraarstiden, fløj Viberne omkring dem og raabte: »Tive, Tive«.

Der er en lille Fugl, som hed Havresaaten, Vipstjærten. Naar man saa den, hed det: »Nu er det Tid at saa Havre, for nu er Havresaaten kommen«. Og naar man hørte Skrubtudserne skrukke i Vandingerne, hed det sig: »Nu er det Tid at saa Havre, for nu skrukker Skrøbtusserne«.

»Nu trækker Vaarvinden«, sagde man, naar Luften glimtede og flimrede. — Man mærkede sig, hvornaar de forskellige Slags Træer sprang ud: Springer Ej før Ask, gaar Somren i Vask; springer Ask før Ej, bliver Sommeren blej.

»Naar bare vi kan faa Regn ved Sehansdavstid, kan vi faa en god Høst«, var den stadige Trøst i den tørre Forsommer.

Ved Sehansdavstid skulde Kaalplanterne hypes [*hibøs*], der skulde skrubes Jord op omkring Stokkene, ellers kunde man ikke vente at faa store Kaalhoveder; der var dem af Kvinderne, der holdt paa, at Kaalen skulde være hippet 3 Gange før Sehansdav.

Folk ønskede som sagt tit og mange Gange Regn ved St. Hansdagstid, men der var én Dag, det ikke maatte regne, den 27. Juni, Syvsoverdagen (Siwsoverdawen); hvis det var Regnvejr den Dag, saa vilde det regne i 7 Uger derefter.

De store Højtider Aaret om havde hver sine Skikke at iagttage.

Naar vore Oldeforældre samledes med deres Husstand for at fejre deres Julehøjtid, holdt de strengt paa, at de Skikke, som de havde modtaget i Arv fra deres Slægt, overholdtes. Man begyndte paa Forberedelserne 14 Dage eller 3 Uger før Jul. »Der lavedes til til Jiwlen«. Der blev slagtet, og der blev bagt; ned i Skorpen paa Sigtebrødene [sæjd^obrøð'] blev slaaget Figurer (Hvedekage blev først almindelig omkring 1850). Der støbtes Julelys, hvoriblandt var de tregrenede til Helligtrekongersaften, der toedes Klæder, og der bryggedes godt Juleøl.

Julen tog sin Begyndelse Lillejuleaften med sædvanlig Mad; der blev bagt Æbleskiver [baw't æwlsgiw'ær] den Aften, saa det var en varm Aften for Husmødrene, da der skulde bruges mange af dem. Juleaftensdag kom der mange Tiggere; de fik en Rundtenom Sigtebrød og et Stykke Sylte og maaske et Par Æbleskiver. Mændene sørgede for, at Staldene blev fejede og at der blev sat Staal over Dørene, for at de onde Aander ikke skulde faa Magt over Kreaturerne. Der blev fodret med Hø i Stedet for med Halm, og Køerne blev gnedet paa Tænderne med Sod og Salt, og der blev slaaget Kors i Sædbunkerne paa Loftet. I Midnatstimen Julenat kom ingen i Kostalden, da snakkede Køerne med hverandre.

En af Gaardens Folk gik ud i Haven og rystede alle Frugttræer og bandt Halmbaand om Stammerne; saa kunde man vente god Frugthøst i den kommende Sommer. — I hvert et Rum i Gaarden blev der gjort rent, og i Stuer, Køkken, Bryggers, ja foran Indgangsdøren og i Høsehøuset blev der strøet Sand.

I Dagligstuen, hvor man samledes for at indtage Nadvermaaltidet, Bankegrød eller Risengrød og Klipfisk, var der over Langbordet bredt en hvid Dug; midt paa det var sat et Par store Messing- eller Malmysestager, der til Hverdagsbrug havde Plads oppe paa Stolpeskabet, men i Anledning af Højtidsaftenen var flyttede ned paa Bordet; i hver af Stagerne var sat et Tællelys; det, som stod ved højre Side, var for Husfaderen, det til venstre for Husmoderen; de to Lys betragtedes

meget nøje under Nadvermaaltidet af Husets Medlemmer. De betød Husets Lykke og Fred i det kommende Aar; helst maatte de brænde lige længe. Skulde de snydes, Vægen pudses, maatte de ikke flyttes fra deres Plads ud over Bordkanten, men klippes med Lysesaksen hvor de stod; man maatte ikke tage Lyset under Bordet, f. Eks. for at søge efter en tabt Genstand. Slukkedes et af dem, skulde den, hvis Lys det var, dø, inden Aaret var omme. Holdt Lysene ud og brændte lige længe, levede Husfaderen og Husmoderen næste Aar over. Viste en af de tilstedeværendes Skygge sig uden Hovede, skulde han eller hun dø i Aarets Løb. Naar Lysene skulde tages af Bordet, maatte der ikke tages et ad Gangen; men de skulde begge tages paa én Gang og holdes over hinanden, medens de blev slukkede. — Der var Steder, hvor man lod en Plads ved Bordet staa tom til Frelseren.

Brødet skulde ligge med Skæret [*sgärøð*] op imod Bordenden og ligge paa Bordet under hele Maaltidet. Og ingen af de tilstedeværende maatte kigge ind under Bordet, medens de spiste, da kunde de godt faa én paa Kassen (paa Siden af Hovedet) af en usynlig Haand.

Husfaderen skulde tage den første Skefuld af Grøden, og helst tage en lang Skefuld, idet han førte Skeen rundt i Fadet; det gav lange Aks paa Sæden til næste Høst.

Hunde og Katte fik samme Slags Mad som Menneskene, og Hunden skulde være inde. — Sine Steder satte man Neg ud til Fuglene.

Hvis et af Kreaturerne gav Lyd ude i Staldene, en Ko brølede, en Hest vrinskede, Gaardhunden gøede, eller en af Hanerne galede ude i Hønsehuset, medens Nadvermaaltidet blev indtaget, var det et sikkert Tegn paa, at et af Husets Medlemmer skulde dø eller var udsat for Sygdom og Ulykke i det kommende Aar. Det samme var Tilfældet, hvis der under Maaltidet blev banket paa Vinduer eller Døre. — Man maatte ikke skrabe Fadene; man vilde ikke kunne blive mæt i det nye Aar, naar man spiste af den Slags Mad, der var i Fadet, man tømte lige til Bunds. — Naar Maaltidet var forbi, tog Tjenestefolkene deres Husbond og Madmoder i Haanden og sagde Tak for Mad. Husets Børn tog ligeledes deres Forældre i Haanden og takkede for Mad. Saa hentedes Salmebøgerne

ind paa Bordet, og der blev sunget nogle Salmer og læst den Aftenbøn, som hørte til Dagen. Der blev Resten af Aftenen spillet Kort om Penge eller Æbleskiver, indtil Husmoderen hen mod Midnatstid bød paa Kvælds nadver [*kvælsnaðrø*]. Naar man Juleaften havde spist Kvælds nadver, slog man Dugen op over Maden og lod Bordet staa dækket Natten over. Naar Karlen, Pigen og Drengen gik til Sengs, fik de nogle Æbleskiver udleverede til at spise Julemorgen, inden de gik til Kreaturerne, ingen maatte gaa fastende i Staldene paa den højhellige Morgen. — Husmændene og Tjenestefolkene fik hver en Julekage (Sigtebrød) som Gave af deres Husbond og Madmoder til at tage med hjem til deres Forældre eller deres Familie. Gaardens Væver, Smed og Skrædder fik ogsaa Julerente.

Der er endnu ældre Folk, der har været med til, naar Nadvermaaltidet var forbi, at sætte et Fad Risengrød op paa Høstænget til Nisserne; det skulde de have at holde Julenat ved. Fadene var tømte om Morgenen.

Julemorgen — ligesom Nytaars- og Helligtrekongermorgen — var Traktementet Sylte, Smør, Ost, Kød og Sigtebrød. Og de samme kolde Retter fik man til Nadver paa Højtidsdagene.

Ploven skulde være bragt i Hus inden Juleaften.

Der maatte ikke gaa noget Hjul rundt i Julen, hverken Slibesten, Maltkværn, Rokkehjul eller andre lignende Ting. Man maatte ikke bære Julen ud af Huset; selv ved det korteste Besøg skulde man nyde noget. Naar man kom paa Besøg, maatte man huske at ønske: »Glædelig Jul, Hilsen og Sundhed og alt hvad som kært er«. Saadan var Hilsenen fra Juleaftensdag til Nytaarsaftensdag; saa byttede man om og sagde Nytaar i Stedet for Jul. Helligtrekongersaften byttede man igen om og sagde Helligtrekonger i Stedet for Nytaar. Glemte man denne Hilsen, havde Folkene paa Stedet, hvor man var, Lov til at give én en Dragt Prygl af Mangleholtet (brejse med Mangleholtet). — Der maatte ikke vaskes Stovvask i Dagene mellem Jul og Nytaar; saa skulde man klæde Lig i Huset inden Aaret var omme. Der maatte ikke hænge Tøj ude Julenat, for at ikke det skulde standse Englene i deres Flugt, naar de fløj over Jorderiget i den hellige Nat. Hvis man havde laant noget hos sin Nabo eller Genbo, Fødevarer eller Redskaber, maatte man give det igen inden Højtiden,

ellers vilde man have Uheld med vedkommende Ting Aaret om. Man maatte ikke sy Juledag, saa vilde man faa buldne Fingre. — Mus og Rotter maate ikke nævnes ved deres rette Navn, de hed »de smaa graa« og »de store graa«. Sagde man Mus og Rotter i Julen, vilde man faa hele Huset fyldt af dem i det nye Aar. Lopper og Lus maatte man heller ikke kalde ved rette Navn, de skulde kaldes for Utøj; ellers vilde man faa i stor Overflod [*åwærflo"ð*] af dem.

Juleaften tog man Varsel om det kommende Aars Afgrøde ved Hundens Hjælp. Man lagde tre Klatter Grød paa Gulvet, en for Rug, en for Byg og en for Havre; dernæst kaldte man paa Hunden og lod den tage Grødklatterne; den Slags Korn, hvis Klat Hunden først tog, blev den foldrigeste, og den sidste betegnede den foldfattigste. — Andre lagde en Klat Grød og et Stykke Steg forved Hunden; tog Hunden Grøden først, blev Pigen først gift; tog den Stegen først, blev Karlen først gift.

Vore Oldeforældre vilde gerne vide Besked om, hvorledes Vejret vilde blive i det kommende Aar; hver én af de 12 Juledage gjaldt for en af det nye Aars Maaneder. Mændene ønskede gerne, at det sneede Juledag og et Par af de andre første Dage i Julen. Thi grøn Jul gav hvid Paaske. Det hedder sig ogsaa, at Julemærke giver Sommertørke.

Nytaarsaften fejredes som Juleaften; der spistes Risen-grød og Klipfisk og Æbleskiver, og der blev sunget [*sønøt*] Salmer. En af Salmerne, der altid blev sunget, var: »Til Ende Aaret haster«. De ældre spillede Kort, Ungdommen lavede Nytaarsløjer. Der blev skudt Nytaar ind af dem, som havde Bøsser. Og der blev slaaet Potter paa Dørene; en af Karlene kunde liste sig ind i Forstuen og faa slaaet én ind paa Stuedøren; sommetider var den fyldt med Tørveaske; saa fik Husets Beboere Næsen og Munden fyldt med Aske, naar de skulde ud efter Gavtyvene. Karle og Drengene rendte med Rumlepotte; de stillede sig gerne op uden for Havevinduerne; for saa kunde de bedre slippe bort; det blev anset for en Skam, om man blev »hugget« af nogen Folk paa de Steder, hvor man lavede Nytaarsløjer. Der blev lagt Halvdøre over Skorstenshovederne, saa naar Folk Nytaarsmorgen fik tændt Ild op paa Skorstenen, slog Røgen ud i Huset. Kreaturerne blev undertiden ombyttede fra den ene Mands Stald til den andens. Vogne og Redskaber blev ligeledes ombyttede fra den ene Gaard til den anden.

Naar Nadvermaaltidet Nytaarsaften blev indtaget ved Langbordet i Stuen, kunde man, hvis man havde Lyst til det, faa at se, om nogen af dem, der sad ved Bordet, skulde dø i det kommende Aar; man gik da uden for Vinduerne og kiggede ind paa dem; de af dem, der sad uden Hovede, skulde dø. Men man skulde gøre det stiltiende (ikke omtale det), ellers vilde det gaa ud over en selv.

Var nogen syge, kunde de blive helbredet, naar blot de kunde faa som Medicin det mindste Stykke Bly eller Rust, taget af Kirkens Bly-Vinduer eller skrabet af Kirkeklokkerne i den hellige Nytaarsnat. De kloge Koner var paa Færde overalt; havde de Døtre, der skulde lære at hekse, kunde disse faa det lært, hvis de var modige nok. — En Moder gik en Nytaarsnat til Kirken med sin Datter for at sætte hende ind i de hemmelige Kunster, som Moderen var en Mester i. Datteren skulde føres rundt omkring Kirken tre Gange, og for hver Gang de kom til Kirkedøren, skulde hun kigge ind ad Nøglehullet. Det gik godt de to Gange; men tredje Gang, da hun kiggede, raabte hun: »Nej, i Jesu Navn dog!« Moderen stod bagved og stak hende med det samme en vældig en paa Kassen; hun blev tillige erklæret for umulig til Hekseriet; hun havde nævnt vor Herres Navn, og det havde Moderen ingen Brug for i sin Forretning den Aften. Efter Folketroen spillede de døde Kegler i Kirken, og de brugte som Keglelode [*hæjlelåt*] Dødninghoveder. — Havde de kloge Koner et Horn i Siden paa nogen af Byfolkene, kunde de vente Besøg af dem. En ung Karl kom Nytaarsmorgen til at høre sin Bys kloge Kone staa og tage Smørret fra hans Faders Kør; hun stod udenfor Døren ind til Kostalden og holdt med begge sine Hænder om en Stav, som hun drog op og ned i Møddingen, medens hun mumlede: »Al Byens Nytte i min Bøtte«. — Endnu sidst i 1850'erne tog en Mand fra Nabosagnet, Ørsted, en Nytaarsdag ned til den kloge Kone i Tjørnehovede ved Præstø for at søge Raad hos hende for sine Kør. De slog og sprang omkring og vilde hverken æde eller drikke. Manden og Konen i Gaarden var straks enige om, at deres Kør var bleven forheksede Nytaarsnat. Gaardmanden maatte altsaa straks af Sted ned til den kloge Kone, og hun erklærede ogsaa, da hun havde hørt Manden fortælle hende, hvordan Køerne bar sig ad, at de var forheksede. Han skulde skynde sig hjem, og den første Person; som kom, efter

at han var kommen hjem, skulde han jage ud og ikke give ham eller hende noget. Da han havde været hjemme lidt, kom en Kone med en Lerskaal i Haanden; hun vilde have lidt Mælk; men hun blev hurtigt jaget paa Porten. Og mærkeligt nok var det hende, som Omegnens Folk havde Tro til, at hun var en Heks. Gaardmandens Køer var bleven rolige, inden han kom hjem; men den stakkels Kone, der var saa uheldig at komme ind i Gaarden, fik Ordre om aldrig at komme i den mere.

Hvad der interesserede de unge Piger at vide, var, om Aaret vilde bringe dem en Frier. Det kunde de faa Besked om Jule- eller Nytaarsaften: De skrællede et Æble i en lang Skrælle og kastede denne bag over Hovedet. Naar den faldt, viste Skrællen Bogstaverne i hans Navn. Man kunde ogsaa tage en Sko, kaste den over Hovedet, mens man tænkte paa den eller den; Skoens Stilling mod Døren med Hæl eller Taa gav Svaret. Ogsaa andre Fremgangsmaader kunde bruges.

Foruden de anordnede højhellige Dage, 1ste og 2den Juledag og Nytaarsdag, holdt man som sagt 3die Juledag, 2den Nytaarsdag og Helligtrekongersdag hellige. De søgne Dage mellem Jul og Helligtrekonger holdtes ogsaa som et Slags halvhellige Dage, idet der paa disse Dage ikke maatte udføres noget af det rigtige daglige Slid. Mændene tærskede f. Eks. ikke, og Kvinderne spandt eller kartede heller ikke. Man holdt Jivl fra Lille Juleaftensdag til Helligtrekongersdag. 7de Januar, Knudsdagen [*knyð'sdaw'*], hed det sig: »I Daw kommer Knyd og driver Jivlen yd«. At Knudsdag ogsaa før i Tiden har været Helligdag, kan man høre paa følgende Udtryk, som endnu bruges af ældre Folk: »Det er ligesom det er halvhellig Dag 2den Helligtrekongersdag«. — Nytaarsaftensdag og Helligtrekongersaftensdag kom mange Tiggere; de fik som nævnt ved Juleaftensdag en Rundtenom Sigtebrød og et Stykke Sylte. Tiggerne sagde gerne: Goddag! Maa jeg bede om et Stykke Mad i Guds Navn.

Helligtrekongers Aften fejredes ellers paa samme Maade som Jule- og Nytaarsaften. Der var dog Helligtrekongersaften tre Lys paa Bordet, mange Steder var der 9 Lys; det vil sige: 3 tregrenede. Naar Tjenestedrengen den Aften gav Bindehunden sin Nadver, hed det sig, at han sagde til den: »Saa,

nu er mit og dit det gode forbi«. Der maatte helst være mange Stjærner paa Himmelen, saa blev der mange Ærter. Naar Manden i Huset begyndte at søbe Grød Helligtrekongersaften, skulde han ligesom Juleaften tage en lang Skefuld Grød, d. v. s. han skrabede med Skeen et Stykke rundt omkring i Grøden, idet han sagde: »Nu skal det da blive et langt et«; det gav lange Aks paa Sæden. Pigerne kunde Helligtrekongersnat faa deres tilkommende Mand at se i Drømme, naar de læste den gammelkendte Bøn:

Jeg beder Jer, I hellig Konger tre,
at I i Nat vil lade mig se, o. s. v.

Fattige Mænd eller Drengene gik omkring og sang Helligtrekonger. Ældre Folk mindes en Mand fra Roskilde ved Navn Smith, der i nogle Aar kom og sang Helligtrekongerssangen:

•Goddag, Goddag, baade Mand og Kvinde,
Husbonden i Huset med al hans Gesinde.
Gud give eder et lykkeligt Nytaar,
fra al Ulykke eder Gud bevaar.•

Først i 1860'erne var en fattig Mand i min Fødeby ude at synge Helligtrekonger. Han havde med sig sine to Drengene, den ene var sværtet sort i Ansigtet, den anden havde en Skjorte uden paa det rigtige Tøj.

Naar Folk skulde ud at se Nytaarsnyet, maatte de helst have en Salmebog og en Pengepung i Haanden; det gav Lykke i det nye Aar.

De første Dage i Fastelavnen havde jo Gaardmændene deres Gilde; de fik kolde Retter: Sylte (i senere Aar Steg), Smør, Kød, Ost. Den sidste Gildes-Aften fik de ogsaa Æggesøbe. Der blev spist en Mængde Boller. Oldermændene maatte købe flere Kurve fulde af En- og Toskillingsboller og andet Hvedebrød.

De sidste Dage i Fastelavnsugen (Fastelavnsöven) havde Ungdommen Gilde i de forskellige Byer. I Højelse holdt de deres Gilde hele 4 Dage i Rad; om Onsdagen sang de for Æg; den Morgen var Karlene tidlig oppe. I en Fart fik de ordnet Kreaturerne, og saa af Sted til Gildesgaarden, hvor hele Byens mandlige Ungdom var samlet til et bestemt Klokkeslet. I Reglen Kl. 9 Formiddag drog Æggesyngerne ud. Et Par af Karlene bar en stor Hankekurv til at lægge de indsamlede Æg i; ved den var hængt en Tobakspung, Hønen [hø'næn]. En Karl bar Violinkassen; Musikanteren blæste i Trompet, hver Gang

de drog ud og ind i Gaardene. Et Flag blev baaret foran i Flokken; i Reglen var det en af Drengene, der havde den Ære at bære det. I Gaardene fik de en Snes Æg, i Halvgaardene 10 eller 15, og i Husene 5 Æg. Naar de drog ind i Gaarde og Huse, skreg de Hurra og sang en eller anden Vise; saa snart de kom ind i Stuen, istemte de alle de fire første Vers af Æggevisen: »I denne By i hver Mands Gaard«.

:|: I denne By i hver Mands Gaard
 gaar vi nu ind i Dav, :|:
 og det er jo Æg, vi synger for,
 Fallerallera, ja synger for
 til vores Gildeslav.

:|: Og jeres Piger vi bede maa
 til vores Gildesgaard. :|:
 Og der vi saa skal more dem,
 Fallerallera, ja more dem,
 indtil at de gaar hjem.

:|: At koge Øl, slaa Æg deri,
 det er til vores Behav. :|:
 Og vil I møde i vort Lav,
 Fallerallera, ja i vort Lav,
 saa maa I søve med.

:|: Velsigne Konen og hendes Mand,
 thi vi dem velsigne bør. :|:
 Og Gud velsigne deres Høns,
 Fallerallera, ja Ænder og Høns,
 for de gode Æg, de gør.

Naar disse Vers var sunget, tog Musikanteren sin Violin op af Kassen, og der blev danset et Par Danse med Husets Piger, hvorefter Karlene blev beværtede med Øl og Brændevin, skaaren Mad eller Kager (Æbleskiver, Vafler eller Klejner); der kunde ogsaa blive budt paa Æbler eller Punsch. Naar Karlene havde faaet en Forfriskning, sang de:

:|: Nu har vi været her længe nok,
 og Forretning har vi gjort. :|:
 Nu gaar vi alle i en Flok,
 Fallerallera, ja i en Flok,
 saa gaar vi vidre fort.

Naar de forlod Gaarden, udbragte de et: »Længe Leve Per Larsen«, eller hvad Manden nu hed. Og saa drog de bort.

Naar Karlene havde været Byen rundt, drog de tilbage til Gildesgaarden og afleverede Æggene, for at der kunde laves Æggesøbe (Æg i kogt Øl) deraf. Nogle Steder holdtes der Gilde samme Aften, og Pigerne kom saa til Gildesgaarden straks efter at Æggesyngerne var kommen hjem; men siden 1870'erne er der dog kun holdt Gilde med Dans og Musik Torsdag og Fredag.

Om Formiddagen drev Ungdommen forskellige Løjer, f. Eks. slog Katten af Tønden; i en af Byerne var der inde i Tønden lagt en krænget Maar (Skindet var taget af den); da der blev slaaet Hul i Tønden, kom Kadaveret til Syne. Undertiden var der Vand eller Aske i Tønden. — Der blev slaaet Potter itu. Og der blev bidt Boller ned. En Bolle eller en Tvebak blev paa alle Sider smurt i Smør, og et Baand blev bundet om den,

og saa blev den bundet op paa Loftsbjælken saa højt oppe, at den Person, der skulde bide ned, lige kunde naa den; Hænderne var bundne paa Ryggen. To eller tre Karle blev imens sat til at løbe Byen rundt eller en Omgang i nogle Gaarde og Huse. De skulde løbe ind i Dagligstuen; én skulde lukke Døren op og i, én skulde skrive en Kridtstreg paa Bordet, én skulde slette den. Det gjaldt nu, om Bollebideren havde fortæret Bollen, inden de løbende Karle kom tilbage til Gildesgaarden. For saa havde han vundet Væddemaalet; var det ikke Tilfældet, havde de tre Karle vundet det. Gevinsten var enten frit Gilde, en Flaske Brændevin, Ekstrakt eller en Daler til hver af de vindende Karle.

Der blev undertiden ogsaa løbet Fastelavn. Karlene, der skulde deltage i Væddeløbet, blev kørt en Fjerdingsvej eller lignende bort fra Gildesgaarden; her blev de saa sat af og stillet op i Rækker. En var sat til at raabe, naar de skulde løbe til. De af Karlene, der kunde holde ud at løbe til Gildesgaarden, vandt Væddemaalet. Gevinsterne var de samme som ved Bollebidningen. Var der kun sat én Gevinst, fik den Karl den, som kom først til Gildesgaarden. Vognen kørte bag efter og tog de Karle op, som blev trætte under Løbet. Musikanteren var med; han blæste i sin Trompet, naar Vognen kørte gennem en By, og naar der kørtes ind i Gildesgaarden.

Skulde der rides Fastelavn, faldt nogle af de andre Løjer bort; saa var man optaget af Ridningen. Det var i Reglen den første Dag, at der blev redet Fastelavn. Rytterne var udpyntede med brogede Baand og Blomster, lavede af kulørt Papir. Nogle af dem havde en hvid Skjorte uden paa deres Tøj; paa den tog den kulørte Pynt sig godt ud. Andre var klædt som Soldater, Nisser, Bajadser. Atter andre som fine Kavallerer med høje Hatte og langskødede Frakker. Selv efter 1850 var nogle af Rytterne klædt i Mændenes gamle Nationaldragter. Der var altid i Toget et Par udpyntede som gamle Folk: en Karl var pyntet i Fruentømmærklær, en anden i Mandsdragt. Parret kørte enten i en Mergelkasse eller de sad i Agestolen paa den Vogn, Musikanteren kørte i; det var nemlig ikke altid, denne kunde ride paa en Hest og blæse i sin Trompet; men saa kørte en Vogn foran i Toget, og i denne havde Musikanteren Plads. Foran denne Vogn red Forriderne.

Hestene i Optoget var pyntede med Blomster og Sløjfer af Baand og Papir. Paa Bringen kunde sommetider være sat en Knædug eller et Haandklæde. Der kunde ogsaa som Pynt af Rugstraa flettes Snore paa en god Fingers Tykkelse og sættes omkring paa Hestens Krop eller flettes ind i Manken.

Fastelavnsrytterne samledes i Gildesgaarden, i Reglen Kl. 9 Formiddag. De red saa først ud og gæstede de nærmeste Byer, inden de red omkring i deres egen By. Et Par af de flotteste Karle paa de stolteste Heste red foran i Toget. De red ind alle Vegne, hvor Portene var lukkede op; det var den tavse Indbydelse til Rytterne om at gæste Gaarden. Var der en Herregaard i Nærheden, blev den gæstet først, inden Stadsen falmede for meget. Naar det stadselige Tog red ind i Gaardene, raabte Rytterne Hurra, og Musikanteren blæste i Trompeten. Naar alle Rytterne var kommet ind i Gaarden, stod Forriderne af deres Heste, gik ind i Stuen og bad om en lille Gave i Penge; disse gik enten til deres Gilde eller, hvad der oftest var Tilfældet i de senere Aar, Rytterne skænkede dem til fattige og syge Mennesker. Naar Rytterne var blevet beværtede paa samme Vis som nævnt ved Æggesyngerne, udbragte de Leveraab for Manden, og saa red de igen af Gaarde under Musik og Hurraraab. Naar alle Gaardene var besøgte, red Rytterne tilbage til deres Hjem og alleverede Hestene, inden de tog tilbage til Gildesgaarden og fortsatte med Lystigheden baade denne og de kommende Dage. — Om Lørdagen gjordes der Redelighed, d. v. s. Udgifterne blev paalignet Deltagerne. Karlene svarede helt Lav, Halvkarlene halvt Lav, Pigerne 2 Mark om Dagen.

I hele Fastelavnsugen stod Byerne saaledes i Festens Tegn. Det var i Reglen Skik, at Ungdommen holdt Gilde i Oldermandsgaarden; var det ikke Tilfældet, blev det holdt hos en anden Mand i Byen. I Gildesgaarden kom der Fastelavnsryttere fra andre Byer paa Besøg, ligesom fattige Mænd, der gik omkring og sang Fastelavn, søgte Gildesgaarden for der iblandt de mange Deltagere at indkassere en god Skilling for deres Sang. Disse syngende Mænd var pyntede med kulørt Papirsstads og Baand paa deres Tøj. En Vise, som brugtes meget, var denne: »Se Goddag og Guds Fred her i Hjemmet«. De sang ogsaa andre Viser om Krig, Mord og Kærlighed. Da der i Reglen var flere Mænd, der drog omkring, skulde Viserne jo være forskellige.

FASTELAVNSVISE FRA TIDEN OMKRING »DYRTIDSAARET«.

Se, Goddag og Guds Fred her i Hjemmet!
Jeg skal sjunge en Vise og en Sang,
som det passer jer; jeg kommer uventens;
det er Følge af Vinterens Trang.
Vinteren favner, og Fattigdom rammer,
og derfor maa jeg udvandre.

O, du Skaber og Fader i Himlen,
du, som kender den fattiges Nød,
du, som kender de kostbare Tider
uden Arbejde og uden Brød!
Den gjerrige glædes, og den fattige græder
ved disse kostbare Tider.

Jeg har Born, som er smaa; jeg har fire
i mit simple og fattige Hjem.
De maa Vinterens Fattigdom lide,
og hvor skal jeg faa Føde til dem?
Og derfor jeg træder fremmede Steder.
Her jeg mig en Skærv udbeder.

Før har jeg tjent min Konge saa tro.
Mange Steder er jeg godt bekendt.
I Højelse der har jeg mit Bo;
der findes mit fattige Hjem.
Jeg til de fremmede søger at komme,
fordi at Brødet er borte.

Hvis jeg var rig og jeg havde
en Gaard og et ypperligt Hjem,
vilde jeg faa Venner saa mange,
og ej heller blive forglemt.
Vinteren favner, Fattigdom rammer,
og derfor maa jeg udvandre.

Nu mit Navn skal ej holdes tilbage,
som har digtet og skrevet den Sang.
Hans Johansen bliver jeg kaldet,
Sjællands Ø er mit Fædreland.
Derfor jeg træder fremmede Steder.
Tør jeg mig en Skærv udbede?

En af de Fastelavnsviser, der blev brugt mest i sidste Halvdel af Aarhundredet, var den nys meddelte Vise. Man omskrev den, saa den passede paa ens egen Person, Navn, By og Stilling.

Enkelte Steder blev følgende Vise sunget af Karlene som Æggevise:

I Dag gaar vi for hver Mands Dør,
Falledera, Falledera, for hver Mands Dør,
ja hele Byen rundt.

Gud velsigne Konen og Manden,
Falledera, Falledera, Konen og Manden
for alle de Æg, de giver.

Det er nu Æg, vi synger for,
Falledera, Falledera, vi synger for
til vores Fastelavn.

Nu har vi staaet her længe nok,
Falledera, Falledera, længe nok,
for vi skal videre frem.

Og Gud velsigne Ænder og Høns,
Falledera, Falledera, Ænder og Høns
for alle de Æg, de gør.

Nu siger vi Farvel og Tak,
Falledera, Falledera, Farvel og Tak,
for vi skal læng're frem.

Følgende Æggevise blev efter 1880 sunget af Karlene, naar de gik Byen rundt og sang for Æg om Fastelavnen:

Det er jo en Skik i enhver Fastelavn, Hurra,
at Ungdommen morer sig rigtig til Gavns, Hurra,
for naar Tiden med Sundhed og Arbejde gaar,
saa maa man sig mere i Ungdommens Aar,
og derfor vi frydes, imedens vi lever. Hurra.

Vi hilser enhver med et muntert Humør i Daw,
og derfor vi beder om nogle faa Æg til vort Lav.
Ja, hvis Husbonden vilde besøge os der,
saa vilde det være os inderlig kært;
ja, Husbonden kære han velkommen være. hos os.

Fornøjelsen stiger i Ungdommens Bryst med Spil;
vi haaber, at Pigerne selv finder Lyst dertil.
Saa sandt jeres Piger vil staa os lidt bi,
saa skal vi dem mere saa lystig og fri;
Musikken skal klinge, vi lystig skal svinge, Hurra.

Vi ber, jeres Piger de ikke forsmaar vort Lav,
vi skal dem traktere, saa godt vi formaar og brav,
kom store, kom smaa, kom alle som vil,
der vi skal jer mere med Dans og med Spil,
Musikken skal klinge, vi lystig skal svinge, Hurra.

Og saa sang man til Afsked:

Vi takker alle, Farvel vi byder.
Tak for hvert Æg, vi i Kurven fik!
Lad vores Komme jer ej fortryde
for det er blot efter gammel Skik.

St. Skade Aften [*sant sga'də awdən*], Onsdag Aften før Skærtorsdag, skulde man sikre sig mod Heksene. Der blev sat Staal over Dørene. Og i Bihattene, den øverste Spids paa Bistaderne, blev der sat en Kniv i een, en Saks i en anden og saa fremdeles, til de alle havde faaet en Genstand med Staal i. Ovnragen [*o'nraw'ən*] til Bageovnen blev taget ind, for at Heksene ikke skulde tage den og ride paa til Bloksbjerg. Ogsaa Skaderne søger til Bloksbjerg til Heksegildet.

Skærtorsdag skulde man have Kaal, som var kogt af ni Slags Grønt, ellers fik man Feber.

Langfredag maatte man skynde sig op af sin Seng, ellers fik man Ris (Langfredagsris). Man skulde have Rugmelsuppe til Middag.

Om Lørdagen farvedes Paaskeæggene gule i Løgskaller, Høravner eller Kaffegrums.

Paaskedag maatte man ogsaa se at komme op i rette Tid, ellers fik man Paaskeskræpper (Ris). Det hedder sig, at Solen danser Paaskemorgen. Ungdommen morede sig med at trille Paaskeæg [*trilə pə'æsgə'g*]. Man maatte ikke sy Paaskedag, saa fik man buldne Fingre (ligesom Jule- og Pinsedag). Der var enkelte Mænd og Kvinder, der prøvede paa at gemme et haardkogt Æg fra den ene Paaske til den anden; holdt Ægget sig, betød det Lykke for vedkommende. Hvis det raadnede, var der ikke meget Haab om, at det Ønske, man havde fremsagt, da man gemte det, skulde gaa i Opfyldelse. Man maatte ikke spise Æg Paaskedag, saa fik man Feber. De skulde gemmes til 2den Paaskedag. Kvinderne skiftede Klædedragten ved Paasketiden.

Naar der blev redet Sommer a By, red Rytterne udpyntede med grønne Kranse, Blomster og kulørte Baand paa de hvide Skjorter, paa deres Frakke eller Trøje. Mange af dem havde

som Skærf et udsyet Haandklæde om Livet. Hattene eller Huerne var ogsaa pyntede med Kranse eller kulørte Baand. Og Hestene var ligeledes smykkede med Kranse og Blomster; paa Bringen kunde der undertiden være sat en udsyet Knædug. Skulde Forriderne eller en anden af Rytterne være rigtig flotte, kunde der i Hestens Pande være sat en af Kvindernes Guld- eller Sølv-Huenakker; ja selv et af de Nakkestykker, der blev brugt ved Bryllupshøjtiderne, kunde ved nævnte Lejlighed faas til Laans til at smykke Hestepanden med. Sommerridtet foregik under samme Former som Fastelavnsridtet. Det foretoges en af de første Søndage i Maj Maaned. I nogle af Byerne var det dog paa en Hverdag, ligesom det ogsaa har fundet Sted St. Hansdag. Toget samledes i den Gaard, hvor Sommergildet blev afholdt (Ridningen afsluttedes selvfølgelig med Sommergilde). Her kom ogsaa andre Byers Sommerryttertog paa Besøg. Ældre Mænd mindes at have deltaget i Ridningen i deres Ungdom; i 1850'erne og 60'erne var det endnu meget almindeligt. Sommerridningen i de forskellige Byer afholdtes selvfølgelig ikke alle paa én Søndag (eller Hverdag), da Karle og Piger fra Omegnens Byer ofte gæstede hverandre til Sommergilderne. Man havde ikke — i Mands Minde — nogen bestemt Vise til Sommerridningen, men sang den, som var paa Mode det Aar.

Store Bededagsaften ringedes der i to Timer med Kirkeklokkerne. Degnene skulde lade denne Ringen besørge. De gav blot et Par af Byens Karle et lille Vink om at lade de andre Karle det vide, og saa snart de, der var nærmest ved, begyndte at ringe med Klokkerne den Aften, kom de snart i Kirketaarnet alle sammen for at hjælpe med. Lærerne gav til Gengæld Øl og Brændevin, og i sidste Halvdel af Aarhundredet blev det Skik, at en Kurv skaaren Mad fulgte med. Byens Piger skulde gerne paa Kirkegaarden den Aften og ordne Familiegravstederne; der kunde da let blive Anledning for de unge til at slaa en Spøg af med hverandre (slaa et Slav Grin a).

Aftenen forud for Kristi Himmelfartsdag skulde alle mæje sin Rede, saa nær som én Fugl, han laver Urenhed i sin (hvad det er for en Fugl, hører man aldrig Tale om). Der sattes en udsprungen grøn Gren af Bøg, Elm eller et andet Træ (ved Maj forstaas ikke alene Bøg) et Sted i Huset som

Pynt paa Kristi Himmelfartsdagen. — Naar en Person, der var født med Sejrsskjorte en Torsdag, var i Kirke Kristi Himmelfartsdag, og vedkommende uden at vide af det havde en Hønnekes førstlagte Æg i sin Lomme, saa skulde dette Menneske kunne se Heksene; de vilde nemlig komme op ad Kirkegulvet.

Om Pinsen fandt Oldermændsskiftet Sted her i Højelse, hvilket ogsaa var Tilfældet i flere af de andre Byer. Og ved Pinsetid skiftede Hedeboegnens Kvinder deres Dragt.

•Anden Pinsedag er stor, saa staa Hætterne i Flor,
og en Øre-Hue; o, maa Hjertet grue!•

sang en gammel Mand, som 1866 døde, 85 Aar gammel, ved Pinsetid for sine Børnebørn.

Skt. Hans-Aften stod en og anden Høj, hvor der boede Højfolk, paa gloende Pæle. — Man samledes ved hellige Kilder; f. Eks. i Assenløse, Borup, Ølby, sang og dansede. Ved Thorsbro holdtes Kildemarked eller Midsommerfest, hvor Karle og Piger fra flere Miles Omkreds dansede paa Landevejen. Skt. Hans-Aften brændes der endnu Blus paa højtliggende Steder. Den Aften er Heksene paa Færde ligesom Skt. Skade-Aften. Skt. Hans-Aften ved Midnat modnes Bregnefrøet; den, der faar noget af det i sine Træsko, kan se de skjulte Skatte i Jorden.

Mikkelsaften, Mikkelsmus-Aften, samledes Ungdommen mange Steder og legede paa Gaden. Mikkelsdag og 2den Mikkelsdag helligholdtes jo, bl. a. med Høstgilde.

Ogsaa Mortensaften holdtes hellig med god Aftensmad, f. Eks. Faaresteg. — Mortensdag samledes Byens Ornelav hos Orneholderen til Ornegildes. Hver Gaardmand ydede $\frac{1}{2}$ Td. Sæd til Byornens Underhold.

HØSLÆT OG KORNHØST.

Ved Høhøsten blev Kløverne [*kly'ærne*] først slaet, med Haandkraft naturligvis. Var der et godt Lag paa Skaarene, blev de græsset yd, d. e. strøet lidt ud. Naar Høet var tørt paa den øverste Side, blev det vendt for at blive tørt paa den anden Side. Derefter blev det sat i Stakke, lidt større, end de nu bruges, paa Markerne, og saa blev Stykket revet rent med en Haandrive. — Høstakkene blev traadt fast sammen og blev gjort høje og spidse, at Regnen ikke skulde gaa ned i dem.

Enghøets Behandling var noget lignende; Høet blev, efter at det var vejret, med Høtyven eller med Rivestaven kastet sammen i Rumper. Derefter brugte man en Høslæve, det var et Læssetræ med Reb bundet i hver Ende. Disse to lange Reb blev samlet og bundet i en Hamle efter et Par Heste. Saa stod en Mand op midt paa Træet, mens han kørte Hestene frem. Han skulde genn e Høet, at det ikke skulde vælte bag over, saa det gjaldt om at staa godt fast; for han kørte ikke ret langt, før der var saa meget Hø foran ham, saa han ikke kunde se op over det. Naar han syntes, der var nok, stod han bare af Træet, saa smuttede Høet over; derefter begyndte han at samle en ny Bunke.

Gøgen blev her kun, til den første Høstak var sat; saa drog den bort, og dens »Kuk, Kuk« lød ikke mere over Skov, Mark og Enge.

Naar Enghøet skulde køres hjem, blev Læsset vævlet; hertil brugtes en Høvævel, et meget langt Reb, men ikke ret tykt; med dette blev Læsset omsnøret nogle Gange, for at man ikke skulde spille Høet, naar det kørtes hjem. Til Kløverlæsset blev ikke brugt Høvævel.

Høhøsten maatte ikke begyndes paa en Mandag.

I Reglen var Rugen den første Slags Sæd, man begyndte at høste. Tidlig om Morgenen den Dag, Høsten skulde begynde, havde Mandfolkene travlt med at sliwe Leerne paa Sliwetøjjet, der enten havde Plads i en Krog inde i Gaarden eller tæt udenfor den ved en af Længerne. Mange af Gaardmændene havde i Høstens Tid en eller to Husmænd med deres Koner til Hjælp; de skulde gøre et vist Antal Høstdage, fordi Gaardmændene udførte Pløjning af deres Mark og al Kørsel for dem. Var der en eller anden Haandværker, som Gaardmanden havde hentet et Læs Brænde til i Skoven eller kørt en Doktorrejse for, gjorde han en Høstdag som Vederlag for Kørselen. Der kunde saaledes godt blive samlet et stort Mandskab; det gav selvfølgelig et godt Skub [sgöb] fremad paa Rugestykket ude i Marken. Og saa maatte der passes paa Tiden, at Dagen kunde blive lang. »Men yden Mad og Drikke duer Helten ette«, saa det gav selvfølgelig Kvindene noget mere at bestille, og da Pigerne skulde med i Marken, maatte der tages godt fat inde i Huset, og disse maatte

se at faa skrøbbet noget af det groveste af Husgerningen til Side. Naar Halgemedsmaden var sat til Livs, gik Mandskabet ud i Marken (der var maaske ogsaa dem, der begyndte, naar de havde faaet Davren); Høstfolkene havde en Ølbimpel med dem, d. e. en Træflaske, fyldt med Øl. Den maatte Gaardens Dreng i Reglen bære yd i Marken. »Hiv du a med den, Per«, hed det. Forkarlen skulde altid hugge forrest og Storpigen tage hans Skaar fra; som anden Mejer kom Andenkarlen eller Husmanden, og her tog Lillepigen eller Huskone fra. Paa almindelige Bøndergaarde var der for det meste kun to Mand til at meje, et Par Kvinder til at tage fra og et Par — Mænd eller Kvinder — til at binde Negene. Var det en lidt større Gaard og der var en eller anden af Haandværksfolkene med at meje, kunde der selvfølgelig blive flere Mejere og andre Høstfolk; var man saa mange, at der kunde bindes med det samme, blev man ved til Medawten, og saa begyndte man at slæve Negene [næj'ørnə] sammen og sætte i Hove [håw]. Kvinderne og Børnene slæbte sammen, og Mændene sætte Hovene; var man ikke Mandskab, saa Rugen kunde bindes med det samme, maatte der holdes op lidt før, og hele Mandskabet bandt saa de mejede Neger. — Der blev altid hugget imod, ind mod den staaende Sæd, naar det var Rug eller Hvede; Høsten af Hvede foregik i det hele taget paa samme Maade som med Rugen, men i Reglen nogle Dage senere, da den var lidt længere om at modnes. I ældgamle Dage, da Rugen var tyndere, inden Jorderne blev rigtig opgødede [åpmōj'ə] og drænede, trak man Rugen fra, naar den mejedes, d. v. s. man lagde Skaaren ud fra Sæden; saa kom Kvinderne og bandt den paa Skaaren; de samlede Negerne sammen ved at skōbbe den mejede Sæd sammen med Benene.

Naar den anden Sæd var moden, tog man fat paa at meje den. Foraarssæden blev mejet bort fra den staaende Sæd og lagt paa Skaar; Havren kunde dog paa sine Steder være saa svær, at der maatte hugges imod, men det var vist sjældent. Naar Sæden, som laa paa Skaar, var tør, skulde den nejes op, d. v. s. man trillede med en Rive Sæden sammen i Neg; det var Kvinderne og Børnene og gamle Folk, der nejede op. De voksne Mænd skulde saa binde Negerne. Foraarssæden blev bundet i Baand af Rugbraater [rubrå'dør], Rughalmsknippe.

Man havde en Rugbraat i venstre Haand, og for hvert Neg tog man en lille Visk af Rughalmen og bandt med. Var Rughalmen lang nok, snoede man et Baand af den enkelte Længde; var den ikke det, tog man en større Visk Halm, delte den, vendte Toppene sammen og snoede et Baand, slog dette om Negen og bandt den.

Naar man var ved at binde de sidste Neg paa et Stykke Sæd, satte de, der bandt, det lange Ben foran; ingen vilde gerne binde Kællingen, saadan kaldtes den sidste Neg af Rug, Hvede og Byg, medens den sidste Havreneg kaldtes for Havreskrat. Det hed sig ellers, at den Person, der bandt den sidste Neg, skulde sidde for Børdenden Mikkelmusseawten; om dette nogensinde blev overholdt, faar staa hen. Men det var ogsaa galt med at faa slævet den sidste Neg paa et Stykke Sæd hen til Hoven; ingen vilde være Slæveræet [*slæwre'æð*]. — Den sidste Neg (Høstkællingen) blev der bundet to eller tre Baand om og saa blev den rejst op med det samme, saa den kunde kendes fra de andre, baade naar der slæbtes sammen, og den blev sat i Hob hos de andre Neg, og naar Sæden kørtes hjem. »Her har vi vor Moer«, blev der ofte sagt om den.

Naar Sædstykkerne var afmejede, blev der revet; det blev udført med Haandrive; særlig slemt var det at rive Rugstykket. Det, man samlede sammen med Riverne, kaldtes Slod [*slo*"]. I 50erne dukkede Slæberiven op; det lettede straks lidt paa Arbejdet. I Begyndelsen maatte en Mand dog gaa og trække den; men det varede ikke længe, førend der spændtes en Hest for; saa mærkede Folk først den store Fordel ved Brugen af den paa Høstmarken.

Naar der skulde rives Slod paa de forskellige Sædstykker, blev det ofte udført i det første Beed [*bj'æð*] fra Davretid til Halgemed (Kl. 9). Sloden reves sammen i Rumper [*rombær*] (lange Rækker); bagefter samledes disse sammen og lagdes i Bunker ved Enderne af Sædhobene.

Men i det hele maatte man i fordums Tid passe paa Tiden; thi det var ikke alene deres egen Mark, at Bønderne skulde høste paa; men de skulde gøre Høveri, høste for Herremændene, og da de forskellige Slags Sæd modnes næsten paa een Gang, maatte der arbejdes; tidlig om Morgenen, ofte ved Daggry,

drog Mandskabet af Gaarde; Husmoderen og Børnene og ældre Folk blev hjemme, og de maatte da udføre det Arbejde af Høsten, de kunde, neje op, rive Slod o. lign. — og saa naar de andre kom hjem fra Hove hen paa Eftermiddagen, kunde de tage fat paa at binde, meje eller køre hjem af Sæden. Mangen en Høstaften er der arbejdet til langt ud paa Natten. Naar det begyndte at mørkne lidt, kunde man tit ikke se at faa alle Negene med; uagtet der blev passet nøje paa af dem, der slæbte sammen, kunde der dog godt træffe at ligge en enkelt hist og her paa Stykket; dem maatte der saa en ud og samle op Dagen efter. Der maatte selvfølgelig en lille Hjærtstyrkning til i de sene Aftentimer, en Snaps Brændevin (»Skal vi lade Lærken fløjte en Gang?«, hed det) og en Drik Øl af Bimplingen [*ōlbim'pli'ən*]; særlig hvis det var Gammeløl, hvilket meget almindeligt vankede i Høstens Tid, forsikrer ældre Folk, at »den svenske Sol« (Maanen) kunde danse rundt paa Himlen for Øjnene af en.

Naar man havde afmejet, kom Høstfolkene hjem og stod og bankede med Strygespaanerne paa Leerne; dette var Signalet til en ekstra Gibbenakke (en Snaps Brændevin), som Husmoderen maatte ud i Gaarden og skænke op for dem; ellers røg hendes Grønkaal.

Den Dag, der var opbundet, var alle, som arbejdede med paa Markerne, glade; saa kunde der jo snart ses en Ende paa alt dette Slæveri. Naar man kunde begynde paa Hjemkørslen af Sæden, saa skred det jo fremad for hver Dag, der gik; Hob efter Hob svandt væk, og Markerne blev bare. Og Aarets Velstand bragtes hjem til Gaarde og Huse. Men der var det ved det, at Hjemkørslen af Sæden ikke uden videre kunde finde Sted; thi der skulde svares Tiende. Det paalaa enhver Bonde at sende Bud til Tiendetælleren, naar Sæden var tør og tjenlig til Hjemkørsel. Naar Tælleren kom, gik han langs med Hobene og talte Negene; hver tiende Neg trak han ud og smed til Side; naar han var færdig med Stykket, læsedes Negene paa et Køretøj og kørtes hen til den af Egnens Tiendenydere, det tilkom, eller maaske rettere til vedkommende Opbevaringssted (Kirkelade). Naar dette var udført, var Bønderne først rigtig Herre over deres Høst og kunde saa først køre den hjem til deres Gaarde. Det var ofte et stort Afbræk i Høsten under Hensyn til Vejret, da dette kunde

træffe at være godt i den Tid, der skulde ventes paa Tælleren, og naar han saa havde været der, og man skulde til at begynde paa Hjemkørsel af sin Sæd, kunde det blive Regnvejr.

Det vakte selvfølgelig meget stor Glæde hos Bønderne, da det ved Lov bestemtes, at Korntiende, som ydedes i Kerne, skulde ansættes til en fast aarlig Afgift i Penge.

Naar det sidste Læs skulde køres hjem, passede man, at der ikke var mere Sæd tilbage end, hvad der godt og vel kunde være i Høsthaverne [*hyøsthaw'ørnæ*]; thi alle af Gaardens Mandskab, der arbejdede i Marken, baade Læggepigens (hende, der lagde Læsset), Tøsen (Lillepigens), Forkarlen, Husmanden, Andenkarlen og Drengen, der rev op efter Vognene, naar de læssede, samt Børnene skulde køre paa det sidste Læs. Saa skulde man ogsaa have alle Redskaberne, Høtyve [*høtiw'ør*], River o. s. v. med hjem; dem skulde man have i Hænderne og stikke til Vejrs, naar der raabtes Hurra, og saa sang man en Høstvis, der var meget almindelig, idet de allerældste nulevende Mennesker har været med til at synge den:

Marken er mejet, og Høet er høstet.
Kornet staar i Laderne, og Høet staar i Hæs,
se Frugten er plukket, og Træet er rystet,
og nu gaar det hjemad med det allersidste Læs.
Riv saa Marken let!
Riv den ej for tæt,
Fuglen og den fattige skal ogsaa være mæt.¹⁾

Naar Vognen med det sidste Høstlæs var kørt ind i Gaarden, maatte ingen af Mandfolkene gaa hen og lukke Portene efter det; det skulde Husmoderen gøre; ellers vilde der ikke i det kommende Aar blive født noget Horsføl, Kviekalv, Gimmerlam eller nogen som helst Hun blandt Kreaturerne. Den Aften, der var indhøstet, fik Gaardens Folk en lidt bedre Leve-maade; i Stedet for den sædvanlige Melgrød fik de den Aften til Nadver Smørrebrød og Æbleskiver, en ekstra Saaben (en Snaps Brændevin); lidt længere hen i Tiden bliver jo Kaffe og Punch (Ekstrakt i kogt Vand) almindelig.

Over Fortidens Høstfolk laa trods alt Slid, trods lange Arbejdsdage en egen Gemytlighed, baade under Arbejdet og naar Halgemedsmaden eller Medavtensmaden indtoges, ved et Dige, i en Vejgrøft eller ved en Hov, hvor man kunde ligge, medens man fortærede de tykke Rugbrøds-Rundtenommer;

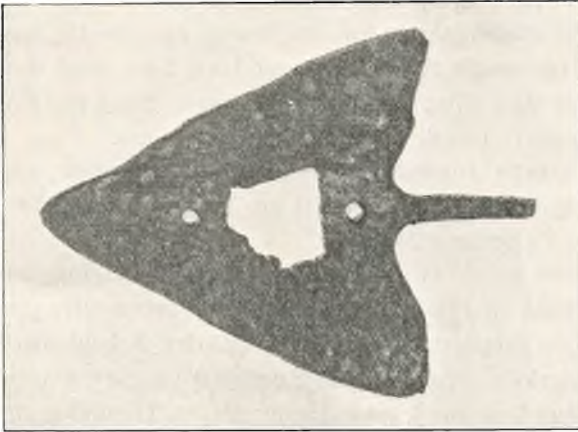
¹⁾ Sml. Mads Hansen: Marken er mejet og Tofterne tomme.

enten disse var smurt med Fedt eller Smør, belagt med Kød eller Ost, eller det blot var et Stykke røget Flæsk til et Stykke Brød eller et Stykke Ost til et Stykke bart Rugbrød, saa regnede det med Vittigheder og Drillerier mellem Høstfolkene under Maaltidet. Naar Maden var fortæret, skylledes den ned ved at drikke en Gang af Ølbimplen.

Naar Høsten var tilendebragt, fik de unge en Fridag (Nøddedag); det var ikke dem alle, der gik i Skoven og plukkede Nødder; mange af dem benyttede Dagen til et Besøg hos Slægt og Venner, eller de gik til Købstaden (Køge), og kunde det saa træffe, at flere af een Bys Karle og Piger blev enige om at holde Nøddedag paa een og samme Dag, kunde det blive en hel Festdag for de unge.

Mikkelmussedag [*megælmusædaw*'] holdtes i 2 Dage, 29. og 30. September; til disse Gilder var indbudt alle, som havde givet en Haandsrækning med i Høsten; det hed sig, at man skulde gøre 3 Høstdage paa et Sted for at komme med til Mikkelsgilde, men det blev der vist sét lidt gennem Fingre med. Mikkelsdag Kl. 12 Middag kom Gæsterne og bænkedes om Langbordet; Middagsmaden var en dejlig Søppe, kogt paa Okse- og Lammekød (paa mange af Gaardene blev der slagtet et Lam til Gildet); til Kødets spistes Peberrodsaus; om Aftenen til Nadver fik man Grød og Fisk; der spillede Kort, og de unge legede og dansede. I mange af Byerne samledes Ungdommen efter Nadvertid paa Gaden, hvor de legede og dansede til langt ud paa Aftenen; 2den Mikkelsdag (til Middag) kom Gæsterne igen; der fik de opvarmet Suppe, og til Aften Øllegrød og Plukfisk. Lystigheden gentoges paa samme Vis som første Dag.

Naar Husets Folk havde faaet Middagsmad 1ste Mikkelsdag, havde Kvinderne travlt med at bære Mad (Suppe og Kød) i Byen til fattige, svagelige Mennesker; dem har der jo altid i hver By været nogen af. Fattige Mænd og Kvinder af Hedeboernes egne Sognefolk gik om og bad om Mad, helst hver i sit Sogn, dær var de mest velsete. Og helt inde fra Skovsiden (Præstø Amt) kom der fra de nærmeste Sogne fattige Mennesker og bad om Mad (de kendte Skikken paa Hedeboegnen, at der holdtes Mikkelsdag den 29de og 30te September); de fik deres Kurve fulde med Mikkelsdagsmad; i hver

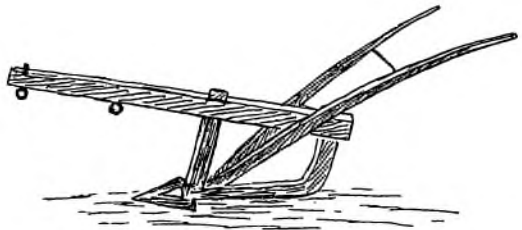
Skære til en Krog.

Gaard fik de et lille Stykke ferskt Kød og en eller to Rundtenommer Sigtebrød; de gik ingen Steder forgæves. Ja, selv fra Køge By drog de fattige ud paa vor Egn i de Dage; kom de ved Middags-

tid, blev de beværtede med Suppe og Kød. Det var selvfølgelig mest de Sogne af Hedeboegnen, der ligger langs med Køgeaa, at disse fattige hjemsøgte. — Gaardens Vogterdreng [*våwðærdræη'æn*] gemte fra den første Dag, Kvæget blev sluppet løs, et Stykke Græs (Mikkelsgræs), som Kvæget kunde staa tøjret paa i begge Mikkelsdagene, saa han kunde faa sin Frihed sammen med Gaardens øvrige Mandskab.

Naar man havde holdt Mikkelsdag, begyndte man at tænde Lys om Aftenen; Kvindernes Slid ved Rok og Karte i de lange Vinter-Aftensæder tog nu sin Begyndelse. Mortensaften, den 10. November, og Mortensdag, den 11. November, holdtes begge hellige; til Mortensaften fik Folk i Reglen Suppe, kogt paa Faarekød; omkring paa Gaardene blev Huskonerne og Børnene indbudt til at holde Mortensaften, hvor Husmændene arbejdede.

Foruden Slæt og Høst var der jo meget andet Arbejde baadè paa egen og paa Herremandens Mark. Der blev »awet Møj«, pløjet, krøjet, harvet, saaet og tromlet. Til at krøje med havde man en Krog, og-saa kaldet en Røjle.

Krog eller Røjle.

Naar der blev aget Møg ud, blev naturligvis en Dreng sendt hen til en Nabogaard for at laane en Møddingskraber. Han fik nogle Sten udleveret i en Sæk med den Besked, at det var den lille; men hvis de havde Brug for den store Møddingskraber, kunde han blot komme igen.

Om Foraaret kunde Jorden være slem med Klumper; saa maatte Dreng og Piger ud hver med en Tøjrekølle at slaa Klæmp, at slaa Pulterne i Stykker.

Naar der skulde gøres Hoveriarbejde, kom Bondefogeden ridende og slog med sit Piskeskæft 3 Slag paa Porten eller paa en Vindueskarm i Dagligstuen, saa maatte der Arbejdskraft af Sted til Hovmarken. Var det en Spanddag, der skulde gøres, drog en Mand af Sted med Heste; til en Gangdag var det en Mand eller en Pige. Til Hovpløjning mødte en Mand og en Plovkører fra hver Gaard samt Forspand. I Almindelighed brugtes der 6-Hestes Hjulpløve. Som Plovkører havde man en Pige eller en Dreng. I forskelligt Hoveriarbejde deltog Kvinder saa vel som Mænd, t. Eks. med at stryge Tørv, plukke Frugt og Humle, strø Møg og rense Sæd. I Høstens Tid tog man ofte til Hove Kl. 2—3 om Mørgegen for at kunne blive tidligt færdig. Kunde Ungdommen faa en Time tilovers paa Hovmarken, inden den tog hjem til nyt Slid, holdt den sig lystig med Leg og Kraftprøver; Karlene tog Tav eller drog Manglestok o. lign.

HUSDYR.

Det sædvanlige fælles Navn for Heste var Bæstene eller Øgene; en daarlig Hest kaldtes Pillek, Kule eller Rallike. Udgangsgene var smaa, magre, pjuskede Dyr, der selv maatte søge deres Føde ude paa Marken. Hestene var Mændenes kæreste Dyr, selvom Kvinderne tit udførte Arbejde med Hesteforspand. Der holdtes 10—12 Stykker paa en almindelig Gaard.

Koholdet var ikke ret stort, en 4 à 6 Stk. paa almindelige Gaarde. Og saa maatte der passes, at de kælvde i Sommertiden, naar de var paa Græs, da Vinterfoderet var knapt. Naar en Ko havde kælvet, fik hun et Par Rundtenommer Rugbrød (den ene var vædet med Brændevin, paa den anden var smurt et tyndt Lag grøn Sæbe) og en eller to Spegesild

med Hovedet fremefter; det var for at befordre »Skarnet«, d. e. Efterbyrden.

En Kone, født 1851, kan huske, hvor fattigt det var med Mælk om Foraaret paa hendes Fødegaard. Køerne var saa afmagrede af det knappe Foder, de fik om Vinteren, de var ikke i Stand til at rejse dem om Foraaret ved deres egen Hjælp; hun og hendes Søster maatte gaa til Spanager [*sbân-aw'ær*] og købe Mælk, da deres egne Køer var helt golde. Smør maatte de købe hos Spækhøkeren, et $\frac{1}{2}$ R ad Gangen. Gaarden var paa over 50 Td. Land stor.

Naar der var høstet, blev Køerne sluppet løs (sluppet i Ævre); der blev af den Mælk, Køerne malkede i den Tid, de gik løse, kærnet Smør og sat hen, Ævresmør; det blev brugt om Vinteren, naar der kom Fremmede i Besøg, og om Højtiden. Smørret, som kærnedes om Vinteren, var kort og ikke saa velsmagende; der skulde samles lidt længere til en Kærning paa Grund af det knappe Foder, der blev givet Køerne om Vinteren. — I Fællesskabets Tid gik Køerne løse omkring paa Bymarken (undtagen i Sædvangene); der vogtedes de af Byhyren. Han havde sin Vogterhytte ude i Marken. Og sin Kost fik han skiftevis paa Gaardene (paa Omgang). Da hver Mand ved Udskiftningen fik sin Jord tildelt i en Samling, skulde Kreaturerne græsse hjemme paa hans egen Lod om Efteraaret; naar det var sluppet løs, blev der da et Barn sat til at vogte det; der var Børn fra 6—7 Aars Alderen, der udførte det Arbejde, men ogsaa større Børn indtil omkring Konfirmationsalderen. Ofte drog en Purk i 7—8 Aars Alderen ud til fremmede for at tjene sig et Par Træskoer, Hoser eller en ny Hue; vankede der Tøj til Trøje eller et Par Bukser med, var det en stor Løn. Vogtertiden kunde godt strække sig over 2—3 Maaneder; Kreaturerne gik ude til langt ud paa Efteraaret. Vogterdrengene var altid forsynede med en god Pisk, som de selv havde flettet eller slinget af Tækkegarnstraad og andet Garn eller Traad, hvad de kunde faa fat i, og som de dyppede i Tjære og rullede i Sand. Længden og Tykkelsen spillede en stor Rolle; Længden kunde godt være 2—3 Alen, naar det var en stor Dreng, der flettede den; mindre Drengene maatte nøjes med en lidt kortere Snært; Skaffet var en tyk Pilepind.

Mange af Drengene holdt Regnskab med Vogtertiden ved at skære et Skaar i Piskeskaflet for hver Søgnedag, og om Søndagen blev der sat et Kryds i det. Drengene kunde ogsaa have en anden Pilekæp, hvor de skar Dagene i. Naar Vogterdrengene skulde kalde paa hverandre, enten Kvæget laa roligt, saa de kunde løbe sammen fra Nabomarkerne, eller de blot hilste paa hverandre, var det: »Utle, Utle, Utle«. Naar de gennede Kvæget hjem om Aftenen eller hen til et Hegn, hvor der var Ly, raabte de: »Høw, høw op! Høw, høw op!«

Der holdtes en ret stor Faareflokk, 10—12 Stk. paa en almindelig Gaard; de blev vaskede og klippede 2 Gange om Aaret; al Ulden kaldtes To; om Foraaret klippede man Lod, om Efteraaret Uld af Faaret. Bugto (Bøvto) blev sammen med Laartoet pillet sammen og lagt til Side og brugt til at give fattige Koner, der kom og bad om Uld, naar Foraars- og Efteraarsklippingen havde fundet Sted. — Fik et Faar Lam tidligt om Foraaret, tog man det paa sine Steder ind i Dagligstuen; der blev sat en Fjæl for en af Krogene, og derinde gik Faaret med sine Lam. Var Faaret ikke i Stand til selv at nære et Lam, gav man det at drikke af et Kohorn, paa hvis spidse Ende var syet en Patte af et tyndt Stykke Læder; inde i den var sat en Fjer til at holde den aaben med, naar Lammet pattede paa den; et saadant Lam kaldtes for et Dægglam. »Bæh, Bæh,« sagde man, naar man kaldte ad Faar; til Lam raabte man: »Mæh, mæh.«

Man havde en So, der holdtes til Byornen. Man satte en Skure ved Negleroden paa venstre Haands Tommel den Dag, Soen førtes til Orne. Ved den Tid, da Skuren naaede frem til at sidde i Neglens Yderrand, skulde Soen fare.

Undertiden fik Husets Katte Lov til at komme ind i Stuen; Kis eller Mis havde sit Fad under Bordet, deri vankede der Mælk og Brød til den. Kattens Unger benævntes aldrig Killinger, men hed Katunger. Man raabte »Mis, Mis« eller »Kis, Kis« til en Kat. — Hunden tog man ikke saa meget ind i Stuen; den holdt Vagt udenfor i Gaarden, bjæffede ad de fremmede om Dagen og om Natten ad Tyve og Skarnsfolk, naar de kom for at stjæle og plyndre i Huse og Gaarde. Dens Unger benævntes aldrig Hvalpe, men hed Hundunger.

Gæssene gik hjemme ved Gaardene, i Stakkehaven og paa Toften; de skulde have Græs, og der maatte helst være en Vanding i Nærheden. Naar der var høstet, blev de jaget i Marken, og her gik de frit om paa Stub- [sdøb] og Grønjord, hvor de vilde gaa, indtil de skulde ind og fedes. Naar der kaldtes paa dem, raabtes der: »Gæk, Gæk, Gæk kom«. Naar de skulde ind og fedes (enten der var sat en Fjæl for en Port eller inde i et af Udhusene), regnedes der med 2 Skp. Sæd pr. Gaas. Naar de ved Juletid skulde slagtes, blev de jagede ud i en Vanding, for at de skulde to dem og for at blive prøvede, om de kunde synke i til Halsen, saa var de fede nok. De solgtes enten til en Kræmmer, eller Gaardmændene selv kørte til København med dem og solgte dem til Julehøjtiden. Naar de blev slagtede, blev Fedtet afsmeltet og kom i Krukker; var der nogen, der selv beholdt en Gaas, blev Brystet skaaret fra og røget; det øvrige Kød blev ned-saltet. De fleste Folk solgte vist dem alle; men man beholdt selv nogle Omgange Kraase; Halsen blev Skindet flaaet af, og Skindet blev stoppet med Pølsemad (det var jo samtidig med, at der slagtedes Gris til Julehøjtiden; Halsene spistes saa den Aften, der var Pøsegilde). En Aften blev der revet Fer: Fjerfanerne blev revet af Skaftet; i det Arbejde deltog alle Husets Folk. Af de store Rivefjer (Vingefjer) kunde der bindes nogle sammen til Skrupper. Og af Skrænerne (Luftrøret) lavedes der runde Ringe; en Ært kom inden i; disse Skræner blev brugt til at vinde Garn over; Nøglerne kunde rasle, naar de faldt paa Gulvet.

Indsiddere og Husfolk holdt ogsaa Gæs, for Fjerenes Skyld; de Husfolk og Indsiddere, der ikke selv kunde have dem hjemme, havde Akkord med en eller anden Gaardmand; naar Efteraaret kom, delte de Gæslingerne; saaledes fik Gaardmanden Vederlag for Føden.

Høns. Paa Gaardene havde Folk nogle Høns, men Flokken var ikke ret stor; de laa inde i Stuen og udrugede deres Kyllinger, d. v. s. de tidlige, straks paa Foraaret. Og Hønen fik ogsaa Lov til at gaa der inde med dem om Dagen; hen ad Aften kom de ind i deres Rede i Gaasebænken. Husfolk havde deres Høns i Forstuen, et Par Rækninger (et Par Stænger paa tværs) var slaaet op i en Krog.

MARKEDERNE I KJØGE.

De store Markeder i Kjøge, Stadsmarkederne [*sdå'små'rgørnø*] var for Fortidens Mennesker store Festdage; der kom Gæster til Byen fra mange Miles Omkreds; hele det store Torv var omdannet til en Teltby; det ene Telt laa ved Siden af det andet; de dannede hele Gader. I Teltene forhandlede alt muligt. Der var Vævere med Lærred og alt andet hjemlavet Tøj. Fynske Humlekræmmere var der, hos hvem Folk kunde gøre deres Indkøb [*inhe'w*] af Humle for hele Aaret. Endvidere Hattemagere, Skomagere og Sadelmagere. Der var Bødkere med Kar til Vask, Brygning og Saltning, med Øser, Spande og Bøtter til Mælk, Smør og Fløde, med Kærner, Stripper, Baljer, Ølfjærdinger, Tønder og Kander og alt andet Bødkertøj. Der var Mænd med Sykurve, Hankekurve, Bikuber, Kuber til Malt og Humle, smaa Kurve til Mel og Gryn, flade Kurve, som Konerne brugte til at staa øverst i Kisterne, og hvor de gemte deres Huer, Lin, Silkebaand og andre Ting i; alle disse Genstande var flettede af Halm og syet sammen med Simer. Der var Mænd med Vidjekurve [*veðakor'ə*], flettede af Vidjer (Vedder). Pottemagerne mødte med Krukker, Kovser, Lerfåde og Tallerkener. Træarbejdere med Mejerede, Slaaskafter o. lign. Der var ikke den Ting eller Del af nogen som helst Genstande, der skulde bruges i Huse og Gaarde, uden at det blev forhandlet i Markedsboderne. Af de saakaldte 8-Skillingsbutikker var der altid flere; der var Legetøj, som kostede 8 Skilling, hvilket af Stykkerne man spurgte paa.

Nederst paa Torvet mod Vest var Teltene med alt Gøglet; i disse forevistes de vidunderligste Ting: Sælhunde, store, stærke Mænd og Kvinder, Dværge, Slanger og andre vilde Dyr og meget andet. Der var Fremstillinger af Mord og Røveri. Der var en Slagter fra et af Sognene nord for Kjøge; han foreviste i sit Telt paa en Markedsdag sidst i 1860erne en Kalv med fem Ben, men det skal bemærkes, at Kalven var et udstoppet Skind, og den havde kun fire Ben, da den blev ødt; det femte Ben var nemlig syet fast i Skindet. Slagteren tjente sig nogle Dalerspenge; han var skaa-ret godt for Tungebaand, og der var et stort Rykind i hans Telt hele Dagen igennem. Udenfor Teltene var ophængt Pla-

kater af Lærred, paa hvilke alt det rædselsfulde var malet. Da man kom saa langt frem i Tiden, at man kunde læse, var der ogsaa Telte, hvor der kunde trækkes i Lykkens Pose. Der fik man for et Par Skilling Lov til at tage ned i en Pose eller Kasse og fik saa fat i en Seddel; det var særlig de unge, der her forsøgte Lykken, og de blev sjælden skuffet, da Sedlens Indhold gjerne omhandlede Ting som snarligt Ægteskab, en Kæreste, Rigdom og Lykke.

En eller anden Værtshusholder havde et Lokale, hvor der dansedes. Folk, der som unge Mennesker deltog i Markedsballerne i 1860erne, husker, at der i nuværende Nr. 16 i Vestergade (Stedet kaldtes for Fedetarmen) afholdtes Dans; oppe i Gaarden var Dansesalen indrettet i en af Længerne. En Deltager husker en lille Stump af en Vise, som blev sunget om Stedet: »Nu tager vi Tøsen under Armen, saa gaar vi ind i Tarmen. Tikt, Takt i Tarmen.«

Allerede fra Morgenstunden begyndte Folk at drage ind til Byen; det tiltog selvfølgelig op ad Dagen, og om Eftermiddagen vrimlede det overalt med Folk, Børn, unge og gamle Mennesker, paa Torvet og i de tilstødende Gader. Folk fra Skov- og Hedeboegnen mødtes paa de store Markedsdage i Kjøge; Mændenes Klædedragt afvæg ikke stort fra hverandre; derimod kunde der let ses Forskel paa Kvindernes Dragter fra de to Egne; det var særlig Baandene paa Huerne, der røbede deres Hjemstavn; de unge Bønderpiger fra Heden bar paa deres guld- og sølvnakkede Huer ensfarvede, højrøde Baand, medens Baandene fra Skovbosiden var blomstrede og spraglede i mange forskellige Kulører. Stevnsbakkernes Nakker var pæreformede, men Skovboernes var mere rundagtige. — De unge Piger havde den Skik, naar de kom til Marked, at slaa Flok og Følge, idet de gik med hverandre under Armen, en 6 til 8 Stykker. De dannede en hel Række paa tværs over Gaden; Folk gik gjerne uden om disse Rækker af unge Piger; hvis en eller anden Karl gik hen og brød Rækken ved at gaa lige gennem den, blev han af de unge Piger og Karle anset for enten at være en stor Fjowe [*ffåwø*], eller osse var han ette rejte i Hoedet.

Folk gik omkring i de forskellige Boder og gjorde deres Indkøb; var der en af Mændene, der købte en Pisk, skulde den prøves, om der var godt Knald i den; et Stykke

Redskab maatte prøves, om det faldt godt i Haanden, naar der skulde arbejdes med det. Skulde en af Kvinderne have en ny Rok, maatte de undersøge, om den var let at spinde med; skulde de i Klædeboderne købe et Stykke Tøj, havde de gerne et Par Bekendte med, saa de kunde drøfte, hvad der var mest solidt og klædeligt. Mænd som Kvinder havde jo altid Venner og Kendinger med, der kunde give deres Besyv med i Laget ved at sige deres Mening i saa Henseende; der skulde somme Tider ogsaa pruttet med Kræmmerne; de forlangte jo ofte høje Priser for deres Varer, og Markedsvarer blev nu engang anset for at være »Kram«; selv naar de unge Mennesker fik dem en Kæreste, blev det altid anset for at være noget, som der ikke var rigtig Hold i. — Paa Markederne var der ogsaa Mænd og Kvinder, der gik omkring og tilbød de unge Karle og Piger at spaa dem; ved at se Linjerne inde i Haanden kunde de forud sige de unge Mennesker deres Fremtid og Lykke. Den Del af Haandfladen, som er imellem de to Linjer nærmest Tømmelfingeren, er Pengepungen. Løber de to Linjer ikke sammen ved den Side, der vender op imod Pegefingeren, er Pungen aaben, og vedkommende vil da komme til at tage mange Penge ind. Løber saa Linjerne sammen ned mod Haandleddet, vil han ikke komme til at give mange Penge ud og altsaa blive rig. Er Pengepungen derimod tillige aaben forneden, vil Ejermannden ogsaa komme til at give mange Penge ud, altsaa nærmest blive en Forretningsmand eller lignende med stor Pengeomsætning. Løber Linjerne om Pengepungen sammen op mod Pegefingeren, men fra hinanden hen imod Haandleddet, vil vedkommende blive fattig. Fladen midt i Haanden mellem de to Linjer, som næsten gaar tværs over Haanden, er Madbordet. Er denne Del af Haandfladen stor, vil Ejeren faa et stort Bord; er den smal, vil det kun blive et lille Bord. Lukker en ung Pige sin højre Haand sammen, vil det kunne ses, om hun skal blive Enke; hvis der kun viser sig een Streg i Skindet nærmest Lillefingeren, vil hun kun blive gift een Gang; viser der sig to, vil hun blive Enke; disse Streger kaldes derfor Enkestreger.

Paa en Markedsdag kunde nogle af de unge Piger ogsaa faa i Sinde at slaa et Smut om i et af Stræderne, hvor der i

Reglen i et eller andet Hummer boede en Morlille, der for en Skilling eller to spaaede i Kort og lovede de unge Piger Lykke og Kærlighed. Mændene har ogsaa stundom besøgt de vise Koner; men det var maaske nok mest hjemme i deres egen By; der maatte bare ikke snakkes om, at »vi Mandfolk er saa tossede at løve nogen Steder for at høre, hvad saadan en Spaakælling kan sige os, om vi snart skal giftes eller om vi bliver gode Venner med den eller den Pige«. — Paa Markederne var der ogsaa Sigøjnere, der slog Mønt ved at spaa i Haanden.

Paa de store Markeder foregik al Handel med Kreaturer paa en aaben Plads lidt uden for Byen (Markedspladsen). — Nogle af de Handlende blev paa Torvet i deres Telte næste Dag over (anden Markedsdag); der kom ogsaa Folk til Byen og slog en Handel af med dem; der vankede da undertiden bedre Køb paa Varerne. — Paa de store Markeder var der mangan en Smaamand, der tjente sig et Par Skilling ved at være Driver. Kvæg, Faar og Lam, som der handledes med, blev drevet ad Landevejen, endog flere Mil, fra den ene Købstad til den anden.

Køge havde fra gammel Tid sit Majmarked, Skt. Pers Marked i Juli og endelig »Novembermarkedet« sidst i Oktober. I Fasten var der tre Markeder [*få'sdmå'rgøð*]. — Prangerne fra Flakkebjerg var kendte for at være de mest durkdrevne til at faa høje Priser for simple Kreaturer.

KRÆMMERE OG HAANDVÆRKERE.

Naar Tiggere og Kræmmerfolk gik rundt fra By til By og tiggede eller falbød deres Varer, havde hver af dem i de forskellige Byer en Gaard eller et Hus, hvor han havde sit særlige Tilhold med Nattely og Mad. Saadan en Mand, der drog Egnen rundt, skal have forfattet en Remse eller Vise, hvor en Mængde af Hedeboegnens Byer nævnes. Og andre Omløbere lærte den efter ham. Naar saa saadan en Vandringsmand kom til Gaarde, kunde han sige: »Skal jeg snakke (d. e. fremsige) eller kvæde (d. e. synge) jer en Vise?«. Svaredes der ja, tog han fat paa sin Remse:

Reersløv ligger langt fra By,
 Stærkinde er den næste,
 Tune den er bygget af ny,
 Kalslunde er den bedste.
 Kawstrup hører til Gammel Køgegaard,
 Solrød har ingen Lyde,
 i Jersie de baade pløjer og saar,
 Havdrupperne det fortryder,
 Øsemawle er bred og lang,
 Ølby er kun et Stræde,
 i Høwelse lider de ingen Mangel,
 i Salby har de ette at æde,
 Valore ligger paa en Skrænte,
 Mosede ligger ved en Kant,
 Greve gaar til Hove,
 Kappel hør til Gildebrønde,
 Hundie staar i Vove,
 Im (Øm), Glim, Gøderup, Darup, Daastrup,
 Himmeløv, Veddeløv, Vasby, Snaløv (Snoldeløv), Hastrup.

Blandt de Omløbere, som læste eller kvad Remsen, var Las Blovse, d. v. s. Lars Blovstrød, nævnt efter sin Hjemby i Nordsjælland. Hvis Las Blovse nu ikke blev omgaaedes, som han syntes, i Højelse, kunde han godt i et af Nabo-sognene lave Visen om, saadan at han i Stedet for: »i Salby har de ette at æde«, sagde »i Høwelse har de ette at æde«. — En 76-aarig Kone, der er født i Kirke-Skensved, remser Verset, som hun hørte det i sin Ungdom; hun slutter saaledes: Saa vil vi derfra til Gøderup, Øm, Glim og Herreds Frue, Himmeløv, Veddeløv, Vasby, Syv, Viby, Daastrup.

Enhver omløbende Person kunde altsaa omforme Remsen noget efter sit Virkefelt og efter sine Følelser for de Byer, hvor han færdedes, — eller maaske efter sine Beregninger af, hvad man hvert Sted gerne vilde høre.

Der var mange Slags Kræmmere, der med deres Kramkiste paa Ryggen drog omkring i hele Landet og forhandlede deres Varer. Mange haarrejsende Sagn gaar der iblandt Folk om en eller anden Kræmmers Skæbne. Det var som sagt ikke altid, at disse Folk søgte deres Nattelogis i de Kroer, der fandtes paa de Egne, hvor de kom frem i Landet for at forhandle deres Varer. De havde deres bestemte Gaardmandsfamilier, hos hvem de kunde faa Mad og Nattelogis. Disse Kræmmere var ofte velhavende, og var en Familie kommen i Besiddelse af lidt Formue, og Egnens Folk ikke rigtig kunde blive kloge paa, hvordan disse Penge var kommet dem i Hænde, hed det sig mangan Gang, at de havde slaaet en rig Kræmmer ihjæl

og begravet ham et Sted paa Gaarden eller i Marken. Men Kræmmeren gik igen — hed det sig —, og Folkene kunde ikke nære dem i Gaarden for Spøgeri.

Der kom Kræmmere, der handlede med alle Slags kulørte Silkebaand til Pynt paa Kvindedragterne, Guld- og Sølvnakker til Huerne. Blomstret og tærnet Tøj solgtes i Alenmaal til Kantning paa Vadmelskørterne; hvidt, klart, stribet og blomstret Tøj købtes til Altersforklæder. — Kniplingskræmmere rejste om og forsynede Beboerne med ægte tønderske Kniplinger til Huelin; hvem af Kvinderne der ikke havde Raad til at købe af disse, kunde godt faa en tarveligere Slags af andre Blonder. — Saa var der Kedelførere; de kom kørende i deres meget store Vogne; i disse havde de Kobbertøj og andre Metalgenstande, f. Eks. Tinkrus; de loddede og istandsatte Kobberdele, byttede med gamle, opslidte og gav ny i Stedet, og Folk kunde borge. [bårø] hos dem (faa til Afbetaling). Det var altid en hel Begivenhed, naar de kongelige Kedelførere kom til Bys. (Folk kaldte dem altid kongelige Kedelførere.)

De fleste Steder i Huse og Gaarde fandtes et Huggehus; et Skærelad manglede aldrig der; det var en Slags Bænk, hvor man kunde sidde overskrævs og med en Klemme holde de Ting fast, som man vilde skære til med Baandkniven. Der lavedes mange Ting som Hamler, Svingler, River, Tøjrepæle, Losletter, Langhalskneve [lonhal'msknew'lø], Silad, Valkehække, Skeer, Sløve, Træøser, Grydelaag og mange andre Ting. Der flettedes ligeledes mange Slags Genstande af Halm: Bi-, Malt- og Humlekøwer (Kuber), smaa Haander til at maale Mel og Gryn i, Kistekurve til at stille med Kvindepynt i Kisten, Sykurve og Hankekurve. De flettedes alle af Halm, og saa syedes de sammen med Simer, der flækkedes ud af Vidjer; nogle flækkede Spanskrør ud og syede med, det var stærkere end Vidjer. Der bandtes Vidjekurve [vedåkor'ø] af Pilevidjer. Alle disse Ting kunde dog ogsaa faas til Købs af en Smaamand, der sad hjemme og lavede dem og saa gik ud omkring og solgte dem til Folk.

Kludekræmmere gik omkring med deres Sække paa Nakken og samlede Klude sammen; Ben købte de samtidig. Som Betalingsmidler brugte de Naale, Syringe, Bændler, Hægter og

Traad. — Høsekræmmere kørte rundt i flere Miles Omkreds, købte Æg, Smør, Høns, Huder [*en hyd'*] og Skind. Naar de havde samlet et Læs, kørte de til København med det; de havde i Reglen deres bestemte Dage om Ugen [*öwän*], de kørte ind; saa kunde Folk omkring i Byerne faa Bud med dem, hvis der var en Ting, man havde Brug for. Der handlede ofte i Smug baade hos Høsekræmmerne, der var kørende, og hos en eller anden Smaamand, der maatte gaa med sin Kōwe og samle Æg. Kræmmerne havde Bønner, brunt Sukker (Kandis), afvejet i Lod, Fjerdinger, halve eller hele Pund, som kunde gives i Bytte for Varer, Smør, Æg, Høns o. s. v. Kræmmerne gav dog selvfølgelig ogsaa deres Kunder Penge for deres Varer, hvis ikke Byttheandel blev brugt.

Der kom Humlekræmmere; Pottemagere, der handlede med Lerfæde, Kovser og andre Genstande. Andre havde Øltappe, Skeer af Horn og Ben. Fjerkræmmere kom med Sækkefulde af Fjer og solgte. Der kom Mænd, der handlede med Sold, baade med grove og fine Bunde. —

I de lange Vinteraftensæder og paa de hellige Dage var der mange Ting, som Mændene sad og syslede med. At de kunde sidde og tjæsse lidt Uld for Kvinderne, naar de kartede, er jo en kendt Sag; ligesaa, at de kunde vinde en Ten af, naar den var spunden fuld af Garn; endvidere tage et godt Tag, naar der skulde kærnes Smør o. s. v. Men der var mange, som havde Anlæg og Interesse for at skære ud i Træ. Med deres Lommekniv skar de mange kunstfærdige Ting ud i Almestil, som Vindepinde, Barberæsker, Banketærskler, Manglefjæle, ligesom de kunde lægge et Baand om en Balje [*ba'l*], en Ølkande, en Smørbøtte, naar et var knækket over; hertil brugtes de gule Baandpil. Nogle kunde sy lidt paa Seletøjet, naar noget var gaaet itu, sy et Par Strandskeer af et Par Støvleskafter, vinde en Veddekurv o. s. v.

Det meste Reb (Rew), som brugtes, var Hampereb; nogle kunde selv sno det, de brugte; ellers maatte de købe det. Til Køer, som vilde æde Reb, var det godt, om det var snoet af Svineto (Svinehaar); det vilde de ikke tygge. Det værste ved dette Reb var, at det ikke var nemt at vriste op, naar man skulde lave en ny Klanke til Tøjrepælen. Hampereb brugtes ogsaa til Faaretøjr.

Hamp har været dyrket noget omkring her paa Eggen; der har været vævet Lærred deraf til Sække. Hampen blev behandlet paa samme Maade som Hørrer.

Naar Folk skulde til Smedde [*te smedde*], maatte de selv tage Jern og Trækøl (Kul) med, og desuden maatte de hjælpe med ved Arbejdet i Smedien, Manden med sin Karl, og, hvis det var et større Sted, sendtes et Par Karle. De var med at slaa op. De fik nogle Stykker Mad med dem og en lille Lærke (en Flaske Brændevin); der skulde helst være saa meget, at Smeden kunde faa en Bid Brød og en Snaps med. Og hvor Godtfolk er, kommer Godtfolk til; der kunde snart træffe at komme et Par Mand eller flere til; Smedien var jo et Sted, hvor der kom Folk, og her drøftedes og fortaltes alle Byens og Omegnens Nyheder, og saa kunde en og anden af By-mændene godt faa i Sinde at slaa en Svinke hen i Smedien for at høre lidt Nyt, selv om han ikke havde noget Arbejde at skulle have lavet hos Smeden.

I Højelse levede der i første Halvdel af forrige Aarhundrede en Smedefamilie, som har staaet i et godt Forhold til Byens Beboere.

Det gamle Smedested laa ved det nordøstlige Hjørne af Kirkegaarden (nu et Stykke oppe paa Kirkegaarden). Jorden er inddraget til den; tilbage staar endnu Smedens Brønd; den har ligget i Hjørnet paa hans Have eller Vænge.

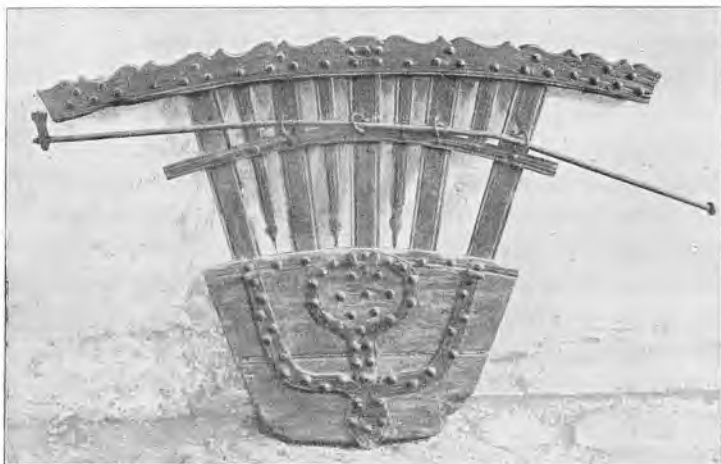
Naar Folk var til Smedie, maatte de passe at faa de gamle Søm med hjem og ligesaa Nellikerne, d. e. den spidse Ende af nye Søm, som blev knevet af med en Tang, efter at de var hugget igennem Hoven; de blev brugt til at slaa de blanke Krammer fast paa Træskoene med. De gamle Søm blev brugt til at slaa Træskojærn fast med.

Vognene, som brugtes her paa Eggen, var samme Slags, som de brugtes andre Steder. De havde Træaksler med Lundstikke. Naar man skulde køre lange Ture, havde man Tjærkande med; den hængte i Reglen paa Bagsækken; den var lavet af et Stykke Bøgetræ, ca. 3 Kv. i Længden, udhulet paa langs. Foroven var den lidt flad paa Siderne, og her var der ved hver Side boret et Hul; den dækkedes med et Laag, ogsaa med to Huller i. En Rebhank blev først stukket gennem Laagets Huller og saa ned igennem Hullerne paa Siden af Kanden, og for Enderne af Hankerebet blev der slaet Knuder.

Færdshave.

I Laaget var der et lille Hak, hvorigennem Smørestikken kunde gaa ned i Kanden. Disse Tjærekander lavedes mest af Træskomændene, men der var dog nok de Mænd, der selv lavede saadan en hjemme i deres eget Huggehus. Kørte man i Skoven efter Brænde, tog man en af de sorte Snegle, der saa ofte ligger ved Vejgrøftskanten, og smurte Hjulet med; man puttede den ned ved Hjulnavet, den [*fjåtøð*] (fedtede) saa godt. — Naar

Bagsmække.

man skulde ud og køre i Stads, tog man Undervognen af en Arbejdsvogn; paa denne satte man saa et Par Sidefjæller (Færdshaver) og Bagsmække; disse var ofte meget fine Træarbejder. Forsmækkene var ganske lave. Som Sæde brugtes et Par Knipper Halm. Fjællerne, For- og Bagsmæk kaldtes for Tremmeværk. Vognene kaldtes ofte »Tremmetøjsvogne«. Efter disse kom Fjællevognene, hvor Vognfaddingen var af Brædder, med For- og Bagsmække, som var fastskruede til Siderne. Agestolene var Bueagestole. Over Fjællerne kunde ogsaa lægges et Sædebræt [*awæbræt*]. Vognene blev lavet hos Hjulmanden [*jiwlmå'næn*].

Væveren eller Væversken var kærkomne Gæster den Dag, de bragte de store Ruller af vævet Tøj tilbage til Hjemmene, enten det var uldent Tøj, Vadmel, Dynevaar eller Lærred, Drejl til Kvindeklæder, Omhæng, Dugedrejl (Bygkornsdrejl) eller sribet Dugetøj, Sækketøj o. s. v. Da det blev moderne at gaa med Hvergarnstøj, vævede de ogsaa store Stykker af den Slags til Folk. Foruden deres Betaling, nogle faa Skilling i rede Penge for hver Alen, havde de sammen med Garnet modtaget Vævermude [*væwærmø'dæ*], bestaaende af Brød eller 1 Skp. Rug, Flæsk og maaske en Ost og desuden Slettemel til at lave en tynd Vælling, hvori Rendegarnet med en Børste blev gnedet. Foruden at Væveren, naar han bragte Tøjet, blev beværtet med Mad og Drikke, fik han et Par gode Stykker Mad med hjem i sit Tørklæde. Væveren medbragte gerne nogle Smaanøgler (Gnallinger); af de uldne Garnrester i forskellige Kulører lavedes der Døske (Duske) til Dynerne, een i hvert Hjørne. Der vævedes Hankebaand af dem (Baand til at binde tværs over Krukker fra det ene Øre til det andet). Og Hosebaand vævedes af dem, og der snoedes eller flettedes Lidser til at sætte forneden paa Vadmelsskørterne som Kantebaand. De linnede Garnrester anvendtes til Duske paa linnede Dynen og til Syning paa mange andre Ting. I de to Hjørner i Bunden paa Sækken sattes Duske af Trenner (d. v. s. de Ender, der klippes af, naar Lærredet tages af Væven).

Her paa Egnen blev baade Mands- og Kvindedragter syet af Skræddere. De drog fra Gaard til Gaard og kunde paa den Maade bringe Nyheder af alle Slags, hvilke ofte var kærkomne. De sad og syede oppe paa Langbordet i Dagligstuen;

her sad Skrædderfar med Benene over Kors; havde han Svend og Dreng, havde de ogsaa Plads der. Pengelønnen, som Fortidens Skræddere fik for deres Arbejde, var ikke stor; men saa fik de til Gengæld deres Julerente, bestaaende af Brød og Flæsk. Mange Vittigheder er der regnet ned over disse Haandværkere. Naar det regnede og skinnede Sol paa een Gang, sagde Folk: Nu rejser der en Skrædder til Helvede. En Ramse lød: »Femten Skræddere vejer et Pund, med sin Naal, med sin Traad, med sit Pressejern ovenpaa«. Et andet gammelt Rim om Skrædderne lyder: »Skrædder Rit, Skrædder Rat, Skrit, Skratte Rat«. — Det siges, at i Hoveritiden maatte der kun være een Skrædder i hver By, og det skulde være en Krøbling eller i hvert Fald en Mand med Legemsfejl, som alligevel ikke kunde udføre noget Hoveriarbejde. — Omkring 1860 var en Skræddersvends Pengeløn 2 Mark, naar Mesteren indkasserede en Daler.

DRAGTER.

I Kong Frederik den Sjettes Tid havde Mændene paa Hovedet en rød eller sribet Tophue, der var bundet af Uldgarn; den var spids omtrent som en »Nissehue« og havde i Toppen en Kvast af samme Farve som selve Huen, medens dens nederste Kant, der var strikket i Mønster, var foldet op omkring Huen i et Smøg. Skulde Tophuen være rigtig varm, flossedes den indvendig, idet der i Strikningen blev syet Uldgarn i smaa Løkker tæt ved hverandre, til det dannede et helt tæt Lag. Til Kirkebrug ved højtidelige Lejligheder kunde man ellers have en sort, bredskygget Filthat med en rund Puld. Som Hovedtøj brugtes ogsaa en Kabuds. Den blev syet af mørktfarvet Vadmelstøj eller loddent Skind, havde en rund Form og sluttede til Hovedet, men var forneden øget med et Stykke Tøj i Læg, der kaldtes Smøg; det kunde slaas helt ned omkring Halsen og knappes under Hagen, saa at kun Ansigtet var frit.

Selve den gamle Dragt bestod af Langtrøje, Brystdug og Knæbøvser. Langtrøjen var syet af Skind, Vadmel eller Drejelstøj til Yderrøn, saaledes som det ydre Tøj kaldtes i Modsætning til Underfoeret, der hed Inderrøn. Vadmelstøjet var i Reglen ensfarvet, f. Eks. brunt, mørkeblaat eller højrodt,

Drejelstøjet flerfarvet, med brun, grøn, rød eller mørkeblaa Bundfarve, men blomstret eller sribet og ofte holdt i tre- eller flerfarvede Striber. Hvis Bundfarven var grøn, kunde Striberne være røde, blaa eller sorte; var Bunden rød, kunde andre Farver, som brune, gule og grønne, danne Striber, der altid gik paa langs i Tøjet og lodret paa Klædningen. Det blomstrede Drejelstøj vekslede i Farverne paa samme Maade som det sribede. Var Bundfarven blaa, kunde Blomsterne være røde med grønne Blade, og saaledes varieredes Farverne i det uendelige. Trøjen var halvlang, saa at den naaede til Knæerne, og paa hver Hofte var lagt et lodret Læg i Tøjet. Paa Brystet sad to Rækker runde, klare (d. e. blanke) Knapper, der snart kunde være toppede i Figurer, snart flade eller til andre Tider lidt buede, enten af ægte Sølv eller af simple Metaller.

Hedebodragt, fra Tiden omkr. 1800.

Desuden var der sat tre eller fire Knapper paa Ærmerne ude ved Haandleddet, og ved Lommerne, hvor der var sat et Stykke Tøj af samme Slags som Trøjens, var denne Lommeklap udklippet i Tunger, og i hver Tunge sad en Sølvknap. Brystdugen (Vesten) var syet af Vadmel eller Drejelstøj i de samme Farver som Langtrøjen. Det kunde ske, at der brugtes en rød Trøje til en grøn Brystdug eller en blaa Brystdug til en grøn Trøje, men i Reglen var det samme Slags Tøj, der anvendtes til dem

begge. Brystdugen var ærmeløs, men iøvrigt havde den omtrent samme Længde og Snit som Langtrøjen; ligesom denne var den ogsaa fortil udstyret med to Rækker klare Knapper, og dens tre- eller firetungede Lommeklapper havde en klar Knap i hver Tunge. Knæbukserne var undertiden syet af Hjorteskind, men da Jagten i de Tider tilhørte Herremændene, var dette jo lidt vanskeligt at faa fat i, og i Reglen brugtes da Faareskind. Fine Bukser forsynedes med kulørte Stikninger, og udsyede Ornamentfigurer og udtungede Skindstrimler anvendtes ogsaa som Pynt. Ved Knæene knappedes Benklæderne stramt om Benet med fire eller fem Knapper, og ydermere blev de lukket helt sammen med et Spænde, saa at de sad ganske fast om Knæene. Knapperne kunde være af Sølv eller simplere Metal (Tin, Messing), men man kendte ogsaa Træknaver, der var overtrukne med Skind.

Til de gullighvide Skindbukser passede saa Hoser af hjemmespundet, hvidt Uldgarn. De var meget lange og naede et godt Stykke op over Knæene; det øverste Stykke, som kaldtes Kraven, og som stundom sad udenpaa, stundom indenfor Bukserne, var bundet i kunstfærdigt Mønster, og ned langs Siderne paa Hoserne var der ogsaa bundet nogle Figurer, som kaldtes Svikler. En yderligere Pynt var Hosebaandene, der sad under Knæene, bundet i en Sløjfe foran paa Benet. De vævedes af Uldgarn i alle Slags Kulører og endte i Duske af samme Slags Garn, hvoraf Baandene var tilvirkede. Andet end hvide Mandsstrømper brugte man ikke, og medens Kvindernes Hoser var sorte, havde Mændene de hvide Hoser paa baade om Hverdagen sammen med Træskoene og ellers sammen med de sorte Sko. Træskoene var hvidskurede og forsynede med klare (blanke) Blikkramper, og Skoene havde paa Vristen et Spænde af Sølv, Malm eller simplere Metal.

Paa Høderne havde man om Vinteren Vanter, der ogsaa var bundet af hjemmespundet Uldgarn, enten hvide, blaa eller mørktfarvede, og Vrangside blev gerne flosset ligesom Tophuen. Det var især Bælgvanter, man brugte.

Ellers kendte man ikke stort til Overtøj; kun til lange Køreture havde man en Pels, der var syet af Faareskind, og selv om man var ude i koldt Vejr, gik man blottet. Men man kunde iføre sig flere Langtrøjer og saaledes have adskillige

Lag oven paa hinanden. — Som Inderrøn blev i Reglen brugt Blaarlærred; stundom ogsaa Skættefaldslærred. Sommetider var der i Stedet for Lærred Vadmel i Rygstykket, saa at man havde to Lag varmt Vadmel paa Ryggen.

Pyntelige kunde disse Dragter være med deres smukke Farver, deres klare Knapper og deres Skospænder, og dertil kom endnu Urkæderne, hvorpaa der anvendtes ikke saa lidt. Det var dobbelte, nedhængende Søvlænker, hvori Urnøglen dinglede, og denne bestod af en Mark eller et andet Pengestykke, maaske endogsaa en gammel Specie, der var forsynet med Hank og Tap; naar Nøglen skulde være særlig fint udstyret, blev der om Skillingen fastlodet en bølgende Sølvkrans, og mange velstillede Mænd havde to eller tre Nøgler hængende ved Kæden. Op imod 1848 fik Urkæden en Medbejler i den sølvbeslaaede Merskumspibe med dens dobbelte Sølvkæde, der hang fra Ovenblok til Nedenblok, og med dens glatte eller uddrevne Søvlvaag. Merskumspiben fortrængte efterhaanden ganske de ældre Kridtpiber.

Baade Mandslinned og Kvindelinned kaldtes »Kropstykker«, og Skjorten stod i Udsmykning ikke tilbage for Særken. Kraven kom til Syne omkring Halsen; den var altid saa bred, at den kunde lægges et Stykke ned over Trøjen og Vesten, og til Stads var den udsyet med hvide Borter og andre hvide Figurer; Kanten var forsynet med »Musetænder«, eller der var paasyet en Traadblonde. Akselstykkerne var udsyet i samme Mønster som Kraven, hvilket ogsaa var Tilfældet med Haandlinningerne. Skjorter, der syedes til festlige Lejligheder, som Brude- eller Konfirmationsskjorter, blev altid særlig rigt udstyrede med den fine Kunstsyning, ligesom de, der brugtes under Dansen ved Gilderne, og den Slags Skjorter var altid af Hørlærred. Til daglig Brug gik man derimod med Blaarlærred, og her sparede man Hedebosyningen, ligesom Hverdagsskjorterne i det hele var saa enkle som muligt. Men disse tunge Blaarlærredsskjorter, der vejede omtrent 3 Pund, var meget stærke at slide paa.

Under Skjortekraven lagdes Halstørklædet omkring Halsen. Til almindelig Brug var det af uldent Tøj eller Vadsketøj, til Stadsbrug derimod af sort eller kulørt Silke.

Paa Festdage kunde man iføre sig en særlig Frakke eller Kofte, der toges oven paa Langtrøjen og alle de andre Klæd-

ningsstykker og som iøvrigt var udstyret med Sølvknapper paa Bryst, Ærmer og Lommer ligesom Langtrøjerne. Den var af højrødt, mørkeblaat eller brunt Vadmel eller af Drejelstøj, og det var da naturligt, at højrøde Vadmelsfrakker var særlig egnede for Bryllupper og Glædesfester, medens de mørktfarvede Klædningsstykker passede ved Begravelser. Til Hverdags derimod, ved Arbejdet paa Mark, i Lo og i Stald, havde man Benklæder af hvidt Vadmel eller Blaarlærred, der forneden knappedes med et Par Knapper af simpelt Metal som Bly eller Tin, og gik sædvanligvis i en Bul, et ærmeløst Liv, der var syet af Vadmel eller Drejelstøj. Skulde Bullen bæres om Vinteren, forsynedes den med paasyede Ærmer, der var bundet af Uldgarn i et Par forskellige Kulører, f. Eks. hvidt og blaat eller rødt og sort; Striberne gik altid paa tværs over Armen. Desuden havde man Hvidtrøjer, der altid var syet af hvidt Vadmel i Stumptrøjeform.

Stumptrøjerne havde deres Navn af, at de i Modsætning til de gammeldags Langtrøjer stumpede af i Livet, men kunde iøvrigt sys af Vadmel eller Drejelstøj i samme Farver og Mønstre som disse og udstyres paa samme Maade med Sølvknapper. Men de er en yngre Mode.

Faareskindet til Knæbukser og Kofter kunde man garve hjemme, og Fremgangsmaaden var saa gerne, at man overdryssede Skindet med Alun og gned det op og ned ad en Lervæg, hvad der gentoges nogle Gange, indtil Skindet blev saa blødt og bøjeligt, at det kunde syes. Skind købtes dog ogsaa hos Købstads-Handskemageren, der forhandlede baade Hjorte- og Faareskind i garvet Tilstand. Og Silketørklæder, Sølvknapper og andre Metalsmykker maatte man naturligvis hente i Købstaden. Inde i Købstaden kunde man hos Klædekræmmeren faa en Tophue bundet af Kasmirgarn til en Pris af fire Mark, men den var hverken saa stærk eller saa varm som den, der blev bundet af hjemmelavet Garn, og i Almindelighed blev Huerne derfor helt og holdent tilvirkede i Hjemmene. Hoserne var altid Husflidsprodukter, og Hosebaandene vævedes hjemme i en lille Haandvæv, Spjæld, og Spjældvævningen, der udførtes baade af Mænd og af Kvinder, var en meget yndet og morsom Tidkort. Men især ofrede Kvinderne megen Tid paa Mændenes Festsjorter, thi under Dansen

ved Gilderne, naar man hængte Trøjen eller Frakken paa Knagen og dansede i Skjortærmer, var der rig Lejlighed til at beundre eller kritisere Hedebosyningen, og da kom ogsaa de udsyede Akselstykker og Haandlinninger rigtig til Syne.

Omkring ved 1848—50 begyndte imidlertid de gode, gamle

Ægtepar fra Heden omkr. 1850.

Dage at ebbe ud. Ligesom der kom nye Moder for Kvinderne, saaledes forandredes ogsaa Mandsdragterne, som kun de ældste bar uforandrede til deres Død. De yngre opgav Knæbukserne og fik lange Benklæder af sort Vadmél, hvortil der svarede halvlange Skaftestøvler, som paa Hælene var beslaaede med Jernringe, Sinker. Og medens Bukserne forlængedes, afkortedes Frakkerne; den gamle Langtrøje slog over i sin Modsætning, Stumptrøjen, der allerede omkring ved 1840 kunde bæres som Stadsdragt, syet af sort Vadmél. Brystdugen maatte

ogsaa vige for den korte Vest, og baade Frakker og Veste nedringedes lidt foran paa Brystet og udstyredes med de hidtil ukendte Kraver og Opslag af samme Slags Tøj, som Vest eller Frakke var syet af. Vel optog man senere igen længere Frakker, men Snittet blev mere og mere købstadsmæssigt, og de udsyede Skjorter tabte deres Betydning. Omkring Halsen lagdes nu først et hvidt Tørklæde som Erstatning for Skjorte-kraven, og omkring det hvide lagdes et sort Tørklæde, men saaledes, at der saas en lille Kant af det hvide. Til Hovedbedækning brugtes nu ved festlige Lejligheder den sorte Silkehat, og ellers blev Kasketter moderne, ligesom sorte Filt-hatte af nyere Former kom i Brug. For Overtøjets Vedkommende opgav man den store Faareskindspels, der i Reglen ikke havde anden Farve end den, som Skindet fik ved at blive brugt i al Slags Vejr; thi blev de gamle Pelse farvede, var det kun ved Overbørstning med en mørk Farve. Men nu begyndte man at overtrække Pelsene med sort Vadmel, og de fik Kraver og Ærmelinningsopslag af sort, krøllet Skind. Til mildere Vejr brugtes Kapper eller Cheniller, der i Stedet for Skind var underforede med Hvergarnstøj eller Købetøj, og hvis Yderrøn enten var sort Vadmel eller Klæde. Chenillen havde samme Façon som Kappen; kun var den forsynet med et Slag, der hængte ned over Skuldrene og afsluttedes ved Bæltstedet, og stundom kunde der være tre—fire løse Slag, det ene kortere end det andet. Endelig begyndte man at faa de store Bomuldspaplyer.

Ogsaa Stofferne og deres Farver forandredes. Det sribede eller blomstrede Drejelstøj gik af Mode; Hvergarnstøjet begyndte at blive mere almindeligt, og i det hele kom ensfarvede Tøjer mere i Yndest, mørkeblaat eller sort Vadmel og Klæde. Fine Stadsdragter syedes gerne af sort Klæde; Frakker, Stumptrøjer og Veste kunde være af samme Slags Købetøj, og fine Klædesveste udstyredes paa Forstykkerne med sorte Silkebroderier. Men det var ogsaa fint at have Veste af kulørt, blomstret Silketøj. Til Hverdagsbrug tjente Hvergarnsfrakker i forskellige Kulører, f. Eks. grønne eller blaa, og hertil svarede ofte sribede Hvergarnsveste. De klare Knapper kunde vel bruges paa Stumptrøjerne, men de fortrængtes lidt efter lidt af Horn- eller Benknapper. Til Klædedragter yndede man ogsaa over-

skaaret Vadmel, som Farveren ved Farvningen gav en ekstra Omgang i en Maskine, der borttog det laadne. Saaledes behandlet, farvet og presset fik det et blankt, klædesagtigt Udseende. Det blev i høj Grad brugt af Skovbomændene, men ogsaa Hedeboenderne lod i Overgangstiden jævnlig deres Stadsdragter lave af overskaaret Vadmel. Tøjet tabte selvfølgelig i Styrke ved denne Behandling, men Farveren tjente gode Penge; thi det laadne, som faldt fra, solgtes til en 8 Skilling Pundet. Det blev imidlertid Købetøjet, som til Slut gik af med Sejren og fortrængte det hjemmelavede. Naar Bønderne kom ind til Købstaden for at faa en Stump Klæde til Købs hos Klædehandleren, forklarede Kræmmeren dem, at Uld købtes til Dagens højeste Pris eller byttedes med færdige Varer, og denne Forretning blev i Løbet af nogle Aar meget almindelig. Naar Faarenes Foraars- og Efteraarsklipping havde fundet Sted, sendtes »Toet« ind til Købstaden, og til Gengæld fik man Klædevarer i Bytte. Det var Maskinkraften, der fortrængte Fortidens Hjemmearbejde. Den unge Slægt var ivrig efter at anlægge de nye Moder, men de gamle var mere varsomme. Mange ældre Hedeboænd blev ved med at bære deres sølvknappede Trøje og Vest; de holdt paa det gode, hjemmelavede Tøj og forklarede, at Købstaden ikke nær kunde hamle op med det, som lavedes hjemme hos dem selv. Thi det var der Hold i!

Til Hedeboegnens gamle Kvindedragt, saaledes som den før Midten af forrige Aarhundrede bares i Højelse By, hørte en sort Hue med en forholdsvis lille, trekantet Nakke, udsyet med Guld, Sølv eller broget Silke. Naar Nakkerne var broderede med Metal, kaldtes de klare. Selve Huen var dækket af riflede eller mønstrede, men altid ensfarvede Silkebaand, der bandtes i Sløjfer og dannede Hagedusk og Nakkedusk. Under Huen sad et hvidt Lin af Lærred, der sprang omtrent en Tomme frem foran Huens Forkant, og som selv kunde være kantet med Kniplinger og Blonder. Korsklæde er derimod aldrig brugt her paa Egnen, og andre Hueformer var dengang ikke kendt. Kun til Hverdag og hjemme kunde man gaa med smaa, sorte rundagtige Huer. Det var Regel, at Huerne ganske dækkede Haaret.

Af Underklædningen kom den med Hedeboeyning (Hvid-

søm¹⁾) broderede Særkekrave til Syne omkring Halsen, og ligeledes saa man Særkeærmernes udsyede Linninger. Kraven var mindre hos Skovboer, større hos Hedeboer.

Selve Dragten bestod af Liv og Skørt.

Livet, om hvis vekslende Farver der senere vil blive Tale, var den saakaldte Bindeærmetrøje. I Reglen var selve

Marie Christoffersen i Hedeboerdragt fra 1. Halvdel af 19. Aarh.

Livet, Bul'en, af Silketøj, Damask eller Vadmæl, med Inderrøn af hvidt Lærred, nedringet baade paa Ryg og Bryst, og ved Ydersiden var den kantet med Silkebaand, der varierede i alle Regnbuens Farver. Ned foran paa Brystet sad ved hver Side Sølvringe; gennem disse blev et Silkebaand snurret frem og tilbage, og øverst oppe, foran paa Brystet, bundet i Sløjfe; det kaldtes et Spring. Man kunde ogsaa i Stedet for Baand bruge en Sølvkæde, der afsluttedes med lange, nedhængende Sølvdopper og ligeledes knyttedes i Sløjfe, men i saa Tilfælde var der bundet et særligt Silkebaandsspring i Sløjfe midt over Brystet. Det tjente til at holde de forreste Spidser af et Halstørklæde af rødt, tærnet Drejel, som lagdes om Halsen under Særkekraven, og som enten var trekantet eller firkantet og bagtil sammensyet

i Læg, saa at det dannede en nedringet Firkant i Nakken, og saa at ikke blot Særkekraven, men ogsaa en Firkant med Hedeboesyning, som stundom fandtes i Særkeryggen, kunde ses. Paa Bullen var der fastsyet korte Ærmer, Halværmer, som kun naaede til Albuerne, og som var bundne (strikkede) af Uldgarn, ofte i forskellige Mønstre med Figurer og Fugle, og som desuden var kantede med samme Slags Silkebaand som Bullen. — Man kendte ogsaa Bindeærmetrøjer, hvor hele Trøjen ligesom Armene var bundne af Uldgarn, men

¹⁾ Hvidsøm kaldtes den fineste og mest aabne Syning.

over Trøjen blev der saa sat en Bul, et ærmeløst Liv, der helt igennem udstyredes som den nævnte, og i det ydre var der ikke videre Forskel mellem de to Arter.

De halvkorte, godt fodfrie Skørter, var stundom af rødt, men hyppigere af grønt Vadmel, snart mørkegrønne, snart lysegrønne eller savssegrønne; baade de lysegrønne og de røde kaldtes Savsseskørter. Førenden havde nogle broget Silkekantetøj eller trykkede Fløjelskanter, andre et bredt Stykke ensfarvet Silketøj med broderede Blomster (Bondesyning); men det var vist kun de mere velstillede Kvinder, som havde Raad til at anskaffe sig saa fint et Skørt.

Haandbroderet Bort til Brudeskørt, syet af Bruden selv. (Tune.)

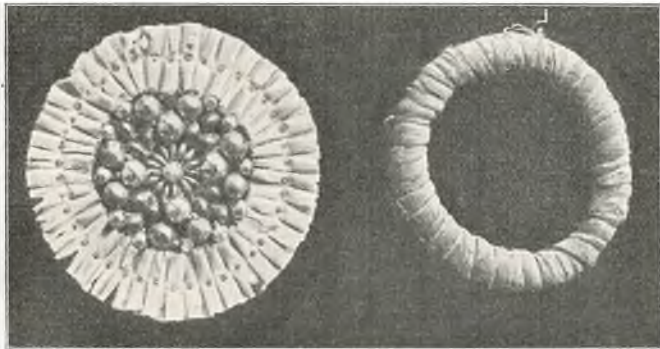
Altid var der foran i Skørtet en hvid Lærredsforbredde, som ikke naaede helt ned til Underkanten. Saaledes sparede man paa Tøjet, og det kunde ikke ses. Thi Skørterne dækkedes næsten helt af Forklæderne, der blot ikke var slet saa lange. De var stundom af Hvergarn, men hyppigere af Drejel, der vævedes særligt til dette Brug; Farven var højrød eller mørkerød, med tærnede Mønstre i sort eller blaat og hvidt mellem det røde. Forklæder og Halstørklæder passede ofte til hinanden eller var af lignende Stof. Paa Fødderne bares sorte Høser samt Træsko med klare Blikkræmper eller til finere Stads smaa sorte Sko med Sølvspænder.

Til Overtøj kendte man lidet eller intet. I Kirke gik man altid blottet, uden Overtøj, og paa Køreture og i daarligt Vejr brugte man at lægge det yderste Skørt op over Hovedet. Paa Markarbejde om Høsten kunde man gaa i Klokkeliv og

Særkeærmer, med hvidt eller blaat Lærredsforklæde, og paa Hovedet Solklæde af kulørt Vadsketøj, syet over et firkantet Stykke Pap. Ellers brugtes Hovedtørklæder, af Vadsketøj eller Silke, som var lagt sammen i Trekant over Pap. I Begyndelsen af Aarhundredet kendte man en Slags Kyser af sort Silketøj, som hed Valbykyser.

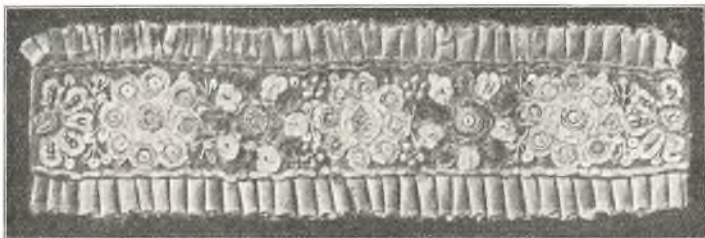
Af Undertøj brugte man Klokkeliv, som var syede af Vadmel, Hvergarn eller Lærred, og som bares lige over Særken. Denne, hvis forskellige Udsyninger allerede er nævnte, kunde være en Klokkesærk, hvori Liv og Nederdel var i eet. Men man kendte ogsaa mere gammeldags Særke med Opled, der ganske svarede til den øverste Del af en Særk, men stumpedede midt paa Livet, og hvortil der blev syet en Nederdel. Opledsstykket var gjerne af Hørlærred, Nederdelen af det billigere Blaarlærred. Endelig havde man et varmt Vadmels Underskørt.

De her beskrevne Dragter bares baade af Koner og Piger, men der var den Forskel, at Pigerne gik med højrøde Huebaand, Konerne med sorte. Ogsaa paa anden Maade kunde Farverne skifte, og det gjaldt især Bindeærmetrøjen, der til Julen var blaa, til Paaske grøn og til Pinse højrød. Man mente, at Farverne svarede til Aarstiderne, den mørkeste Vintertid, den grønne Vaar og den straalende Højsommer. — Til Begravelser brugte man mørke Klæder; paa selve Begravelsesdagen var Konernes trekantede Huer helt sorte, med Nakker af sort Silketøj og med sorte, vatrede Silkebaand til Hage- og Nakkesløjfe (men hvidt Lin), og dertil bar de blaat Drejelshalstørklæde, blaa Bindeærmetrøje og blaat Vadmels-skørt med blaablomstret Kantetøj paa begge Dele, blaat Forklæde og paa Brystet blaablomstret Silkebaandsspring. Denne Sørgedragt beholdt Enkerne i Sørgeaaret efter Mandens Død, og den samme Dragt brugte Konerne, naar de gik til Alters, men mange af dem brugte da at tage et hvidt Forklæde paa i Stedet for det blaa. Pigerne havde blaa Huer og sørgede ellers i de samme Farver. — Ved Sommergilderne, til Dansen i Loen, bar mange af Pigerne ikke Bindeærmetrøjer, men nøjedes med en rød, grøn eller blaa Bul, saa at Særkeærmerne, der naaede ned til Haanden, kom helt til Syne; dertil Hue med klar (blank) Nakke og højrøde Baand, Silkebaand, Ringe

Flette, Brudens Hovedsmykke. og Krans til at sætte Smykket paa.

med Sølvkæde og Spring som sædvanligt og stor hvidt Forklæde over Vadmelskørtet. Det er klart, at man til denne Lejlighed valgte fine Særke med megen HedeboSyning. — Som Eksempel paa en ung Piges Festrags kan her nævnes en Konfirmationsdrags fra 1835: En lille, rød Hue med Sløjfe af røde Baand (vatret Silke takket i Kanten), trekantet, klar Nakke af Sølv broderet som en Stjerne og hvidt Kniplingslin. Rødt Drejelshalstørklæde, rød Bindeærmetroje med Bul af grønt blomstret Silketøj, Sølvkæde og Spring af rød-blomstrede Silkebaand. Vævet, hvidt Lærredsforklæde i tærnet Mønster. Højrødt Vadmelskørt, kaldet Savsseskørt, med Silkekanter forneden. Sorte Hoser. Smaa sorte Sko med Sølvspænder. — Til Bryllup bar Bruden i meget gammel Tid Bindeærmetroje og Vadmelskørt, men allerede før Aarhundredets Midte var Brudedragten af Købetøj fra Købstaden, sort blomstret Damask eller sort ulden Atlask. Paa Hovedet bar Bruden og Brudepigerne Fletter, et rundt Nakkestykke

Forknnt til Brudens Hovedsmykke.

med kulørte Perler og Silkebaand. Haaret flettedes i to Fletninger, der sattes op omkring Nakkestykket som en Krans, og selve dette blev anbragt paa en rund Valk af Tøj eller ogsaa syet fast i Haaret. Stundom havde Nakkestykkerne Baand, der hang lidt ned i Nakken, og havde Bruden mistet en af sine Forældre, sattes et sort Baand ind mellem de røde og blaa, som ellers hørte til. Men det var dog mest almindeligt at bruge dem uden Baand; stundom kunde de ogsaa have en Forkant med Silkebaand og Perler af samme Slags som den, der sad paa selve Nakkestykket.

Naar Hedebokvinderne var i Stadsdragt og gik til Kirke, havde de deres Hovedvandsæg med dem. Mange bar det i Lommen og tog det op, naar de skulde bruge det; andre gik med det i Haanden sammen med Salmebog og Lommetørklæde. Hovedvandsæggene var alle af Sølv og i mange forskellige Former, hvoraf de mest yndede lignede et Æg med en Knop i Toppen, eller et Hjærte med to Fugle øverst. I Fodstykket gemtes Tavleskillingen, som skulde lægges i Kirkebøssen til de fattige, og i selve Ægget eller Hjærtet fandtes en vellugtende Svamp.

Omkring 1850 forandredes Dragten. Nyere Købstadsmoder begyndte at trænge frem, og selve Landsbymoden ændrede sig.

Almindelig blev nu en Slags Skørter, som kaldtes Rueskørter, der var lagt i lodrette Læg, saa de ruede; de syedes af Købetøj, rødt, blaat eller grønt Multum, og var forneden helt rundt kantede med blomstrede Silkebaand. Rueskørternes Farve kunde veksle ganske som Bindeærmetrøjerne, der brugtes paa samme Tid, om Julen blaa, om Paasken grøn og om Pinsen højrød. Naar man havde brugt dem, maatte man rulle dem paa en Stok og binde Baand om et Par Steder, for at Lægene kunde ligge pænt, til Skørtet næste Gang kom frem. Af andre Skørter, der ofte kantedes paa samme Maade, havde man Drejelsskørter og Hvergarntsskørter, der kaldtes Træhvergarnt- eller Pletskørter, fordi Hvergarntet var vævet med Blomster eller Pletter, stundom grønne paa rød Bund, stundom blaa paa rød eller grøn Bund. — Som Kjoleliv brugte man hertil Poseærmetrøjer, hvis Ærmer altid posede og rynkede oppe ved Skuldrene og stundom var halvt korte, stundom lange med snævre Underærmer; de syedes af sort eller brunt Damask, Silke eller Hvergarnt, i tærnedede og sribede

Mønstre, og ofte var selve Livet af Hvergarn, Ærmerne af Damask; paa Brystet bar man en Sløjfe af Silkebaand i samme Farve som Trøjen, og til Livbælte bar man Silkebaand med Sølvspænde. En anden, lidt ældre Form for Livethed Spændselstrøjen; den var meget lig Poseærmetrøjen,

Ægtepar fra Hedeboegnen, omkr. 1870.

men havde et fast Bælte og fast Krave om Halsen. Man kendte ogsaa Skinkeærmer, der ikke posede saa meget ved Skuldrene, og Ridderærmer, der var snævre fra Skuldrene og ned til Albuerne, men fra Albuerne og ud til Haanden meget vide. — Særkekraverne bibeholdtes ofte, men man havde nu Silkeforklæder og Silketørklæder i alle Farver, og som Livbælter brugtes Silkebaand med Sølvspænder. Ogsaa Huerne

blev finere end før, thi nu brugte man de stornakkede Huer, Storhuer eller femrynkede Huer, kaldte efter deres store, runde femrynkede Nakker, der var udsyede med Guld eller Sølv, stundom blandet med broget Silke, alt paa Grundlag af Lærred, Fløjl og Papir. Ved Anskaffelsen og Udstyrelsen af disse kostbare Huer kunde de rige udmærke sig fremfor de fattige. Prisen paa Guldnakkerne var fra 10 Daler til 30 Daler; Sølvnakkerne kunde faas for 6 Daler og silkebroderede for 3 Daler. Velhavende Koner havde fire fem Huer og brugte Sølvnakker til Helligdage og Kirkegang, Guldhuerne til større Fester. Til Begravelse og Altergang nøjedes man dog ogsaa nu med Nakker af sort Atlask, men paa Huens Forkant sattes her ogsaa hyppigt Galloner af sort Silketøj, hvorpaa der var broderet Blomster og Blade med sort Silke; paa mange af dem var der ogsaa sorte Perlebroderier og sorte Silkesnore i forskellige Mønstre. Denne Slags sorte Huer med Baand brugtes ogsaa af Pigerne til Begravelser, og sidst i 60'erne fortrængtes ikke blot de blaa, men ogsaa de højrrøde Baand helt af de sorte, men de ugifte gik aldrig med Galloner, som var Konernes Forret. Thi ogsaa paa de almindelige Konehuer, der nu som før havde sorte Baand til klare Nakker, satte man langs Huens Forkant et Stykke Guldgallon. Endelig faldt Hagesløjfen væk, og i Stedet satte man nu de helt glatte Baand op med Knappenaale, saa at der dannedes en Løkke, som Konerne bar ved højre, Pigerne ved venstre Side af Ansigtet. — De gammeldags Brudefletter forsvandt, og i Stedet brugtes en Tid Brudekranse af Tøjblomster.

Af Overtøj kendte man nu tærnedede Sjaler og Kaaber, der blev syede som store Slag og paa Brystet hægtede sammen med et Par store Sølvhægter (runde, aflange eller i Form af Løver). Naar man kørte til Barsel, Bryllupsgilde eller anden Fest, kunde man ogsaa tage et hvidt Hørlærredslagen om sig. Paa Hovedet kunde man over Huerne have Valbykyser, lavede af Pap og sort Tøj, oftest med Besætning (Grammaner). Ellers var de trekantede Hovedtørklæder af Silketøj, hvidt Shirting eller andet kulørt Vadsketøj; til Sorg var de dog altid sorte. Til de korte Ærmer brugte man altid hvide Vanter strikkede i Mønstre helt ude fra Hænderne og op paa Albuerne. Men Kvinderne var i gamle Dage meget sparsommelige med deres Overtøj, og de varme Vadmels- og Hvergarns-

dragter med det hjemmelavede Lærredsfoer var da ogsaa saa tætte, at man godt kunde holde Varmen uden Overklæder.

Længst tilbage farvede Kvinderne selv, det var t. E. Reglen med Hoserne, der farvedes sorte i en Farve, som hed Blaa-spaan. Til blaåt brugte man en Farve, som hed Panserblaat, til rødt Rødkridt. Gult fik man ved at koge Skarntydeblomst, brunt ved at koge den grønne Valnøddeskal sammen med lidt Soda. De grønne Skørter opfarvedes med Blaadraaber, de røde med Perskum. — Først ved 1860 blev Sypiger almindelige. Derimod strikkede Kvinderne flittigt; ikke blot Hoserne, men ogsaa Bindeærmetrøjerne med deres kunstfærdige Mønstre blev for en stor Del bundne i Hjemmene. Og endelig var Hedeboqvinderne Mestre i at sy og brodere. De forstod sig paa broget Bondesyning og hvid Hedebosyning, og de sørgede ofte selv for Huer. Den vanskelige Guldtrækkerkunst var endda ret udbredt, men til at udføre de mange stilfulde Mønstre krævedes baade Tid, Akkuratesse og Øvelse, og skønt mange Piger og Koner selv kunde brodere deres Nakker, var det dog oftest fingernemme Kvinder, der arbejdede som Nakkesyersker og havde ikke ringe Fortjeneste, naar de kom til By.

Men der var ogsaa Ting, som Kvinder ikke selv kunde tilvirke. Silkebaandene maatte naturligvis altid købes, og de Kniplinger, som brugtes til Linene, baade de kostbare og de billige, de ægte og de uægte, fik man budt til Salgs i Hjemmene af Kniplingskræmmerne.

Omkring 1860'erne var det en Overgang Mode, at Karlene skulde have Polkahaar. Haaret blev redt bagover og klippet lige over under Nakken. Det maatte ikke klippes andre Steder end bag i Nakken, og saa skulde det bøjse indad med de nederste Ender. (Den første Karl, der optraadte her paa Egnen med Haaret paa den Maade, fik straks Navnet Polkapeter.)

Paa samme Tid brugte Kvinderne Haarbaand, flettede af Hestehaar; de blev anbragt fladt foran paa Hovedet, saa de kunde ses ind under Linet; Baandene var noget over $\frac{1}{2}$ Alen i Længde. De flettedes hjemme i Landsbyerne af fingernemme Kvinder. Disse Baand kunde ogsaa købes hos omløbende Kræmmere, der søgte at tjene sig et Par Skilling ved at gaa om og falbyde dem til Folk.

LEG OG DANS.

Smaa børn blev sat paa Skødet af en voksen, der sang:

Rie, rie ranke
te Møllerens Banke;
der var ingen hjemme, — kun en lille Kat aa Mus.
Di laae hen ad Vægge
og slikked døres Lægge;
aa Hanen han gaed,
aa Mølleren han maled,
aa Hunden han pev,
aa Katten han rev,
aa Gudskelov han bed ette mæj aa lille Marne.

Eller den voksne sang:

Rie, rie ranke!
Hesten hedder Planke,
Føllet hedder Abildgraa;
det skal lille Jens ride paa
hen til Salvie
og fæste sig en Pige.
Hvad skal hun bestille?
Vande Hønsene og passe paa lille Jens.

Naar Barnet sad paa Moders Skød, eller naar det laa i Vuggen, satte Moderen sin Pegefingre paa Barnets Pande; saa læste hun, medens hun flyttede Fingeren, hver Gang hun nævnede en af Ansigtsdelene: »Pandeben, Øjesten, Næsetip, Mundvig, Ørelæp, Hagesmak, dik, dik, dik« — saa kildrede hun Barnet ind under Hagen.

Hun tog ogsaa en af Barnets Hænder, og medens hun holdt paa en af Fingrene ad Gangen, sagde hun: »Tommeltot — Slikkepot — Langemand — Guldbrand — og lille Peter Spillemand«.

Man brugte en gammel Remse, hvori der, uden at trække Vejret, nævnedes 9 Slags Træ: »Hyld, Piil, Bøg [bøj], Ask, Fyr, Eg [æj], Hæssel [hæʳsæl], El, Vie.

De voksne morede Børn med at lære dem Vers som disse:

Kirsten Kimes og Per Deves
sloges mellem Roskilde og Greve
med et Par store Slev.

Og:

Karne, Marne og Mette
sloges om en gammel Hætte,
Karne drog, Marne slog,
Mette fik sig et Par nye Sko.

En voksen tog et Barn om Hovedet og løftede op og sagde:
Kan du se Køje Høns?

Man havde Lege som denne:

Søster, Søster Ellen,
 følg mæj over Bællen,
 over Bæk, over Bro.
 Sig mæj, hvem du har lovet din Tro.
 Naar du kommer tilbage igen,
 sig mæj, hvem din Kærest er.

Og:

Bro, Bro, Brelle; Klokken ringer elve.

Eller:

Skøn Jomfru hun draver det røde Guldbaand.

Fremdeles:

Skære, skære Havre!
 Hvem skal Havren binde?
 Det skal Allerkæresten min,
 jeg saa ham i Aftes
 ved det klare Maaneskin.
 Du tar din, og jeg tar min,
 saa faar de andre ingen.

Og:

Saa væve vi Vadmel,
 saa slaar vi det sammen,
 Væve Vadmel,
 slaa det sammen,
 lade Skytterne gaa.

Unge Karle og Piger kunde more sig med Lege som disse:

SLAA HØNS NED.

En Høtivistav lagdes over to Stole, der stillede med nogen Afstand. Paa hver Stol lagdes to Mælkebrikker paa Hjørnerne. En tog nu Plads paa Staven og balancerede med strakte, korslagte Ben paa denne, medens han med et Koste-skaft skulde slaa de 4 Brikker ned. Det endte næsten altid med, at vedkommende tabte Balancen og faldt ned paa Gulvet. Det mislykkede Forsøg vakte selvfølgelig vild Jubel blandt Tilskuerne.

SY SKO.

Karlene og Pigerne stillede sig op i en Rundkreds. Dog maatte enten en Karl eller en Pige tage Plads inde i Kredsen. Og nu gjaldt det, om den, der var inde i Kredsen, kunde faa fat i en Sko, som blev byttet fra den ene til den anden bag Ryggen af den opstillede Kreds; den, som ikke kunde faa givet sin Nabo Skoen i en Fart, uden at den blev nappet fra ham eller hende, maatte saa aflevere den til vedkommende og træde ind i Kredsen; og den, som havde nappet Skoen,

traadte ud i Kredsen. Og Skoen vandrede saa rundt bag Ryggen af den opstillede Rundkreds til den blev nappet igen, og en anden maatte træde ind paany. Under Legen sang Deltagerne: »Denne Sko skal vandre fra den ene til den anden . . .«

Om Vinteren afholdtes Legstuer; saadan kaldte Ungdommen det at gaa til Dans. De afholdtes hver Søndag Aften og gik paa Omgang i Byens Gaarde. Karlene og Pigerne ordnede deres Aftensyssel (Pasning af Kreaturerne og Malkning) og fik deres Nadver, inden de gik fra deres Hjem til Gaarden, hvor Legstuen afholdtes. I Øverstestuen morede man sig saa med Leg og Dans. Den Gaardmandsfamilie, som Legstuen var hos, gav de unge Øl og Tællelys gratis. Spillemandspengene skiltingede Karlene sammen til.

Sommergildes afholdtes om Søndagen i Tiden fra Vaar til Høst. De unge Karle og Piger fik paa en af Gaardene i Byen Lov over en Lo, som de saa samledes i hver Søndag. Den blev pyntet med grønne Kranse eller Guirlander, der var ophængt under Bjælkerne; der var i Loen dannet Loft af Dækkener eller Lagener. Gilderne begyndte om Eftermiddagen. Naar de unge havde »faaæd døres Medsmad«, hæjede de dem og begav sig til Gildesgaarden, hvor de saa legede og dansede til ud paa Aftenen. Nogle Steder maatte de holde op ved 10- eller 11-Tiden, andre Steder fik de Lov at hisse en Lygte op ad Loftet til, eller binde den fast paa Loens Væg. Ved Sysseltid (omkring ved Syvtiden) gik Karle og Piger til deres Hjem. De ordnede deres Aftensyssel, Pigerne deres Malkning og Karlene deres Pasning af Kreaturerne, indtog deres Nadver, gik saa til Gildesgaarden og fortsatte med Dansen igen. Hver Karl gav til Sommergeilderne 6 Kander Øl. De havde deres Øltræ, som gik paa Omgang mellem Karlene. Øllet fik Karlene af deres Madmoder, og de passede saa selv at levere Øllet, naar Turen faldt dem til.

Legstuerne og Sommergeilderne gik af Brug her paa Egnen omkring ved 1850. Der holdtes efter den Tid nok Gilles baade Sommer og Vinter, men under andre Former: Naar de unge trænger til at more sig, laaner de Gilles en Søndag imellem. Ungdommen bliver nu beværtet med et Maaltid Mad og Kaffe. Drikkevarer og Spillemandspenge betaler Karlene

selv. Engang om Aaret giver Pigerne Gilde (Pigegilles); saa maa de betale Udgifterne. Der dances ved disse inde i Øverststuen. Der er dog de Byer, hvor Pigerne ikke giver Gilde hvert Aar; men saa minder Karlene dem om det, naar der gaar for lang Tid imellem. I enkelte af Byerne møder der en Bassemand op med sin Køve (Kube) ved Gilderne, og de unge køber saa Basser (Hvedebrød) af ham.

Naar alle Deltagerne var samlede i Øverststuen eller Loen,

J. Exner: Et Gilde i Hedeboegnen 1855.

blev der Liv i Klydene. Saa skulde der jo dances forskellige Danse, og der blev sommetider sunget dertil.

Til Svejtrit lød Ordene:

Du har revet min Skorsten nør,
og Røgen slaar ing i min Stue.
Du skal rejse den op igen,
og det skal koste din Hue.

Under de raske Danse blev der raabt: »Hæng i, Kevenhavner, Livet er kært«. Eller det hed: »Nu kan det nok være der er Mydder i Brakken«. — En Dans, som hed Drømmerlurens, var særlig yndet af Ungdommen; der blev sommetider sunget til den, medens der dansedes: »Med Hænderne siger vi Klap, Klap, Klap« (det dansende Par rakte Hænderne lidt i Vejret og klappede hverandre nogle Gange i

dem), »med Fødderne siger vi Trap, Trap, Trap«, trampede de i Gulvet. »Du maa huske paa, at du ingen Mand kan faa«. Saa løftede de Armene i Vejret, lukkede Hænderne i paa Pegefingeren nær; den rakte de op ud for hverandres Ansigt, dog kun een ad Gangen. De tog derpaa fat i hverandre og dansede rundt paa Gulvet. Skulde en eller anden af Karlene drille sin meddansende Pige, hviskede han til hende: »At du mig til Mand kan faa«, medens de dansede rundt paa Gulvet. En Stump af en Vise, der ogsaa blev sunget under Dans, lyder: »Jeg gik mig hen ad Vejen og røskede en Dot Græs til en Brystdöw grøn«. — Naar Herre og Dame i Pirrevals dansede fra hinanden Omgangen rundt, lød det: »Jeg vil ikke ha dig, jeg vil ikke ha dig; jeg er tilfreds, hvor Pokker du er«. Men naar Herre og Dame mødtes igen, hed det: »Kom, jeg vil gerne ha dig; kom, jeg vil gerne ha dig; kom, maa du hvile i min Favn«.

Naar der bødes op til Runddans, gik Karlen hen foran den af Kvinderne, han vilde danse med, tog hende om Livet og gik en Omgang rundt paa Gulvet, hvorefter de tog fat i hinandens Hænder og dansede rundt i Stuen. For at der skulde blive Trit i Dansene, trampedes der i Gulvet; undertiden sloges Hælene haardt i Gulvet, hvilket en Overgang var moderne; det kaldtes »at slaa Smæk med Skohælene«.

Hedebopigerne var navnlig kendte for at være dygtige til at danse Vals. Naar Skovbokarlene skulde til Køge Marked, sagde de: »Nu ska vi yd aa danse Vals med Hedebopigerne; de er saa fine og stolte; men de har fire—fem Kærrester hver af dem«.

Almindelige Runddans var: Polka, Rheinländerpolka, Vals, Tyrolervals, Den lille jyske, Norsk, Skotsk, Syvspring, Skomagervals, Skrædderens Hopsa, Svejtrit, Drømmelurens og Lotte.

Desuden brugtes Turdans: Totur, Tretur, Firetur, Halvfemtur, Sekstur, Pigernes Fornøjelse, Rundtom, Kanteotte, Fangestykket eller »Paalång«, Reel, Pirrevals, Det lille Ef, Kontrasejre, Tremandsreel, Den blomstrende Sekstur — o. m. fl.

KÆRLIGHED OG BEJLERFÆRD.

Naar Gøgen om Foraaret kukkede fra Busk og Krat, spurgte man den ad: »Hvor mange Aar varer det, inden jeg bliver gift?« For hvert et Kukuk, Gøgen sagde, efter at man havde rettet Spørgsmaalet til den, skulde det vare et Aar. — Man spurgte Kirkeklokkerne, om man skulde giftes med den og den, og mente at kunne faa Svar ved at lytte til Klangen, naar der ringedes med dem. Saa lød det enten: »Ja, du skal, ja du skal!« eller: »Nej, du skal ej, nej, du skal ej!« — Naar tre Lys mødtes i Stuen, var en hemmelig Brud til Stede; man saa efter Stuedøren; den af de unge Piger, som stod nærmest den, mentes at være Bruden. — St. Hansaften kunde de unge Karle og Piger faa deres tilkommende Brud eller Brudgom at se i Drømme, naar de, inden de gik til Sengs, drak en Kop Vand med lidt Salt i og tog en Blomster- eller Urtekost [*urde-kost*] under deres Hovedpude.

Paa Højtidsaftener som Jule- og Nytaarsaften kunde man tage sin Salmebog og gaa udenfor og lade Bladene blæse til Side af Vinden, og hvis det traf en Brudesalme, blev man gift, inden Aaret var omme. — Hvorledes man kunde spaa sig selv ved paa Højtidsaftener at kaste en Sko eller en Æbleskrælle over Hovedet, er før fortalt. — Paa ens Fødselsdag (Geburtsdag) kunde man ogsaa bruge Spaadomme om ens Fremtidsskæbne.

Helligtrekongersaften læstes jo den gammelkendte Bøn baade af Mænd og Kvinder.

Mændene sagde:

O hellige Konger tre, vis mig i denne Nat,
hvem min Dug skal brede,
hvem min Seng skal rede,
hvem min Brud skal være,
hvem mit Navn skal bære med Ære.

Kvinderne:

O hellige Konger tre, vis mig i denne Nat,
hvis Dug jeg skal brede,
hvis Seng jeg skal rede,
hvem min Brudgom skal være,
hvis Navn jeg skal bære med Ære.

Bønnen skulde læses i Midnatstimen, og man skulde have et Spejl under Hovedpuden; man vilde da i Drømme se den Mand eller Kvinde, man skulde giftes med.

Samme Bøn kunde man læse St. Agathes Nat, den 5te Februar; man sagde saa blot »O hellige St. Agathe« i Stedet for »O hellige Konger tre«.

Man søgte Raad hos de kloge Koner og lod disse tyde ens Fremtidsskæbne ved at spaa i Kort og Kaffegrums og Æggehvide. I Kortene betød Hjerter-Es Huset, Hjerter-otte Ægteskabet; var Hjerter-ni med ved Siden af Otten, blev det et rigt Giftermaal. Laa der mange sorte Kort ved Siden af Otten, laa der en mørk, sort Skygge over Ægteskabet. Men var Ruder Bonde, Lykkens Bonde, ved Siden af, blev det et lykkeligt Ægteskab. — Kaffegrumset blev hældt ud paa en flad Genstand, og her regnede man med de Figurer, som det dannede. En Hammer betød en Smed, en Saks en Skrædder, en Plov en Bondemand o. s. v. — Æggehviden blev slaaet ud i et Glas Vand; her tydedes Figurerne paa samme Maade som i Kaffegrumset.

Kloge Koner havde ogsaa Magt og Evne til at gøre Folk forelskede i hinanden; de tillavede til dette Brug en Vædske, som kaldtes Tryllevand; det kogtes af Brøndvand, i hvilket kom Hjærtet og Øjnene og Dele af Indvoldene af et slagtet Kreatur. Naar disse Genstande kogtes sammen med et Par Brændegløder, og de vise Koner havde læst en Formular og slaaet nogle løndomsfulde Tegn med en Kæp eller med Haanden over Vædsken, var den færdig, og den skulde saa stænkes paa et eller andet Sted, hvor Genstanden for det elskovsfyldte Hjerter færdedes. Da vilde Øjnene og Hjertet straks gløde paa den Person, der kom og gik over det bestænkedes Sted; men det var ens egen Sag at passe, at det var den rette Person; thi saa stor en Kraft havde Tryllevandet til at gøre Folk forelskede i hinanden, at man maatte gifte sig med den første Person af det andet Køn, der kom og gik over, selv om det ikke var den rette Person; ellers vilde man hverken faa Rist eller Ro mere. Hele Forestillingen skulde foretages en Aften, det var Nymaane.

Naar de unge Mennesker i fordums Dage ikke selv kunde klare Bejlerfærden, var det Skik og Brug [*brōw*] at sende en Mand eller Kvinde til at sige det afgørende Ord for dem. Det kaldtes at bejle [*bæjl*]. Den, som ordnede denne Sag, fik selvfølgelig ofte sin Ulejlighed betalt, enten med Penge, Klæder

eller Fødevarer. Det kom noget an paa, hvem det var. Var det ens Slægtninge, og disse efter Tidens Forhold var velstillede, tog de dog intet, men udrettede gerne Bejleriet for Slægtskabets Skyld. Men hvis det var omrejsende Kræmmere, Smeden, Skrædderen eller Byens kloge Kone, blev der sluttet Akkord. Endnu omkring 1850 var det svært paa Moden at give 4 Al. Vadmel til et Par Bukser eller Lærred til et Stykke Linned og nogle faa Rigsdaler som et passende Vederlag for en Bejlerfærd. Det vil sige, Penge vankede der kun, hvis den, man bejlede til, havde Udsigt til Medgift, og da det var smaat med den klingende Mønt i gamle Dage, var det i Reglen et eller andet Klædningsstykke, der blev givet. Skrædderne skal efter Sigende have været de bedste til at bejle. Hvem vidste heller Besked med, hvad der gemtes i de store, jærnbesslaede Kister, som Skrædderne, der drog fra Sted til Sted? De havde ogsaa god Anledning til at snakke med Folk. — Skrive et Frierbrev til hinanden kunde de unge i Reglen ikke; det er først, som man glider frem i Aarhundredet, man i Almindelighed lærer at skrive saa meget, at man kan give sit Hjertes Udkaarne et Par Ord om, hvorledes man er til Sinds i saa Henseende.

Her skal dog meddeles et Frierbrev fra 1842:

»En Dag, jeg sad i min Enlighed, har jeg taget mig den Dristighed at skrive disse Ord for at lade Dig vide, at jeg i mange Aar har baaret en stor, oprigtig, tro Kærlighed til Dig i mit Hjerte; thi det var mig ikke muligt at neddæmpe den, thi hver Gang jeg saa Dig, brændte mit Hjerte endnu større af Kærlighed til Dig. Jeg kan herved lade dig vide, at jeg næsten en Gang for din Skyld er gaaet i Fortvivlelse. Det vil sige, min Sorg var saa stor for Dig, at jeg næppe kunde bære den; men saa anraabte jeg Gud om Hjælp. Siden den Tid har det hjulpet min Hjertesorg; thi hvem Gud vil bevare, er uden al Fare. Jeg kan ikke vide, hvorledes en saa ubegribelig Kærlighed kunde overraske mit Hjerte, da jeg aldrig har mærket nogen venskabelig Kærlighed hos Dig til mig, thi jeg har aldrig turdet aabenbare det for Dig af den Grund, jeg frygtede, Du svarede mig nej, men jeg kan herved lade Dig vide, at jeg kunde have været gift for længe siden, hvis ikke mit Hjerte havde banket saa stærkt af Kærlighed til Dig, thi jeg tænkte stedse, maaske jeg en Gang kunde faa mit Ønske

opfyldt, da vilde jeg faa Glæde for al min Sorg. Nu ikke videre denne Gang. En flittig Hilsen til Dig. Lev vel!«

Brevet blev i 1842 skrevet af en Tjenestekarl til hans Husbonds Datter. Den unge, forelskede Mand fik aldrig sit Ønske opfyldt; Gaardmandsdatteren blev nogle Aar efter gift med en anden Mand, og i Tiden glemte Tjenestekarlen sin gamle Forelskelse og giftede sig ogsaa med en anden Pige. Han levede og blev en meget gammel Mand, trods sit Uheld paa Kærlighedens Vej.

Her skal fremstilles en sandfærdig Beretning om en Bejlerfærd i Højelse Sogn, der foregik i Aaret 1846:

Anden Pinsedag 1846 stod en ugift Gaardmand udenfor sin Gadeport og ventede paa sin Nabo, der var Tækkemand og hoede i et Hus et lille Stykke fra Gaarden. Denne havde i den sidste Tid været paa Arbejde hos Gaardmanden, der havde faaet tækket et Stykke Tag paa sin Stuelænge. Under dette Arbejde havde de to Mænd drøftet mange Ting med hinanden, blandt andet havde Jens Tækkemand lovet Gaardmanden at være ham behjælpelig med at skaffe ham en Kone. Gaardmanden var Ungkarl og havde for en Tid siden overtaget Gaarden i Fæste. I Nabobyen var en Gaardmandsdatter, som Gaardmanden havde faaet Kig paa, men selv kunde han ikke faa sagt hende, hvad der laa ham paa Hjærte. Tækkemanden havde imidlertid lovet at ville bejle for ham, naar Tid og Lejlighed var inde. Gaardmanden havde nu fundet det belejligt i Dag. Han havde været i Kirke, og da han gik ud af sin Kirkestol, kom Karen ogsaa ud fra sine Forældres Kirkestol lige mod ham, og da havde han gloet saadan paa hende, at han selv syntes, at hun maatte vide, hvad der var hans Mening. Og noget af det første, han foretog sig, da han gik fra Kirke, var at sende Bud ind til Jens, at i Dag maatte han af Sted. Gaardmanden havde nemlig, da han gik fra Kirke, været udenfor Byen, og der havde han opdaget, at hans vordende Svigerfader havde sat sit Kvæg paa Græs ude ved Hegnet, og i »Avtenlavet«, naar Karen var ude at malke, saa var det heldige Øjeblik der. Tækkemanden mødte til den af Gaardmanden fastsatte Tid, og den Akkord, som for nogle Dage siden var aftalt, blev i Dag helt sluttet. Gaardmanden skulde for Sendefærden give Tækkemanden 5 Rdl. i kontante Penge

og 4 Alen Vadmel til et Par Bukser. Det skulde være noget af det første, Karen skulde foretage sig, naar hun var bleven Kone paa Gaarden, at maale dette Vadmel af til Tækkemanden. De 5 Rdl. skulde dog først falde, naar Gaardmanden havde faaet Karens Arvelod fra hendes Fædrenehjem udbetalt. Den lød paa 500 Rdlr. Efter at de to Mænd havde givet hinanden Haanden paa, at et Ord er et Ord, og en Mand er en Mand, gik Gaardmanden ind i sin Gaard, medens Tækkemanden gik hjem og tog sin sølvknappede Trøje paa, hvorefter han travede af Sted ud over Marken til Nabobyen, hvor Karen sad ude ved Hegnet og malkede sin Faders Køer. Da han kom ud til hende, sad hun netop og glædede sig over den skønne Tid, man nu gik i Møde. Da pludselig blev hun revet ud af sine Betragtninger ved, at der blev sagt: »God Aften, Karen!« Foran hende stod Jens Tækkemand i egen Person, og lang Snak havde de to ikke med hinanden, før han kom frem med sit Ærinde: »Jeg skulde hilse dig fra N. N. og sige, at han vil ha' dig!« Karens Svar var kort og godt: »Vil han det, saa kan du sige til ham, at han kan komme her op paa Søndag og snakke nærmere om det«. Efter at de havde taget Afsked med hinanden, gik Tækkemanden tilbage til Gaardmanden med den Besked, Karen havde givet ham. Karen tog nu sine Mælkespande og gik hjemad, men da hun havde gaaet et lille Stykke hen over Marken, standsede hun et Øjeblik, thi oppe i Kirketaarnet begyndte Klokkeren at ringe Aftensang, og paa Grund af Helligdagen blev der ringet med begge Klokker. Langt, langt ud over Sognets Grænser sendte de deres klare, malmsfulde Toner. Karen vilde nu, som saa mange andre Piger, spørge Kirkeklokkerne om sit forestaaende Giftermaal. Hun bad en stille Bøn til dem om at give hende Svar, og da hun lyttede til Klangene af Klokkerne, lød Svaret tydeligt tilbage: »Ja, du skal! Ja, du skal!« Hun tog saa sine Mælkespande, gik hjem og fortalte sine Forældre om Bejlerfærden derude paa Marken. Og det vakte Glæde i Gaarden, da Frieren var en af Sognets bedste Mænd. Paa den af Karen fastsatte Søndag klædte Gaardmanden sig i sin bedste Stads. Og ridende paa sin flotteste Hest, et »snobbet« Øg, der efter hans egne Udtalelser »gik saa flot i et Hold Seler som den stolteste Mø i en Sekstur«, holdt han sit Indtog i sine tilkommende Sviger-

forældres Gaard. Under Besøget blev nu alt angaaende hans og Karens Ægteskab aftalt, og 6 Uger efter stod Brylluppet. Da kort efter Jens Tækkemand mødte op for at faa, hvad han havde til Gode, fik han imidlertid kun sit Vadmel; de 5 Rigsdaler blev der ikke noget af, fordi Gaardmanden paa Grund af Familietvist med Svogre og Svigerinder ikke fik de 500 Rigsdaler, om end en Del af dem blev udbetalt.

Tækkemanden nød dog til Gaardmandens og hans Kones Død et kvart Hundrede Aar efter en storslaet Gæstfrihed i deres Gaard.

Den gamle Gaardmand plejede at sige: »Da jeg og vor Mor skulde være Kærest, var der ikke saa stor Staahej som nu om Stunder; for vi nøjedes med at sende Jens Tækkemand til at ordne Paragraferne«. —

Og her er en anden sandfærdig Historie om, hvordan Lars og Maren mødtes i Taagen, mens Gaardmanden var paa Bejlerfærd hos Marens Forældre:

Hjemme i Stuen hos Marens Fader og Moder sad en Søndag Aften en halvgammel Ungkarl, der boede paa en af Nabo-gaardene; han og Forældrene var enige om, at deres Datter Maren ikke kunde gøre bedre end at tage ham til Mand, der sad godt i 'et. Maren vilde hellere følge sit Hjertes Stemme og gifte sig med sin Faders Tjenestekarl Lars; men nu havde hun givet efter for sine Forældre og sagt ja til den velhavende Bejler. Han og Forældrene sad og bestemte, hvad Dag og Tid Gæstebudet skulde være, hvilke Gæster der skulde sendes Indbydelse til o. s. v. Da Maren havde siddet og hørt paa dem lidt og sagt Ja og Amen til det hele, sneg hun sig væk fra dem og løb ud ad Havedøren og ned over Marken til det lille Krat, der laa ude ved Siden af hendes Faders Mark; men for at komme ind i det, skulde hun ned over Engene. Det var en dejlig Sommeraften ved St. Hansdagstid. Mosekonerne bryggede paa deres Bryg; de lod deres Kedel koge godt over, og en tæt, hvid Damp stod over Engene. Maren vidste, at det var farligt at vove sig ind i den tætte Taage; for at have Staal i Haanden bukkede hun sig ned og tog sin ene Træsko af; den var nyskoet med store, brede Søm. Da hun kom et godt Stykke ind i Taagen, skimtede hun en Skikkelse, der blev

højere og højere, jo nærmere de kom hinanden; hun blev bange og troede, det var det bare Djævelskab, hun mødte; hun smed Træskoene efter det; den ramte — Lars paa den ene Side af Hovedet; for ham var det og ingen andre. Ventetiden var bleven ham for lang ude ved Krattet. Først da han raabte: »Nu skulde Pokker tage dig, din forbandede Heks«, kendte hun Skikkelsen. Under Taarer bad hun ham mange Gange om Forladelse. Efter at have drøftet Marens forestaaende Giftermaal med Gaardmanden, fulgtes de ad hjem til Gaarden. Lars's Kind bar Mærker af Slaget. Næste Morgen havde Lars lige sat sig ved Davrebordet, da hans Husbond sagde til ham: »Hvordan er det, du ser yd i Gefæset, du har vel ette væt oppe og rivs med en Varugle [*varöwl*] i Nat?« Hvorfor Karen tabte sin Ske og længe laa og rodede efter den nede paa Gulvet, og hvorfor den Mundfuld Grød, Lars sad med i Munden, fløj ud af den og nær havde ramt hans Husbond lige i Ansigtet, var der ingen af dem, som var samlede om Davrebordet, der nogen Sinde fik at vide.

En Gaardmand her fra Hedeboegnen fortæller i følgende Vise fra 1860'erne om sin uheldige Bejlerfærd. Hans Forældre er døde, og han maa se sig om efter en Kone. Da han selv er rig, skal det jo helst være et passende Parti. Han klæder sig i sit bedste Stadstøj, der efter alt at dømme er paa den Tids højeste Mode. I Nabosognet er der en Gaardmandsdatter, Per har Kig paa, og hertil vandrer han en skøn Dag. Pige-barnet er ene hjemme, da Per træder ind i Stuen. Han kommer dog ikke straks frem med sit egentlige Ærinde, men spørger, om hendes Fader er hjemme, da han gerne vilde købe et Tillægs-Gimmerlam. Sidse tilbyder at vise ham Lammene; de følges ad ud i Faarehuset, og her kommer han frem med sit Ærinde, at det ikke er Lammehandelen, der har draget ham til Gaarde, men han kommer som Bejler til hende. Hendes Svar paa Frieriet erfarer man ved at læse Visen igen. Og man ser ogsaa, at Per bliver vred over Svaret, Sidse giver ham. Han gaar hjem og skriver Visen.

Den er bl. a. blevet sunget af den gamle Skrædder Nis Jørgen:

Jeg lukte op min Kiste, hvor mine Klæder laa,
tog mine nye Bukser med Stiklommer paa,
min grønne Modefrakke, min pæne Fløjlsvest,
saa havde jeg mig pyntet, alt som jeg kunde bedst.

Saa saa jeg mig i Spejlet; jeg syntes, jeg var pæn;
saa gik jeg hen at bejle til min allerbedste Ven.
Det var Hans Niensens Sidse, for hun var køn og rig;
saa syntes jeg, det passede ret godt, om hun fik mig.

Hans Nielsen var ej hjemme, da jeg til Gaarden kom;
men Sidse ene hjemme, det syntes jeg skam om.
»God Aften, lille Sidse!« »God Aften, store Per!«
Saa smilede i Skægget hun, den poliske Mær.

»Hør, er Hans Nielsen hjemme; jeg tale skal med ham;
jeg vilde gerne købe et Tillægs-Gimmerlam.«
»Min Fa'r er ikke hjemme, men vil du følge med,
saa kan du se paa Lammene og sige mig Besked.«

Saa fulgtes vi da sammen i Faarefolden ind;
der skulde jeg probere min søde Sides Sind:
»Jeg vil slet ikke købe din Faders Gimmerlam,
jeg vil kun dig begære til Ægteviv af ham.

Jeg trænger ej til Penge, grundmuret er min Gaard;
af Uldent og af Linned de Kister fulde staaar.
Jeg trænger til en Kone. Du ene staaar mig an.
Du kan godt være tjent med at tage mig til Mand.«

»Ja, til de fulde Kister er godt at drage ind«,
saa taledes min Sidse med Smil paa Mund og Kind.
»Og det er godt at bo i en Gaard af brændte Sten,
men — det er dog forbandet, Per, med dine skæve Ben.«

Saa sprang jeg ud af Folden; jeg havde faaet nok.
Bag efter mig saa brægede den hele Faareflok.
Hvad nytter det at bo i en Gaard af brændte Sten,
naar Piger ej kan lide de Folk med skæve Ben?

Saa mange er de Karle, paa lige Ben kan gaa,
men ikke een iblandt dem, som skønner ret derpaa.
Nej, snart kan jeg ej glemme al denne Tort og Skam;
nu skal jeg nok mig vogte for disse Gimmerlam!

Naar et Par unge Mennesker var bleven Kærester, kaldtes det, at de var bleven gode Venner; de havde fattet Godhed for hinanden. Ordet Forlovede kendtes ikke. I Brudehilsenen, som Bedemanden udtalte, naar han bad til Bryllup, brugtes endnu omkring 1860'erne at sige Trolovede om den vordende Brud. Trolovelse var jo ellers ved Lovophævet 1799.

GÆSTEBUD, BARSEL OG JORDEFÆRD.

Man maatte ikke holde Bryllup en Mandag; de andre Dage i Ugen ansaas for omtrent lige heldige; Fredag regnedes dog for at være den bedste og mest heldbringende. Naar der skulde tales til Præst, skulde dette ske paa en Fredag. Og Gæstebudet (Brylluppet) maatte ikke holdes i Næet [*i nææt*] (Maanens Aftagen), saa vilde de i Ægteskabet fødte Børn faa en mørk Hudfarve. Men det skulde derimod holdes i Nyet, saa vilde Børnene faa en smuk hvid Hudfarve.

Et Gilde kaldtes et Værtskab [*væsgaw*]. Et Bryllup hed et Gæstebud.

Naar Gæstebudsda wen var fastsat, begyndte man paa Forberedelserne. Kvinderne fik travlt med at efterse Udstyret, der bestod af uldent og linned Tøj. Mødrene sørgede altid for, at der kunde gives Børnene en god Kistefuld af Dynen, Linned og Gangklæder. Den klingende Mønt var det i fordums Dage smaat med.

Naar disse Ting var ordnede, begyndte man paa at tillave Gildesmeden. Den bestod for Størsteparten af egne, hjemmelavede Produkter. Der blev slagtet, bagt Sigtebrød, brygget en Tønde godt Øl, støbt en Mængde Tællelys, — dem skulde der jo bruges mange af. De mange Tin- og Kobbergenstande pudsedes; Mændene bestilte Musikanterne i rette Tid. Naboerne, som gik i Stegerset (saaledes kaldtes det Arbejde, som de udførte ved at hjælpe til med Opvartningen ved Gilderne), skulde bedes nogle Dage før Gæstebudet, og Bedemanden udsendtes til Slægten. Var Brudgommen fra en anden By end den, hvor Bruden var fra, og Brudeparret skulde bo i Brudgommens By, blev den Bys Folk bedt med. Hjemme i Byen blev Folk først bedt Dagen før Gæstebudet.

Bedemandens Indbydelse til Gæstebud lød saaledes: Jeg har en meget flittig Hilsen fra N. N. (Navnet paa Brudens og Brudgommens Forældre), fra Ungkarl N. N. eller Enkemand N. N. og hans Troløvede (Marie Jensdatter eller hvad hun nu hed) til Far og Mor og Børn her i Huset, om I vil være saa gode at møde der til Gæstebud Fredag Formiddag Kl. 11, faa et Maaltid Mad, følge med til Kirken, høre paa Talen, se paa Vielsen, ofre med Brudeparret til Præst og Degn, følge med

tilbage og faa Middagsmad, og opholde Eder der en Time eller to, saa længe som Eders gode Vilje tilsiger det. Der ønsker de igen at tjene jer paa bedste Maade.

Var der gamle Folk som Far- eller Morforældre til Bruden, blev disse ogsaa medtagne i Hilsenen, og naar Bedemanden sendtes udenbys, nævnedes Bynavnet, hvor Gæstebudet var. Det var ogsaa Bedemanden [*bj'ðmån'æn*] strengt paalagt at huske at rette en særlig Indbydelse til gamle Folk (Aftægtsfolk), hvis saadanne fandtes omkring i Huse og Gaarde i Byen. Naar han havde indbudt de øvrige Familiemedlemmer, sagde han: »Jeres gammel Far og Mor skal ogsaa komme med til Gæstebud«.

Var Brudgommen fra en anden By end Bruden, maatte Bedemanden huske, naar han bad den Bys Folk, at bede dem om at følge Brudeparret til deres Hjem om Morgenen, naar de kørte fra Gæstebud.

Naar Bedemanden kom tilbage til Brudehuset efter at have bedt i Huse og Gaarde, afleverede han følgende Hilsen: »Nu har jeg hilst meget flittig allevegne, og jeg har igen at overbringe Byens Folks Hilsen og Tak med Tilsagn om, at de møder her til Gæstebudet paa Fredag«.

Denne Indbydelsesform er, som ældre Folk mindes, brugt omkring 1840—50, naar der indbødes til Gilde. Ved Aarhundredets Begyndelse har der været en lidt længere; bl. a. indeholdt den da en Paamindelse til Folk om selv at medtage Kniv og Ske.

Indbydelsen var altsaa en lang, udenad lært Remse. Men i hver Landsby fandtes i Reglen en Mand, der havde det Hverv at være Bedemand, og havde Manden flere Aars Øvelse, var det selvfølgelig en let Sag for ham. Manden med Øvelse i Faget forstod, naar han bad til Begravelse, at sænke sin Stemme og give den et sørgmodigt Præg. Bad han til Gæstebud, lød Stemmen højt og med en glædelig Klang. — Var Manden Nybegynder i Faget, maatte Remsen læres nøjagtigt udenad; thi efter Indbydelsens Ordlyd rettede Byfolkene sig paa Gildesdagen. Da Skrivefærdigheden blev Hvermands Sag, slap man lettere over Situationen, idet en, som ikke havde tilstrækkelig Øvelse i Faget, kunde afskrive den paa et Stykke Papir og klæbe dette paa Bunden af sin høje Hat. Da det var Skik, at Bedemanden stod og holdt den foran Ansigtet,

mens han indbød, kunde han udmærket læse den op derfra. Manden modtoges selvfølgelig overalt med den største Velvilje. Naar han kom ind, stillede han sig op foran Stuedøren i Husets Dagligstue og fremsagde sin Hilsen. Alle, som var i Stuen, nedlagde Arbejdet, og i dybeste Stilhed hørte man efter ham. Naar han var færdig med sin Remse, lød der en Tak til ham fra de indbudte og »Værsgod, sid nær«. Og han blev saa be- værtet med Mad og Drikke. Men Manden kunde selvfølgelig ikke spise og drikke hele Tiden, og han modtog vel kun Til- budet, naar han var sulten eller tørstig. En Pibe Tobak blev der ogsaa budt paa. Der kunde mellem Bedemændene være en Gavtyv, der her kunde skaffe sig lidt Forraad til nogle Dage; han stoppede sin Pibe hver Gang, han blev budt Tobak, og tømte dens Indhold ud i en Pung, naar han kom udenfor; saa kunde det jo nok blive til noget, naar det blev gentaget nogle Gange i Løbet af Dagen. Hjemme i Byen var Bede- manden altid gaaende. Naar han sendtes udenbys, omkring til Slægten, var han ridende paa Gaardens skikkeligste Bæst.

Dagen før Gæstebudet kom de nærmeste Naboer for at hjælpe til ved Madlavningen og Opvarningen. Mændene flyt- tede alt Boskavet ud af Øverstestuen og slog Dækkener op paa Væggene i Loen. Som Loft blev ind over Loen draget Lagener eller Dækkener, der enten var sat glat eller var sat op som Hvælvinger, og i dem blev saa hængt Kranse, bundne af grønne Grene eller Blade. I Øverstestuen blev langs med Væggene sat Bænke; Mændene fyldte Sække halvt fulde med Sæd, og over dem lagdes et Bræt; saa havde man Bænke. Der blev opstillet lange Borde; dem havde man faaet til Laans hos Naboerne. Loen blev udstyret paa samme Maade som Øverstestuen.

I Skorstenen [*sgå'sdi'anən*] (Køkkenet) og Stegerset (det er det, der nu kaldes Bryggerset) havde Kvinderne travlt med at brænde Bønner paa en Pande og male dem i en Kaffemølle; der knækkedes hele Fadefulde af brunt Sukker (Kandis). Man malede Sennep; den blev malet i et Lerfad med en Kanon- kugle eller lignende; der anvendtes hertil hjemmeavlet Sennep, og den kogtes i Kærnemælk og Fløde. Klipfisk og Risengryn lagdes i Blød i koldt Vand. De ældre Kvinder skar Klipfisken ud i passende Stykker (blandt Kokkela vets Kvinder maatte

de yngre vige for de ældre). Stødt Kanel blandedes med Puddersukker i en Kovs til at drysse over Risengrøden. Der kom ogsaa lidt Kanel paa Senneppen. Enkelte Steder brugte man at drysse Allehaande over Fisken. Der kogtes Flæsk, som lagdes i Saltlage (Sylte); der skrælledes kogte Rødbeder, skræbedes Gulerødder, skrælledes Kartoffler. I den Suppe, som Kød og Flæsk var kogt i, kom Rødderne. Og man satte Klumpe [klomp⁷] paa den; disse blev rørt af Bygmel, Æg, Fløde og Smør. Der spistes altid Søppe til Aften den Dag, Tillavningen til Gildet fandt Sted.

Selve Gæstebudsdagen kom Byens unge Piger om Morgen til Gildesgaarden med Gave fra hver Gaard, nemlig en Spand Mælk, en Skaal Smør og en Flaske Fløde. Fra Husene blev givet samme Gaver, kun i lidt mindre Portioner. Anden Brudegave kendtes ikke. Pigerne beværtedes med Mad og Drikke, Husbonden og Husmoderen i Brudehuset (Brydehuset) bad de unge Piger hilse hjemme og sige Tak for Gaven.

Nu dækkedes de lange Borde med kolde Retter til Formiddagsmaaltidet. De dækkedes i Regelen med følgende Retter: Smør, Ost, saltet og røget Faarekød, Rullepølse, Spegepølse (Hakkepølse), Sylte, Rødbeder og Sigtebrød. Af Drikkevarer brugtes Brændevin og godt Øl. Og ofte fik man et godt Glas Mjød, hvilket dog særlig skænkedes for Kvinderne.

Musikanterne tog Opstilling i Gaarden med deres Klarinetter, som de blæste i, hver Gang en Vogn med Bryllupsgæster rullede ind i Gaarden. Byens Folk kom tidlig, og der maatte skiftes i flere Hold ved Bordene, inden alle var beværtede med Mad og Drikke.

Naar et Brudetog kørte til og fra Kirke, var der visse Regler, som maatte overholdes. Paa Turen til Kirke skulde der nok køres til, men dog kun saa stærkt som det, der i daglig Tale kaldes et jævnt godt Trav; derimod skulde Hjemkørslen fra Kirken helst foregaa i en stærk Fart; ellers vilde der ske det kedelige Uheld for den nygifte Mand, at det ikke blev ham, men hans Kone, der fik Kommandoen i deres fremtidige Hjem. Ligeledes skulde de kørende passe paa, at Vogntoget holdt til i sluttet Række. Der maatte ikke være nogen større Aabning i Toget; thi saa vilde der ikke blive noget Sammenhold i Ægteskabet. Hvis der under Kørslen skete et eller andet Uheld,

ved at et Vognhjul, en Stang eller andet paa et af Køretøjerne gik i Stykker, blev dette anset for et meget kedeligt Varsel for Brudefolkene.

Vognen, som Bruden [*brυð'an*] skulde køre til Kirke i, blev af hendes Kusk, der i Reglen var hendes Fader, kørt en Omgang rundt i Gaarden, inden hun satte sig op i den; dette var for at prøve, om alt var i Orden; det ansaas for meget uheldigt, om en Vogn med en Brud paa standsede, inden den var ved Kirken. Det maatte helst regne under Brudefærden, da regnede der Held og Lykke ned til dem. Storm og forrygende Vejr under Kirkefærden ansaas for uheldigt; da vilde det storme i Ægteparrets fremtidige Hjem.

Løb en Hund paa langs eller tværs foran Toget, var det galt. Fløj en Krage eller en Flok andre Fugle ind over Toget, og disse i Flugten gav et Skrig fra sig, var det ogsaa ulykkebringende. Men værst af alt var det dog, hvis et Ligtog og et Brudetog skulde mødes paa Vejen til eller fra Kirke; da kunde Brudefolkene godt skrive deres Testamente med det samme, de kom hjem; thi dette varslede Død og Ulykke for en af Ægtefolkene, inden Aaret var omme.

Naar Brudeparret kørte eller gik til Kirken, spillede Musikanterne, medens man drog ud fra Brudehuset. — Kørte man til Kirken, var der paa Sædet i Bueagestolen ofte lagt broderede Hynder (Jynner) med Bondesyning paa Vadmelstøj. Brud og Brudepiger havde, naar Bruden hørte til de mere velstillede, to eller tre Silkepuder i deres Agestol paa den Vogn, de kørte i. — Naar Brudefølget gik ind og ud af Kirken, blev der ofte skudt med Gevær. Det samme var Tilfældet, naar Brudedansen blev traadt i Øverstestuen i Hjemmet.

I Kirken fulgtes Brudgommen af sine Brudekarle; efter dem kom Forlovelsesmændene og de andre Mænd, som deltog i Brudefølget. Bruden ledsagedes af sine Brudepiger. Efter dem kom de nærmeste kvindelige Slægtninge af Brud og Brudgom, og efter dem de andre Kvinder. Det var Skik, at hver Familie i Kirken havde sit bestemte Stolestade; den yngre Del af Slægten sad inderst (nærmest Væggen) og den ældre sad yderst i Stolen.

Brudgommen og Bruden tog Opstilling ved Alteret, omgivne af deres Brudekarle og Brudepiger. Naar Vielsen var forbi og

man havde sunget en Salme, blev der ofret til Præst og Degn. Brudeparret ofrede først, efter dem Brudekarlene, Forlovelsesmændene og de andre Mænd, derefter Brudepigerne, og efter dem de andre Kvinder. Naar man var færdig med den kirkelige Handling, forlod man Kirken i følgende Orden: Brudeparret først, efter dem Kvinderne og sidst Mændene.

Naar Brudeparret gik op og ned ad Kirkegulvet, maatte ingen af dem vende sig om og se tilbage, da vilde en af dem snart dø. Hvis et af Alterlysene slukkedes under Vielsen, var det ogsaa Tegn paa, at en af dem snart skulde dø. Ethvert andet Uheld, der kunde ske ved Lysene under den kirkelige Handling, betragtedes af de tilstedeværende Gæster som et ondt Varsel for Brudeparrets Fremtid.

Jeg spurgte en Gang en gammel Mand om, hvordan de førte deres Brud i Kirken den Dag, de havde Bryllup, om de havde dem om Armen. Han svarede mig: »Det hele, vi gjorde for dem i Kirken den Dag, vi havde Gæstebud, var, at vi lukkede dem ind og yd af Skavet (han mente Kirkestolen), ellers kunde de tøffel a ved Siden af vos«.

Naar Brudetoget kom hjem fra Kirken, modtoges det med Musik. Brudeparret tog Plads paa et Par Stole i Dagligstuen og modtog her Gæsternes Lykønskninger. Man bænkedes derpaa alle omkring de lange Borde, Brudeparret paa Højsædet; nærmest dem deres Slægt og Gildets fornemste Personer som Præst og Degn med deres Hustruer, som kaldtes Madammer. Om de øverste Pladser ved Bordenden opstod der tit en lille Strid, idet ingen — af Beskedenhed — vilde sidde øverst, men Resultatet blev, at de ældste sattes øverst ved Bordene. Nu indtog man Dagens Hovedmaaltid (Middagsmaden).

Paa de lange Borde var lagt hvide Duge af hjemmelavet Lærred, vævet i sribede, tærnedede eller blomstrede Mønstre. Tallerkenerne var af Tin eller Træ. Hver Person medbragte selv Kniv og Ske. Det var Skik, man selv tog disse Ting med hjemmefra, naar man gik til Selskab. Mændene havde deres i en af Frakkelommerne, Kvinderne havde deres indsvøbt i Lommetørklædet. Skeerne var af Horn eller Træ. Enkelte Mænd og Kvinder har dog haft deres Sølvske til dette Brug. I disse Skeer var deres Navne, Blomster og Aarstal indridsede. Fadene, som brugtes til Grøden, var af Kobber eller Ler.

Kopper og Skaale (Spølkummer) var af Porcellæn eller Ler med Blomster og Figurer i mange forskellige Farver. I disse var der fyldt sødt Øl til Grøden. Ølkrusene var af Tin, Ler eller Sølv. Mange af de prægtige Sølvkrus, der har prydet Hedeboernes Festborde, opbevares den Dag i Dag. Der er paa dem afbildet Datidens Konger, der er kongelige Navnetræk, Blomster, Figurer og Aarstal. I Vindinge By paa Roskildegneen fandtes Sølvkrus, lavet af Specier. — Blandt de mange Sølvkrus findes hos en Gaardmandsfamilie et, der er beregnet til 6 Personer at drikke af. Paa Krusets øverste Rand er der 6 Fordybninger til at drikke af; indvendig er det smukt forgyldt, og der er 7 Knapper, den ene et lille Stykke over den anden. Det betyder, at hver af de Personer, der drak af det, skulde i et Drag drikke saa meget af Krusets Indhold, at det tømte fra Knap til Knap i det. Og udvendig er imellem Ornamenterne indridset Slægtens Navne i flere Led. Paa Laaget ses Aarstallet 1659. Et andet Sted har en Familie et Sølvbæger, Sølvstov, ligeledes med Slægtens Navne indridsede, og der læses 1657. Det maaler $1\frac{1}{2}$ Kvt. i Højden og $\frac{1}{2}$ Alen i Rundkreds. I denne Families Eje fandtes hele 3 Sølvstover (de andre er mindre). Et tredje Sted ses et Slags Sølvbæger i Vaseform, ligeledes fra 1650'erne. Hans Egedes Sølvkrus er ogsaa opbevaret paa denne Egn.

I mundtlig Overlevering hedder det om den Samling af kønne Sølvkrus, som endnu findes i privat Eje omkring hos Hedeboegnens Folk, at de tildels er gammelt Arvegods, der er gaaet fra Slægt til Slægt i mange Led. Der har maaske nok været en eller anden Bondefamilie, der har kunnet skaffe sig et Krus eller Bæger af Sølv. Om nogle af dem hedder det sig, at de ved Byttehandel er kommet fra en forarmet Herremand, der har sat dem i Pant og saa ikke været i Stand til at indløse dem. Og paa den Maade er de saa kommet i Hænderne paa en Bondeslægt, der har haft Midler til at indkøbe dem eller bytte sig dem til.

Brude-Lysene, der stod paa Bordet forved Brudeparret, betragtedes meget nøje af Gæsterne, og de havde samme Betydning for Brudeparrets Fremtids-Lykke som Kirkens. Foruden de mange Tællelys, der brugtes ved Gæstebudet, har der været brugt nogle særlig store Brudelys. Møller Jens Pedersen, Ølse-

magle, ejer et saadant Par store Lys; de har været brugt ved hans Bedsteforældres, Gmd. Jens Andersens og Hustru, Ane Nielsdatters, Bryllupsgilde i Ølsemagle i Begyndelsen af forrige Aarhundrede; de maaler et Kvarter i Omkræds og omtrent en halv Alen i Længden; de er støbt af Voks og er graalige i Farven, og i den ene Ende af dem er indsat en Træpind til at stikke ned i Lysestagen.

Brudelys fra Hedeboegnen.

Middagsmaden bestod altsaa af Risen-grød og Klipfisk med Sennep. Husmoderen bar selv det første Fad Grød ind, og det blev sat for Brudeparret; derefter kom den nærmeste kvindelige Slægtning med næste Fad, og efter dem kom de andre Kvinder, der hjalp til ved Opvartningen, alle med Grødfade. Det blev man ved med, indtil Bordene var fyldte med det Antal Fade, der kunde være. Grøden var overdryset med et godt Lag Kanel og Sukker, og i Midten af hvert Grødfad var lavet et Kors, og dette var fyldt med smeltet Smør. Efter Grøden kom Fisken og Senneppen. Medens Middagsmaden indtoges, spilledes der over Borde. Musikanterne kom ind og spillede først i den Stue, hvor Brudeparret sad, derefter rykkede de ind og spillede i næste Stue og tilsidst i Loen, hvor Mændene sad og spiste. De spillede et Stykke eller to for hvert Hold

Gæster. Ved Bordene blev ombaaret en Tallerken af Skafferne, og i den lagdes en Mark (33 Øre) eller en Firskilling til Musikeren. Det var Skik, at ingen rejste sig fra Bordene, før man havde givet Spillemandspenge.

Naar man havde spist til Middag, og Opdækning og Borde var ryddet bort, bad Værten og Værtinden Gæsterne om at gaa op i Øverstestuen, at Dansen kunde tage sin Begyndelse. Forrest i Rækken gik Brudgom og Brud, efter dem de unge Piger (Brudepigerne fulgte lige efter Brudefolkene), og derefter de øvrige Gæster. Naar man var ved Øverstestuedøren, vendte

Bruden sig om imod de unge Piger og sagde: »Farvel, Piger«. Dansen aabnedes af Bruden med sin Fader. Efter Dansen fulgte Faderen Datteren hen til Brudgommen og sagde »Værsgod«. Saa dansede Bruden og Brudgommen og derefter Brudekarlene med Brudepigerne. Naar det Afsnit af Dansen, kaldet Brudedansen, var afsluttet, dansede alle Gæsterne med. Og nu gik Dansen til den lyse Morgen, baade paa Loen og i

J. Exner: Brudgommen søger efter Bruden, som Pigerne prøver paa at skjule. Gammel Folkeskik paa Hedeboegnen. (Billedet er fra 1879; men Dragterne er; fra Aarhundredets første Halvdel; Bruden har i Virkeligheden næppe været forsynet med en Krone som den paa Billedet.)

Øverstestuen. Medens Brudedansen og de indledende Danse dansedes i Øverstestuen, spillede alle Musikanterne her; naar de Danse var forbi, delte Spillemændene sig i to Hold, det ene i Øverstestuen, det andet i Loen.

Naar der var danset i et Par Timer, begyndte Kaffe-drikningen. I Daglig- og Mellemstuen dækkedes Kaffe-bordene. Til at forestaa Kaffeskænkingen ved Hovedbordet blev et Par af Brudeparrets nærmeste Slægtninge udtagne. Den ene skænkede Kaffen op i Kopperne, og den anden kom Fløde i dem. Gæstebudskaffen var selvfølgelig et Bryg af bedste Slags, hvorved der hverken blev sparet paa Bønner eller Cikorie (Kardus). Til Kaffen brugtes brunt Kandissukker.

Kaffekedelen, som brugtes ved festlige Lejligheder, var af Kobber og stod paa et Fyrfad, et rundagtigt Fad af Kobber eller Messing, i hvilket laa Ildgløder; over dette stod Kedelen, naar der ikke skænkedes Kaffe op af den ved Bordet.

Kaffekopperne var meget store og rummede ofte omkring ved en Pægl.

Den Pavse, der var, medens Kaffedrikningen fandt Sted, benyttede Brud og Brudepiger til at skifte Hovedtøj. Bruden fik nu den sorte Konehue med hvidt Lin paa. Brudgommen skulde sætte den sorte Hue paa Brudens Hoved. Brudepigerne tog deres almindelige røde Hue med hvidt Lin paa.

Naar man havde drukket Kaffe, begyndte Dansen i Øverstestuen igen. Nu kom næste Afsnit af Dansen; nu skulde det nygifte Par danse ud af Ungdomslaget. Først dansede Bruden i en Totur rundt med Pigernes Kreds, Brudgommen med Karlenes. Næste Gang dansede Bruden i en Tretur med Konerne og Brudgommen med Mændene. Saa dansede Brudgom og Brud, og dermed var de indledende Danse forbi, og alle kunde paany deltage i Dansen. Naar Bruden havde danset nogle Timer med den sorte Hue paa, lagde hun den og tog nu den guldnakkede paa, og den beholdt hun paa Resten af Bryllupsgildet.

Dansen afbrødes et Par Gange i Løbet af Natten, medens Gæsterne og Spille mændene indtog et Par Maaltider Mad, kaldet Nadver og Kvælds nadver. De bestod af kolde Retter ligesom ved Formiddagsmaaltidet. De ældre Mænd, som havde slaaet sig ned ved Langbordet i den første Stue (Dagligstuen) ved et Slag Tre- eller Firkort, fik nu, medens Kvinderne dækkede Bordene, Tid til at tage sig et Par Drav paa Kridtpiber eller de sølvbeslaaede Merskumspiber. Andre af dem tog sig en Svingom sammen med de øvrige dansende i Øverstestuen. Og de ældre Hedeboere svang sig lige taktfast, hvad enten det var i en sagte Vals eller i en fejende Reel.

Bryllupperne paa Hedeboegnen i gamle Dage holdtes ikke allesammen med lige stor Stads. Der blev saaledes holdt Gæstebud, hvortil Brudeparret kun indbød deres Slægtninge og Nabolagets Mænd og Kvinder. Men enten det holdtes i større eller mindre Stil, blev Skikkene lige godt overholdt.

Og det er en Selvfølge, at Gæsterne drak Brudeparrets Skaal ved Bryllupperne; før 1850 var det i Øl og Brændevin, og efter den Tid blev det almindeligt at drikke den i Punch.

Svigerforældrenes og Selskabets og Skaffernes og flere andres Skaal blev ogsaa drukket.

Skulde Brudeparret bo i en anden By, drog de i den aarle Morgenstund bort fra Bryllupsgaarden, og med dem fulgte den Bys Folk, hvor de skulde bo. Ved Afskeden spillede Musiken.

J. Exner: Slutning af et Gilde. Morgenstund. 1859.

Opvarterne skænkede Rejsesnapse, som blev budt Folk, efter at de havde taget Plads i Vognene. Under Hurraraab og med Brudeparret i Spidsen forlod man Gaarden. Man fulgte nu Brudeparret til dets Hjem, hvorefter hver tog til sit og fik nogle Timers Hvile. Om Eftermiddagen var man indbudt som Gæster hos Brudeparret i dets Hjem, og her fortsattes Gildet paa samme Vis i et Par Dage. Bruden bar som Hovedtøj sin Hue. Det nygifte Par aabnede Dansen med en Vals, hvorefter alle deltog i den.

Skulde Brudeparret bo hjemme i Byen, fejrede man ofte Anden-Dags-Gæstebudet med Musik og Dans om Aftenen. Paa denne Dag fik man Øllegrød og Plukfisk til Middag, og til de

andre Maaltider fik man de kolde Retter, som er nævnt for første Dag. Sidste Dag, Fjerdedagen, var for de nærmeste Naboer, der havde gaaet i Stegerset ved Gæstebudet, altsaa dem, der hjalp til ved Opvartningen. Den Dag spistes Levningerne fra Gildet.

At der for Enkemænd og Enker, naar disse indgik nyt Ægteskab, var en særlig Skik paa Bryllupsdagen angaaende Brudekarlene og Brudepigerne, er en given Sag. De var jo alt én Gang indgaaede i de giftes Lag, og derfor kunde der efter den Tids Skik ikke være Tale om, at Karle og Piger fra Ungdomslaget kom i Betragtning ved Gæstebudet som Brudekarle og Brudepiger. Det skulde være gifte Mænd og Koner (Brudemænd og Brudekoner), to Mænd og to Koner af Brudeparrets nære Slægt eller Vennekreds, og disse havde samme Hverv i Kirken og i Hjemmet ved Brudefærden, som tidligere nævnt for Ungdommen. Enkebruden og Brudekonerne bar ikke de perlesmykkede Nakkestykker, som ellers var Brudens og Pigernes Hovedsmykke ved Bryllupshøjtidelighederne. Men i Stedet for disse bar Bruden og Konerne deres Huer. Bruden havde under Vielsen i Kirken sin sorte Hue paa, det vil sige Hue med trekantet Nakke af sort Silketøj, Hage- og Nakkesløjfe af sorte Silkebaand. Men i Løbet af Aftenen ombyttede Bruden denne Hue med den klarnakkede. Det var samme Slags Hue, men Nakken paa denne var af Metal, guld-, sølv- eller silkebroderet. Brudekonerne bar baade i Kirken og i Hjemmet deres klarnakkede Huer.

En Skik, som ethvert Brudepar overholdt, var, at første Søndag efter Gæstebudet gik de sammen til Kirke, og den Kirkegang kaldtes, at det nygifte Par hentede Held til deres fremtidige Samliv.

Kvinderne blev, naar de skulde føde deres Børn, anbragt paa en Stol. Naar Fødslen havde fundet Sted, sørgedes der altid for, at en Stump af det nyfødte Barns Navlestreng blev lagt til Tørring. Hvis Barnet fik Krampe, blev en Stump af den stødt til Pulver og givet Barnet.

Børn, som fødes en Søndag, vil blive lykkeligere end dem, som fødes paa en Hverdag. Havde de nyfødte Børn to Hvirvlinger i Haaret i Nakken, vilde de blive kloge.

Børnetøjet kaldtes Smaatøj.

Huer og Trøjer var af kulørt Sirts og Bomuldstøj. Svøbene [*svew'anə*] var i Reglen af hvidt Vadmel; dog brugtes der ogsaa farvet Vadmel (grønt, rødt eller blaåt). Listene var af kulørt Vadmel og var kantede med Sirts eller Bomuldstøj. Bleeerne var syet af et slidt Hør- eller Blaarlærredslagen. Børnetøjet gemtes i en flad Bakke af Træ (Barselbakke); saadan en var malet med Blomster, Figurer, Aarstal og Navne paa Forældrene.

I Tiden baade før og efter Fødslen er der meget at iagttage, for at ikke Moderen eller Barnet skal lide Ufærd.

Naar Kvinderne lavede til Barsel, maatte de ikke komme udenfor om Aftenen, for saa kunde de blive overfaldet af Varugler [*var'row'lar*]. En Varugle var et omskabt Menneske, der maatte løbe om paa tre Ben; det ene Bagben stak bagud som Hale. En frugtsommelig Kone var en Aften gaaet ud og blev overfaldet af en Varugle. Hun maatte slaas med denne paa Vejen til sit Hjem; som Vaaben brugte hun sit Forklæde, og da hun kom tilbage til sit Hjem, havde hun kun Linningen tilbage af det; i Kampen var det blevet helt opslidt. Om Morgen, da hun saa sin Mand, opdagede hun, at der hængte nogle Traade i hans Tænder, og disse genkendte hun som Rester af sit Forklæde. Hun sagde da til ham: »Du er en »Varugle«. — Og dermed var han frelst; han var Menneske og blev aldrig Varugle igen.

Endnu i Begyndelsen af forrige Aarhundrede var Frygten for Varugler ikke helt udryddet. Og frugtsommelige Kvinder gik ikke ud, uden at de havde et Drengbarn med sig; saa havde Varuglen ingen Magt over dem. Dog skulde Drengbarnet være saa stort, at det havde Tænder i Munden. Havde hun ikke Drengbarn med sig og hun blev overfaldet af en Varugle, maatte hun løse Forklædet; saa længe hun blot havde saa meget som en Pjalt af det til at slaa fra sig med, havde Varuglen heller ikke nogen Magt over hende.

Varuglerne vilde rive frugtsommelige Kvinder til Blods eller rive Hjærtet ud af Fosteret og fortære det; da var Trolddommen løst og Varuglen frelst; den omskabtes til Menneske igen.

Naar Folk ligger i deres Seng, kan de i Søvn faa Fornemmelse, som om noget tungt knuger dem paa Brystet; de kan hverken raabe eller skribe. Det fremkaldes af omskabte Kvinder. Disse kunde, for at komme ind til den, de efterstræbte, krybe gennem et Nøglehul. Det kaldtes, at Folk blev redet af en Mar [*en mår*].

En frugtsommelig Kvinde maatte ikke gaa hen og stryge en Kniv paa Dørtærskelen; da vilde Barnet faa et Hareskaar. Hun maatte ikke røre ved en afdød Person; da vilde Barnet faa en hvid, dødlignende Ansigtifarve. Blev et Dyr slagtet, maatte hun ikke komme saa nær, at hun blev overstænket af Blod; Barnet vilde da faa røde Stænk, hvor Moderen fik dem. Den vordende Moder maatte ogsaa passe ikke at se paa andre Mennesker, som havde Vorter, brune Skjolde eller lignende; hvis hun tænkte paa disse, vilde Barnet faa dem. Hvis nogen tog et Æble, en Pære, Blomme eller andre Genstande og slog den svangre Kvinde med, fik Barnet et Mærke derved. Kvinden maatte i saa Fald ikke tage sig til Ansigtet, men til et andet Sted paa Legemet; der kom saa Mærket. Det kaldtes et Modermærke.

Naar Barnet var født, maatte der altid være en Kvinde og vaage over Moder og Barn; der skulde passes paa, at Barnet ikke blev ombyttet med en Skiftning, et Troldebarn. Det var i Tiden fra Barnet var født til det blev døbt; naar først Daaben havde fundet Sted, havde det onde ingen Magt over det. Et Troldebarn kunde være meget gammelt af Alder; thi saadan et Barn vilde hverken lykkes eller trives; det var derfor, Trolde-tøjet vilde ombytte deres eget med et nyfødt Menneskebarn.

Mødrene maatte, naar Børnene laa i deres Vugge, passe at efterse, om Børnene gerne vilde patte paa deres Pegefingre; hvis disse Fingre var tyndere fra det yderste Led og ud til Enden, var det et sikkert Tegn paa, at Barnet plagedes af Vætter; disse vilde nemlig suge paa Barnets Pegefingre; derfor stak Børnene dem i Munden. Mødrene kunde faa Vætteerne at se; naar de saa mod Vinduesruderne, oppe ved Loftet, drog de forbi de øverste Ruder i en Taage som smaa, takkede Figurer. Mod disse og alt andet ondt blev der lagt »skærende Staal« i Vuggen, en Saks eller Kniv; der kunde ogsaa, hvad der oftest var Tilfældet, sættes en Stoppenaal i Svøbet. Staalet skærmede Børnene mod alt det onde, ligesom Mødrene ogsaa altid gjorde Korsets Tegn over Børnenes Vugge.

Stumpegildes fandt Sted 2—3 Dage efter Fødselen; her-til indbødes Byens Kvinder; Smaafolk indbød dog kun Nabokonerne. Som Regel maatte Gaardens Pige ud for at bede Folk til Gilde. I Haanden holdt hun en Pilekæp, af hvilken Barken var bortskrabet. Et Tørklæde var svøbt om Kæppen paa det Sted, hvor hun holdt Haanden. Saaledes udrustet gik Bedepigen fra Sted til Sted i Byen. Hun kommer saa ind ad Dagligstuedøren og bringer en Hilsen fra vor Mor derhjemme til Konen i Huset (her nævner hun dennes Navn) med Forespørgsel, om hun vilde komme hen den og den Dag og se den lille Pige eller Dreng, som vor Mor har faaet. Naar Pigen gik, maatte man passe paa hendes Lader; thi hvor hun satte sin Stok fra sig, der blev Barselgilde, inden Aaret var omme. Naar Pigen mente, hun havde fundet et passende Sted, smed hun Kæppen fra sig eller stak den op i Tagskægget.

En ung Pige var en Gang ude at bede til Stumpegildes. I en Gaard fik hun stukket Kæppen op i Taget. Konen var bag efter hende; i et Udbrud af Vrede tog hun Kæppen ned af Taget, smed den efter Pigen og raabte: »Nu skal du ske Fanden, din ledagtige Taske«.

Naar paa den fastsatte Dag Kvinderne indfandt sig paa Gildesgaarden, gik de først hen til Alkovesengen og ønskede Barselkonden til Lykke; derpaa blev de efter Stand og Rang bænkedede rundt om Dagligstuebordet, hvor man kilede løs paa Bordets Herligheder, som ved denne Lejlighed bestod af kolde Retter: Brød, Smør, Kød og Ost. Efter Maden vankede der en Kop Kaffe.

En af de Koner, der havde gaaet til Haande i Huset den Dag, Fødselen fandt Sted, fik nu det ærefulde Hverv at præsentere det nyfødte Barn for de tilstedeværende Kvinder. De, der sad paa Bænken ved Bordenden, fik først Barnet udleveret. Naar de saa havde givet deres Mening til Kende om dets Vægt, om det lignede Far eller Mor o. s. v., rakte de det til den næste, og saaledes gik Barnet Omgangen rundt, til det havnede hos den Kone, der havde udleveret det ved Bordet; hun bragte det tilbage til Barselkonden. Inden Konerne forlod Stuen, skulde de have en Stumpe med hjem. Det bestod af et Par Rundtenommer Rugbrød og et Stykke Ost. Naar de havde faaet det stukket til sig, tog de Afsked med Barselkonden og gik hver til sit. Disse Gilder hørte op her paa Egnen om-

kring 1860, og da var »Stumperne«, Konerne fik med sig hjem, ikke mere Rug-, men Hvedebrød. Enkelte Steder var det Skik, at Mændene i Nabolaget kom over og hentede deres Koner, og hvor det var Tilfældet, endte det med Kortspil om Aftenen.

Den stakkels Barselkone laa som Patient i den ene Side af Dagligstuen i en af Alkovesengene, og i den anden Side af Stuen foregik ved Langbordet Spisningen og Kortspillet af Stumpegildets Deltagere.

Der skulde hengaa en vis Tid, før en Barselkone maatte holde sin Kirkegang; 6 Uger var den fastsatte Tid efter gamle Dages Skikke. Det hed sig, at hun laa »uden Kirke«; hun maatte i denne Tid ikke vise sig udenfor sit Hjems Omraade; hendes første Gang efter Barnefødslen skulde gælde Herrens eget Hus for at takke Gud, fordi han havde ført hende levende over denne Barselseng. Der var heller ingen af Byfolkene, der var glade for at faa Visit af nævnte Kone; thi hvis det skete, at en Barselkone kom ind hos en Familie, før hun havde holdt sin Kirkegang, vilde de i dette Hus faa det Uheld, at de hele Aaret igennem vilde slaas alt i Stykker, hvad der kunde slaas itu. Selv vilde hun komme til at lide under Sygdom og Ulykke, hvis hun gik over en Vej. Maatte Barselkonen holde sig indenfor Hjemmets fire Vægge i den for hende anordnede Tid, havde hun til Gengæld mange fremmede, idet Slægtens og Nabolagets Kvinder ofte aflagde hende Besøg og efter Skik og Brug medbragte deres »Barselspotte«. Og af Barselmaden skulde ikke alene Moderen spise, men Faderen havde ogsaa at spise sin Portion af hver eneste, der blev bragt ind i Huset, ellers vilde Barnet blive kræsent.

Barselmaden bestod af Grød, over hvilken der var hældt et stort Lag Smør, og Pandekager eller Kødsuppe. Endnu staar et stort Antal Kobberspande til Stads hos Hedeboegnens Befolkning, dem vore Oldemødre brugte til at bære deres »Barselspotte« i til hverandre.

Barselgilderne blev altid afholdt paa en Hverdag, dog ikke en Mandag; de andre Dage i Ugen ansaas for at være lige heldige. Naar en Familie havde fastsat Dagen, blev der stor Travlhed i Gaarden med at faa alt i Orden til de kommende Gildesdage. Der skulde brygges en Tønde godt Øl, bages Brød,

vaskes og pudses over hele Huset samt bestilles Musikanter og sendes Indbydelse til den udenbys Slægt. Byens Folk blev først bedt Dagen før Barselgildet. Gaardens Pige blev atter sendt ud for at bede til Gilde. Naar hun kom ind i Huse og Gaarde, stillede hun sig op indenfor Husets Dagligstuedør, og herfra fremsagde hun sin Hilsen. Det var en lang, udenad lært Ramse, som bl. a. indeholdt en særlig Indbydelse til Konen i Huset om at komme og følge hendes Madmoder til Kirke; her nævnede hun Dagen og Klokkeslettet og bad hende ofre til Præst og Degn med den lille Pige eller Dreng, hvilket det nu var. Derefter rettede hun Indbydelsen til de øvrige Familiemedlemmer om at komme med til Barselgildet og faa Middagsmad, til hvilken hun bad dem selv tage Kniv og Ske med. En særlig Indbydelse var nogen Tid før Barselgildet sendt til de Mænd og Kvinder, der skulde i Stadsen som Faddere, af hvilke der omkring 1800 i Kirkebøgerne som Regel er indskrevet 2 mandlige og 2 kvindelige, samt 2 andre Kvinder, nemlig Gudmoderen, den unge Pige eller Kone, der skulde holde Barnet over Daaben, og den Kone, der skulde holde Huen, mens Præsten døbte Barnet. Hun skulde være en diegivende Kvinde, der kunde stille Barnets Tørst under Kirkefærden, derfor blev hun i daglig Tale kaldt for »hende, som skulde give Patte«. De blev alle valgt blandt Familiens nære Slægtninge eller Vennekreds. Naboerne maatte selvfølgelig ogsaa indbydes nogle Dage før Gildet, de skulde jo hjælpe til med Tillavningen af Mad og Drikke og besørge Opvartningen i Gildesdagene.

Straks om Morgenen paa Gildesdagen kom Byens unge Piger med en Kop Smør, en Flaske Fløde og en Spand Mælk som Gave fra hver Gaard. Husene gav samme Slags, men i mindre Portioner. Naar de unge Piger var bleven beværtede med Mad og Drikke, forlod de Gaarden igen. Saa dækkedes de lange Borde med kolde Retter, som Smør, Ost, Sylte, Rødbeder, saltet Faarekød og Rullepølse. Lidt før Middag begyndte Byens Koner at komme, og naar de alle havde spist og drukket Kaffe, kaldte Moderen først de to Kvinder, som skulde i Stadsen, hen til Vuggen, hvor Moderen nu sagte nævnede Barnets Navn til hende, som skulde bære det; Navnet var blevet hemmeligholdt; ingen fremmede maatte

vide det, før de hørte Gudmoderen nævne det for Præsten ved Døbefonten i Kirken. (Havde en Hjemmedaab fundet Sted, kaldte man Barnet fra den Dag ved sit rette Navn.)

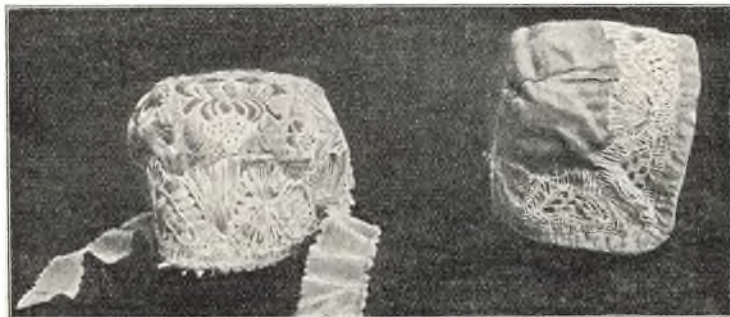
Kristentøj fra Store Salby.

Det saakaldte Kristentøj hed i daglig Tale blot »Posen« og var paa Hedeboegnen i Brug til 1860'erne. Det var omtrent 2½ Alen langt og ½ Alen bredt. Forsiden var af Silketøj, Fløjl eller Damask, og Bagsiden kunde være af samme Slags Tøj, men paa de tarveligere Poser var den blot af Drejl eller Vaske-tøj. Paa Forsiden var der lavet et Rum saa stort, at Barnet kunde ligge deri, saa kun Hovedet var blottet. Enten var der saa en trekantet Hue syet fast til selve Posen eller der var en løs Hue af samme Farve og Stof. Kristentøjets Forside var udstyret med haandbrode-rede Blomster, vilde Roser, Nel- liker eller Tulipaner o. fl., og i andre Tilfælde var det besat med skinnende Baand eller Blonder af Guld- eller Sølv- traad, hvorimellem der sad Ro- setter af Silkebaand. Langs Kanterne var der ogsaa gerne Guld- eller Sølvborter og ved Enderne tilsvarende Frynser. Tarveligere Damaskposer nøje- des med Silkebaand, men de skulde dog altid være saa fine og straalende som muligt. Bar-

net fik ved sit Bryst gemt en Sølvskilling og et Stykke Brød. Disse to Ting skulde det have med sig, medens det blev døbt, og de betød, at den lille aldrig senere i Livet skulde mangle

Mad eller Penge. Men det maatte ikke glemmes, at Barnet ogsaa efter Kirkegangen skulde lægges i Vuggen og der sove en Søvn med hele Stadsen paa. Disse to Genstande, Brød og Sølvskilling, gemte Barnets Forældre som en Skat, og naar Barnet blev voksent, fik det dem udleveret som sin Ejendom med en Paamindelse fra Forældrene om at gemme dem; thi saa længe det havde dem i Eje, vilde det ikke komme til at savne de to nævnte Goder. Der findes endnu ældre Folk i vore Dage, der er døbt omkring 1850, og som troligt den Dag i Dag gemmer deres Sølvskilling og Brød fra deres Daabsdag.

Kristentøjet kunde faas til Leje paa Stedet hos Sognets

Daabshuer.

Præst; men af det store Antal Eksemplarer af nævnte Dragt, der endnu findes opbevaret hos Hedeboegnens Beboere, kan det se ud til, at mange Familier i forrige Aarhundrede har haft et eller flere Stykker af det pragtfulde Daabstøj i deres private Eje. Nogen bestemt Farve har Dragterne ikke haft. Det ser ud til af dem, der ligger i Hedeboekisterne, at de har været syet af Tøj i alle Kulører.

Efter at Barnet var iført Kristentøjet, kom Faderen hen til Vuggen, hvor Moderen tog det op og lagde det i hans Arme, og Faderen bar det udenfor Forstuedøren. Her stod Gudmoderen rede til at modtage det. Saa drog man til Kirke. De to Kvinder, som førte Barnet, blev i en Stue hos Præstens, mens Moderen lededes ind i Kirken. Deltagere fra Barselgilder omkring 1860 mindes, at man enkelte Steder endnu den Gang fastholdt den gamle Skik, at Kirkegangskonen, før hun begav sig til Kirke, maatte træde paa en Ildglød, som en af Konerne havde lagt

foran Dørtærskelen i Dagligstuen; thi saa havde det onde ikke Magt over hende paa Vejen fra Hjemmet til Kirken.

Naar Toget var ankommet til Kirken, gik alle Kvinderne ind i Vaabenhuset, hvor de tog Opstilling, Kirkegangskonen forrest i Rækken. Præsten traadte nu frem i Kirkedøren, og herfra holdt han en Bøn og Tale for Barselkonen, der i Dag holdt sin højtidelige Kirkegang efter sin Barnefødsel. Naar Præsten havde afsluttet Bønnen, gik Kirkegangskonen og alle Kvinderne samt de Mænd, som skulde være Faddere, ind i Kirken og tog Plads i Stolene. Inden Barselkonen tog Plads i sin Stol, var hun henne og ofrede i en Bøsse, i hvilken kun Kirkegangskonerne ofrede en Skærv til de fattige. Herefter blev en Salme afsunget for Kirkegangskonen.

En af Fadderne hentede nu de to Kvinder og Barnet ind i Kirken, hvor Daaben saa fandt Sted, og derefter blev der ofret til Præst og Degn. Forrest gik Gudmoderen med Barnet, og ved hendes Side gik den Kvinde, som »gav Patte«, derefter Barselkonen, de øvrige Kvinder og Fadderne. Her maatte alle som en passe at ofre med den højre Haand, ellers vilde Barnet blive kejthaandet. Skreg Barnet højt, mens det var i Kirke, vilde det faa en god Sangstemme. Naar Daabs-handlingen var forbi i Kirken og man kom udenfor dennes Dør, flokkedes Konerne om Barselkonen og ønskede hende til Lykke.

Naar Barselstadsen kom fra Kirken, blev den modtaget med Musik. Faderen stod nu parat til at modtage Barnet af Gudmoderen for at bære det ind i Dagligstuen, hvor det saa igen blev lagt i sin Vugge og sov en Søvn med Stadsen paa. Nu strømmede baade gamle og unge af Byens Folk til Gildesgaarden. Hver af Gæsterne, baade kørende og gaaende, hilstes med Musik af de i Gaarden opstillede Musikanter. Naar man havde hilst paa Vært og Værtinde og afleveret sin Lykønsning til dem, bænkedes man omkring de dækkede Borde i Stuerne. Ved Hovedbordet sad Rangspersonerne, som Præsten og Degnen med deres Madammer, samt de Mænd og Kvinder, som havde været i Stadsen, og de ældste blandt Byfolkene. Hovedbordet var i Reglen Dagligstuebordet, og Hæderspladserne var Bordendesbænken. Den yngre Slægt vidste altid, at Skikken bød dem, at de skulde vige for de ældre.

Kirkegangskonen skulde paa Barselgilledagen selv sætte det første Fad Risengrød og Klipfisk paa Middagsbordet; efter hende kom en af de kvindelige Slægtninge med næste Fad og efter hende andre Kvinder, som deltog i Opvartningen. Mændene sørgede for, at de mange Ølkrus stadig fyldtes med dejligt hjemmebrygget, fedt Øl, samt for Skænkningen af Brændevin i Snapseglassene.

Under Spisningen traadte Musikanterne ind og spillede et Stykke paa deres Klarinetter; naar de var færdige hermed i den ene Stue, drog de ind i den næste og fortsatte der. Dette gentoges for hvert nyt Hold Gæster, der spiste. Men inden Gæsterne rejste sig fra Bordene, kom en af de Mænd, der deltog som Opvartere, med en Tallerken i Haanden, og med denne gik han rundt omkring hos de ved Bordene siddende Gæster. Heri lagde hver Person 1 Mark (33 Øre); der var maaske ogsaa dem, der gav en Fireskilling. Pengene gik til Hjælp til at betale Musikanterne med (Spillemandspenge).

Naar Middagsmaaltidet var forbi, ryddedes Bordene, der flyttedes udenfor. Straks efter begyndte Dansen. Den aabnedes af Barnets Fader med Gudmoderen som første Par. Næste Par var en af de mandlige Slægtninge med den Kvinde, som havde holdt Huen; saa fulgte Par af de andre nærmeste mandlige og kvindelige Slægtninge; den allernærmeste mandlige Slægtning dansede med Barselkonen. Familien dansede i Reglen et Par Runddans, hvoraf den første altid var en Vals; næste Dans var enten Polka eller Vals; derefter dansedes der en Turdans, en Sekstur eller Firetur, hvorefter alle de andre Gæster deltog i Dansen. Naar man havde danset i et Par Timers Tid, begyndte man paa Kaffedrikningen. Ude i Skorstenen (Køkkenet) kogtes i en stor Kobberkedel Spandevís af Kaffe. Til at sætte Smag paa den skulde man helst have nogle af de kvindelige Gæster; det var ikke altid nok med dem, der kogte den, eller den dømmende Komité af Kokkelavets Kvinder, der straks valgtes i Køkkenet — nej, det skulde helst være et Par af Byens eller Slægtens ældste Kvinder. Kunde man faa trukket selvste Præste- eller Degnemadammen ud for at fungere som øverste Smagsdommer ved Kaffekedlen, ansaas dette for ekstra godt.

Naar Kaffedrikningen var forbi, begyndte man paa Dansen

igen og fortsatte med den til den lyse Morgen. Den afbrødes kun i Løbet af Aftenen og Natten, naar »Nadver« og »Kvælds-nadver« indtoges.

Naar man i den aarle Morgenstund tog Afsked med Værten og Værtinden i Gildesgaarden, gav hver Familie, som havde deltaget i Barselgildet, en Gave til dem i Form af en Sølvskilling — en Daler, Rigsort¹⁾ eller Mark —, hvilken i Reglen blev overrakt Barselkonen. Flere Familier har brugt at sende til Barselgaarden en Pakke Kolonialvarer i Stedet for Pengene. Gudmoderen gav altid sin Gudsøn eller Guddatter en Gave, der bestod af en Sølvgenstand eller Klædningsstykker. Fik de den ikke overrakt paa deres Daabsdag, huskede Gudmoderen den senere hen.

Naar en ung Pige havde født et Barn udenfor Ægteskab og hun holdt sin Kirkegang, maatte ingen af de andre unge Piger gaa foran hende ind i Kirken. Det skulde en gift Kone. Pigerne var bange for, at de skulde komme til at lide samme Skæbne som hende, der var falden i Synden, hvis de kom hende saa nær den Dag, hun søgte Bod for sin Synd i Guds Hus.

Der var mange Ting, som Folk i gamle Dage tog som en Forudsigelse for, at Døden vilde komme og hente dem. Gamle og syge Folk brugte at sige, naar de hørte noget af det, de kaldte et Varsel [*vårsæl*]: »Naa, det var nok Bud efter mig«.

Naar en Væggeorm [*væ'gø"rm*] arbejdede i Lervæggen, hed det sig: »Nu vil snart et her i Huset dø; nu slaar Døningeuret«. Den Støj, Ormen fremkaldte, lignede et Urs Gang. — Det kunde høres, at der om Natten blev banket paa Vinduer og Døre, smækket med Kistelaagene og raslet med Klinkefaldene paa Dørene. Boskabet (*[bo"sgaw]* = Bohave) kunde blive væltet omkring, saa det gav et stort Bulder. Hvis et saadant Varselstegn blev gentaget tre Gange i Rad, var det et sikkert Tegn paa, at et af Husets Medlemmer snart skulde dø. — Kløede ens Hage, — synede man Hænder (d. v. s. sammenlignede to eller flere Personer deres Hænder), — lød Klokkerne sørgeligt i Klang, naar der blev ringet med dem ved en Begravelse, — løb Hønsene med et Straa over Ryggen og

¹⁾ En Rigsort var 48 Øre.

slæbte det efter dem, — førtes et Lig af Gaarde, og Hunden løb bag efter og kiggede ned til Kisten, efter at den var sænket i Graven, betød det alt, at man vilde spørge Lig. I sidstnævnte Tilfælde vilde det blive en af den afdødes nærmeste Slægt.

Naar et Menneske var død, blev en Pige sendt ud for at bede Byens Koner komme og klæde [*klæð*] Liget, og denne Pige, Bedepige [*beðpiðan*] havde altid en hvid Kæp i Haanden; Barken var nemlig skrabet af. Det døde Legeme blev lagt paa et Bord i Øverstestuen; paa Bordet var bredt et Lag Langhalm, der var skaaret af, saa det passede efter Bordpladen. Paa Brystet af den døde lagdes et Halmkors, lavet af et Par Rugstraa, og en Saks (saa var der Staal paa Liget); den var lukket op, saa den laa i Korsform. Og under Ligets Hage blev der lagt en Salmebog.

Faa Dage efter sendtes Bedepigen med den hvide Kæp i Haanden ud for at bede Byens Koner til Kistelæg. Et Par Dage før Begravelsen blev Liget lagt i Kiste. Det blev da klædt i Jordetøj; en gift Kone jordedes med sin sorte Hue, en Pige med sin blaa Hue. Den Langhalm, som et Lig havde ligget paa, blev bundet sammen i et Knippe og lagt paa Loftet og gemt der, til der blev Lig i Huset igen. Enkelte Steder brugtes den Skik, at Langhalmen blev tækket i Taget over Indgangsdøren i Stuehuset (Forstuedøren).

Var det en Barselkone, der døde før sin Kirkegang, fik hun et Forklæde og Offerpenge med sig i Kisten. Dagen efter Begravelsen kunde Præsten gaa ind i Kirken og hæve Alterdugen; under den laa saa Offerpengene. Barselkonen havde i Midnatstimen været i Kirken og ofret paa Alteret. — Der var en Gang en Barselkone, der døde og blev begravet før sin Nedkomst, og hun fik efter Skik og Brug et Forklæde med sig i Kisten. Men hun kom til sit Hjem i Midnatstimen og sagde: »I gav mig lidt til et, men slet ikke til to«. — Hun var med Tvillinger.

Et Par Dage før Begravelsen blev Bedemanden udsendt til fjærnere boende Slægt; hjemme i Byen blev Folk i Reglen indbudt Dagen før Begravelsen. Skulde Bedemanden langt omkring, fik han en Hest at ride paa. Han var som oftest klædt i mørk Dragt og havde høj Hat paa Hovedet. Inden for Husets Stuedør stillede han sig op og fremsagde sin Hilsen:

»Jeg har en meget flittig Hilsen til Far og Mor og Børn her i Huset fra N. N. og hans Kone, om I vil være saa gode at møde der paa Tirsdag Formiddag Kl. 10 og faa et Maaltid Mad og følge deres afdøde Fader til hans sidste Hvilested, gaa med i Kirke og høre paa en Tale og følge med hjem igen og faa Middagsmad og være deres Gæst en Time eller to eller saa længe jeres gode Vilje tilsiger jer. Saa lover de at tjene jer igen paa bedste Maade, men dog helst i et glædeligt Tilfælde«.

Til Begravelse saa vel som til andre Forsamlinger (Værskaver) sendtes Fødevarer [*fyrævd'ra*].

Byens unge Karle blev indbudt til at besørge Klokkeringningen. De mødte tidligt paa Formiddagen og blev beværtede med Mad og Drikke. De blev rigeligt forsynet med en god Madkurv samt Øl og Brændevin, naar de gik fra Begravelseshuset til Kirketaarnet for at begynde Klokkeringningen.

Dagligstuen var paa Begravelsesdagen pyntet med hvidt og sort. Paa Stolpeskabsklæderne sattes sorte Silkebaandssløjfer i Stedet for de kulørte. Paa Alkoverne var der hængt hvide Omhænger op. Men da det ikke var i ret mange Huse, man var saa velhavende at eje et Par Omhænger af hvidt Tøj, hjalp man sig paa en anden Maade; der hængtes saa Hør-lærredslagener op paa Sengene som Omhænger; der brugtes tre til hver Seng. Et lagdes midt op over Dynen; paa dette lagdes de to hvide Puder; under Mellemværkerne (Udsyningen) paa disse var sat hvidt eller sort Tøj. To andre Lagener hængtes op paa Sengens Forside, et ved hver Ende. Foroven lagdes de dobbelt i en Bredde af 3 Kvarter, og det Stykke, som hængtes uden paa, dannede Kappen, og paa denne sattes langs med Kanten sorte Baand. Skulde det være rigtig fint, sattes Baandene paa Midten og ved Enderne i sorte Sløjfer. Konerne laante gerne Nakkesløjferne (Baandene) af deres sorte Huer ud til dette Brug.

Noget ned i Tiden hængtes paa Væggen over Bordendesbænken et »Skilderi«; det var et hvidt Papir, hvor Forbogstaverne af den afdødes Navn stod; der var uden om Navnet sat en Bort af sort Papir, der var udhugget i Figurer; enkelte Steder brugtes det at sætte mørke- og lyseblaat Papir ind imellem det sorte. I sidste Halvdel af Aarhundredet bliver det almindeligt, at der skrives et Salmever samt den dødes Aars-

tal, Fødselsdag og Dødsdag; det var sat i Glas og Ramme og hængte paa Væggen som et Minde om den afdøde.

Sørgbilledet paa Væggen kommer paa Moden, da Præsten ophører med fra Prædikestolen paa Begravelsesdagen at oplæse den afdødes Levnedbeskrivelse.

Bistaderne i Haverne fik hver et Lagen om sig, og om den spidse Ende af Bihatten blev et sort Baand bundet.

Før Kirketid samledes Folk i Begraveshuset, hvor de be-
værtedes med kolde Retter. Naar man havde spist, gik enhver Gæst op i Øverstestuen, hvor den afdøde laa med blottet Ansigt i sin Kiste; ved Enden af denne var der sat et Bord; paa dette stod et Par eller flere Lys og brændte. Naar alle de indbudte havde set den døde, sattes Laaget paa Kisten og skruedes til. Naar Præsten havde talt og der var sunget Salmer, fulgte man Liget til Kirke. Før 1850 brugte man at bære Ligene paa en lang Ligbaare, som fire Mand bar paa Skuldrene.

Ældre Mænd og Kvinder i Højelse Sogn mindes, at der i deres Ungdom paa Loftshvælvingerne i Kirken stod en Ligbaare. Og paa Højelse og Ølbys Marker findes en Vej, hvor Ølbyerne gik, naar de bar deres Lig til Højelse Kirke. Et Hus (Brydeholm) ligger i Skellet mellem de to Byer, og dette blev i gamle Dage kaldt Dødninghuset, fordi Ølbyerne bedede (hvilede dem) ved Huset, naar de bar Lig.

I Præstens Tale blev den afdødes Levnedsløb først fortalt. Enkelte Steder kaldtes det, at den døde fik sit Skudsmaal; andre Steder kaldtes det for »Testement«. Det var i Reglen forfattet af Degnen (Skolelæreren) og indeholdt en Levnedbeskrivelse af den afdøde, hvornaar den var født, og hvorfra den var kommen, og hvornaar den var gift, blevet Enke eller Enkemand, og andre Begivenheder i den afdødes Liv. Testementerne havde ofte følgende Overskrift: Testemente over vor velagtede Medbroder, nu salig afdøde Gaardmand N. N. Endnu i 1869 blev saadan et Testement oplæst fra Prædikestolen af Præsten i Snoldelev Kirke over en Gaardmand fra Salløve.

Naar Liget var nedsænket i Graven — med Hovedet i Vest og Fødderne i Øst — og Præsten havde kastet Jord paa Kisten, tog Følget fat paa at jorde; heri deltog alle Byens Mænd; men ikke de fremmede eller udenbys Mænd. Efter at

Graven var fuldt tilkastet, brugtes en Skik, der endnu kendes: de, der deltog i at jorde, stillede sig op rundt om Graven og lod samtidig Spader og Skovle falde ned mod denne. Dette var for at se, om det næste Lig, de skulde jorde, blev en Mand eller en Kvinde. Hvis det var en Skovl, der faldt sidst, blev det en Mand; var det en Spade, blev det en Kvinde. Flere Steder brugtes den Skik, at den ældste Pige i den af-dødes Slægt strøede Sand paa Graven.

I gamle Dage sattes der paa Gravene Buketter, der var lavede af Buksbom eller Gran med Blomster af kulørt Papir; en Pind blev sat op i dem til at stikke ned i Jorden, for at de kunde staa fast. Det er først omkring 1840, at det bliver Mode at smykke Gravene med Kranse.

Efter Hjemkomsten fra Kirken fik man Risengrød og Klipfisk; der maatte spises i flere Hold ved Bordene, inden alle Gæsterne var bleven beværtede. Naar der var taget af Bordene, begyndte Mændene at spille Kort til lidt ud paa Aftenen. Men inden Folk tog hjem, fik de Kvældsnadver. — Saa sagde man Farvel og Tak til Familien, og var det en større Begravelse, fik man Indbydelse til at komme igen næste Dag. Anden Dag spistes der Øllegrød og Plukfisk til Middag. — Naar man havde spist Middag den første Dag, blev der baaret Risengrød og Klipfisk omkring i Byen til Karle og Piger, som var hjemme og passe Kreaturerne paa Gaardene, ligesom gamle, svage, fattige Mennesker altid fik deres Andel af Gildesmeden. Ogsaa omrejsende Kræmmere og Tiggere, der kom til Gaarden paa Begravelsesdagen, fik deres Del af Risengrøden og Klipfisken.

I gamle Dage maatte Selvmordere ikke komme ind ad Kirkegaardsporten; men de blev løftet ind over Muren efter Solnedgang og blev sat i en Grav i et særligt Hjørne paa Kirkegaarden. Liget maatte staa i tre Dage i Graven, inden det blev jordet. Selvmordere, som havde hængt sig, fik det Reb med i Kisten, som de hængte sig i; skar de sig ihjel, fik de den Kniv med, som de havde brugt.

TID OG HIMMELTEGN.

I ældre Tider kendte man ikke til Ure; Bornholmerne blev først almindelige blandt Bondestanden i Begyndelsen af forrige Aarhundrede, de kaldtes tit Sejerværk. Klokken hun kunde tave sej, hun kunde vinde, og hun kunde gaa istaa, hed det sig i Folkemunde. Kendte Folk ikke til at inddele Tiden i Klokkeslet, var der andre Ting, man maatte rette sig efter. Naar Hanerne galede om Natten, vidste man, at det var over Midnat, og der var dem, der ejede Haner, som var meget punktlige, saa de vidste, at Klokken var 2 første Gang, 3 og 4 anden og tredie Gang de galede. Og saa var der Davs-skæret: »Nu maa vi op, nu har det stærkt begyndt at daves«. Fortidens Mennesker har begyndt Dagen med at skue i Øst, og om Aftenen, naar Daven hældede, har de været vant at se mod Vest. Saa var der Maanen og Stjernerne; man vidste bestemt, hvorledes og hvilken Tid paa Aftenen disse indtog deres Stilling paa Himmelen; der var Grødstjærnen eller Nadverstjærnen, Syvstjærnen, Karlvognen, Peers Kæp og Maarok; Kæmpen (Orion) kaldtes »Manden med Tøjrekøllen«.

Om Dagen var der Solen at rette sig efter, »hvordan hun stod«; (Folk sagde hun om Solen og han om Maanen). Solen hun skinner, Maanen han livsner.

Almanaker havde Folk de fleste Steder, — disse smaa Bøger om Maaneder, Dage i Aaret, Marked i Købstæderne, Solens og Maanens og Stjærnernes Stilling paa Himmelen o. s. v.

Paa en klar Aften om Efteraaret [ædær's'ærət] kunde der komme et Glimt, der lignede et Lyn. Det var, naar en Sildestimmel [silæstem'əl] vendte sig ude i Vandet, idet den kom op til Overfladen. Dette kaldes for et Sildeglimt (det samme som Kornmod?).

Hvis Nordlyset viste sig i tidlige Efteraarsmaaneder med sin store, lyse Bue, vilde Vinteren blive lang og streng.

Hvis man havde et Ønske, og man gerne vilde, om det blev opfyldt, prøvede man en stjerneklar Aften at staa og se op paa Himmelen, og hvis en Stjerne faldt med det samme, man ønskede, ansaas det for et sikkert Tegn paa, at Ønsket gik i Opfyldelse.

I Enge og Moser saas ved Nattetid lange Ildstænger [*il-sdæŋ'ær*], der ligesom blev skudt op af Jorden, den ene efter den anden. Naar Folk var kommet over saadan en Mose paa Højelse Bymark og tog med Haanden og strøg ned over Klæderne, fløj Ildgnisterne af dem. — I et Nabosogn var der et Sted, hvor der om Aftenen somme Tider saas en stor, blaa Ildflamme, der brændte helt ind over Landevejen. Folk kaldte dette for »at der brændte blaat [*bls'æt*] der.« — Mange Steder saas Lygtemænd, der som smaa Lysflammer hoppede op og ned, hen over Markerne. Folk kunde let blive vildfarne ved at gaa og se efter dem. Ældre Folk, som har set dem, paa-
staar, at disse blaalige Lysflammer fremkom ved, at der røg Dunster (Svovl) af Jorden. Efterhaanden, som Dræning af Jorderne fandt Sted, svandt disse Tid efter anden helt væk.

SYGDOMME.

Naar man havde Gigt [*jæjt i'æt*], hed det sig, at Jægten plagede [*plawədə*] en; det kaldtes ogsaa for Værk [*værg i'æt*]. Man havde Riven og Sliden omkring i Skroget [*sgråw'e*]. Hvor Uroen [*uro''æn*] var værst, kunde man lægge oprullet Tækkergarn; det Beg, Garnet var indsmurt i, var godt for Gigt. Et Stykke Kamfer blev lagt i Brændevin, og det gjorde Vidundere, naar det blev gnedet paa de Steder, hvor man havde Værk og Uro. Hundeto var godt for Gigt. Man blandede Hundeto blandt Faareuld for at lave Trøjer deraf; det kunde holde Gigten borte.

Mod Værk og Uro var det ogsaa godt at slaa Bly. Den syge blev anbragt paa en Stol og fik et Forklæde over Hovedet; en Person maatte holde et Fad eller en Genstand, i hvilken der var lidt Vand, op over den syges Hoved. Og saa kom der en Kone eller Mand med smeltet Bly, og det blev hældt ned i Vandet. Der var altid Mænd og Kvinder, der forstod dem paa at slaa Bly; det var nemlig en Kunst, ikke alle og enhver kunde. Det skulde besørges af de saakaldte kloge. Det smeltede Bly fordelte sig i Figurer som Kugler, Traade, Stjærner o. s. v. Men med det samme Blyet fordelte sig, skulde Uroen ogsaa fordele sig. I Begyndelsen af forrige Aarhundrede

boede nede paa Tjørnehoved ved Præstø en klog Kone; hun var saa dreven i at slaa Bly. Hun slog det ogsaa over Folk, naar de mente at være forheksede, og hun kunde paa Blyet i Vandet se Billedet af den Mand eller Kvinde, som vedkommende Person var forhekset af. — Naar man havde Lændeværk, skulde man traades (trædes) for Lændeværk; der skulde eet op og traade den syge paa Lænderne, mens den laa paa Maven.

Var det galt i Hovedet eller Tænderne, kunde der lægges en Kryderpose [*kryð'ærpou's*] paa; den indeholdt en Del Urter og Blomster, bl. a. Kamille, Salvie, Timian og Hyldeblomster; saadan en Pose havde man i ethvert Hjem; inde paa Sengskabet gemtes den til Hverdagsbrug; naar man var syg, kunde man da let faa fat i den. Posen blev lagt paa Kinden eller Hovedet og bundet fast med et Tørklæde. Mod Tandpine var det ogsaa godt at skære sine Negle om Fredagen. — Havde man Trediedags-Feber [*røsdølsæ*], og det kunde endda være saa stærkt, at Overdynen var ve'ed og [*ryæ til låwdøð*], kaldtes det, at man havde Uting [*uteŋ'*]; mod det Onde fik man en Kouse kogende Øl. Mod Feber var det ogsaa godt at drikke en Kop Hyldethe eller Brændevin med Peber i. Snaps med Krudt i var ligeledes godt; man mente, at Blodet var blevet for koldt, det gjaldt derfor om at ildne det.

Mod Frost var det godt at bruge Galdeblæren, som sidder paa Leveren af Grisen. Den blev ved Slagtingen hængt op i Skorstenen for at tørres; den grønne Masse, der er inde i den, smurtes paa en Klud og brugtes som Salve til at lægge paa det Sted, hvor man havde Frost. Naar Frosten viste sig som stærk kløende Hævelse eller Knuder, tog man Sne og gned de angrebne Steder med, eller man smurte Talg paa Linnedklude og lagde paa. Naar der var Huller af Frost, kom man Krudt i og satte en Svovlstikke til.

Naar Folk havde Brystsyge (Svindstot), hed det sig, at han eller hun gik og svandt hen eller sygnede hen og blev saa aredt [*a'ræ'æt*]. For denne Sygdom skulde der samles 18 forskellige Slags Rødder; disse skulde koges i Vand, og med dette Afkog skulde man smøres paa Ryg og Bryst 3 Torsdage i Rad, eller ogsaa skulde den syge drikke det.

Krampeknuder bandt man over det Sted af Legemet, hvor man havde Krampe, Benene, Armene, Halsen eller andre Steder. Til at binde Knuderne med brugtes hvid Uldgarnstraad eller Silketraad. — Mod Vorter kendte man mange Midler; man kunde smøre dem med en Flæskesvær, og bagefter skulde den graves ned i Jorden; naar den raadnede, skulde Vorten forsvinde. De kunde stryges af paa et Lig af modsat Køn, og de kunde stryges med Saften af Fandens Mælkebøtter eller med et overskaaret Charlotteløg. Og endelig kunde de bindes af; den, der skulde binde Vorten af paa en anden, gik hen og snørede Baandet fast om Vorten, løsede det igen, gik ud og gravede det ned i Jorden; naar Baandet raadnede, skulde Vorten forsvinde. Hvilket af Midlerne der blev brugt, gjaldt det om, at det blev gjort stilleliende. — Et Hønseæg stegt i varm Aske blev flækket og lagt paa et daarligt Øje. — Mod brændt Saar var det godt at rive en raa Kartoffel og lægge paa. Et Stykke af en Seprefi var ogsaa godt at læge brændt Saar med.

Naar Børn ikke vilde trives, havde de Skæver (engelsk Syge); saa søgte man Raad hos den kloge Kone. Barnet blev smurt med en Salve og maalt. Uldgarnstraade blev viklet om de daarlige Lemmer, Ryg, Bryst, Arme eller Ben; de skulde blive siddende en Tid, ingen fremmede maatte røre dem, kun den kloge Kone maatte aftage dem. — Der vokser i Skovene Træer, hvor en Gren først gaar ud fra Stammen, men længere oppe bøjer sig ind til den igen. Det Hul, som den krogede Gren sammen med Stammen danner, skulde Barnet nøgent puttes igennem tre Gange, men det skulde gøres stilleliende. Disse Træer kaldtes for Sygetræer eller Sygdomstræer. Man kunde benytte et Træ i Skoven eller i Haven eller i et Hegn. Man kunde ogsaa rive Pulden ud af en Hat og benytte Skyggen til at putte Barnet igennem.

Sygdomsaaret 1831, »Tyfusaaret«, da Sygdommen rasede over det ganske Land, var der ogsaa mange Folk paa vor Fødeegn, som var angrebne. I Højelse Sogn døde dog kun en eneste, men daværende Sognepræst Kruise drog ogsaa fra Sted til Sted i Sognet og gav gode Raad angaaende Sygdommen; sammen med ham var der en Doktor Vestergaard i

Køge; »men Folk havde jo ikke saa meget med dette Døveri at gøre; de ventede for det meste med at hente de Karle, til Folk var døde«, udtalte en 90-aarig Mand, der var med blandt dem, der var syge i Tyfus aaret. Doktor Vestergaard sagde ogsaa det Aar til en af sine Patienter, at han var kommen sig ved hans (Doktorens) og Præstens Hjælp; men paa det svarede Manden ham: »Nej, det var ved Vorherres Hjælp, for der var ingen andre, der kunde holde mig i Live«.

Følgende Raad var gode mod Bylder og Böllenskaw: Brød og Smør æltet sammen og et Løg skaaret ud; før Bylden var trukket til, lagdes Løget foran, og efter at Bylden var trukket til, skulde Løget lægges bag ved Brødet; en Skive røget Flæsk med Løg anvendt paa samme Maade var ogsaa godt. Et Plaster [*plå'sdær*] lavet af 7 Dele, omtrent lige meget af hvert, skal have været særlig udmærket: et Stykke Beg, Fedt, Honning, Voks, tørt Kamfer, Talg og et Løg smeltet sammen eller kogt. Naar det var helt udkogt, hældtes det op i en Salvekrukke; det smurtes ud paa en linned Klud og lagdes paa Bullensket. Byggryn kogt i Vand til Grød hældtes paa et linned Stykke og lagdes paa som Omslag mod alle Betændelser. Et Hvidkaalsblad var ogsaa et godt Trækplaster.

En Kop Hyldethe med Honning i var godt mod Forkølelse.

Nogle nysmedede Søm, over hvilke var hældt lidt Brændevin, var godt for unge Piger, som led af Blegsot. Hvidløg paa Brændevin havde samme Egenskab. Brændevin, paa hvilket var sat Malurtfrø, gav en god Snaps; den var god for Mavesmerter; den virkede ogsaa for Appetiten. Perikum sat paa Brændevin gav det saadan en køn Kulør. (Begge Slags Urter skulde være tørrede, inden de paasattes Brændevinen).

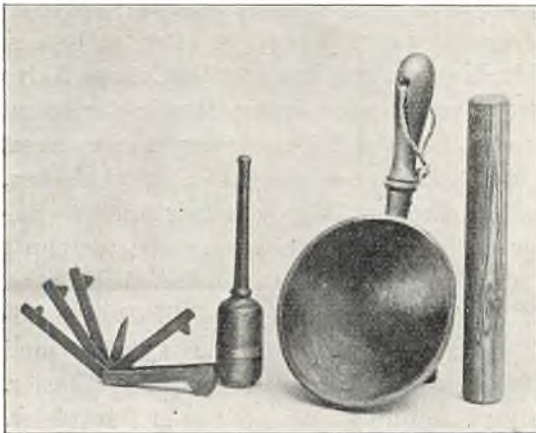
Endnu i Midten af forrige Aarhundrede kørte Folk fra vort Sogn den lange Vej op til St. Helenes Kilde paa Tisvilde Mark for at søge Lægedom. De vaskede og badede de daarlige Lemmer om Morgenen efter at have sovet ved Kilden St. Hansnat; desuden smed de deres Kropstykker (Særke og Skjorter), de havde sovet i om Natten, ved den. (Det tog fattige Folk bagefter). Der var en Kildeblok, som Folk ofrede et Par Skilling i til de fattige, ligesom Krykker, Kæppe og Staver, som Folk kom humpende og støttende ved, ogsaa

om Morgenen blev lagt ved Kilden. Folk søgte Lægedom ved den for alle Slags Sygdomme. Jeg har talt med to Koner, som begge døde i Slutningen af forrige Aarhundrede; de havde begge været ved Kilden en Sehánsnat og søgt Lægedom for Værk i Lemmerne.

Folk kunde faa et Hold, et Jav, i Siden eller Hovedet eller andre Steder af Kroppen; det kaldtes for et Hekseskud. Man havde været i Færd med Ellefolket og var blevet elleskudt; mod disse Pinsler var det et godt Middel at

sende Bud efter den kloge Kone og lade hende slaa Bly over én.

Naar Folk havde ondt over Lænden (Lændeværk) eller et Hold i Skulderen eller et andet Sted, fik de sat Blodkopper paa. Der huggedes Hul med et Jern, hvor Smerterne var paa Kroppen; et Glas, der var

Til venstre: Ladejærn med Kølle. Til højre: Toldkop, hvormed Mølleren toldede af Kornet, og Stok til at stryge over Toldkoppen med.

varmet over et Lys, sattes til med Kanten, og der toges en Del Blod ud paa den Maade. Glasset sattes ned i et Fad Vand, hver Gang det var holdt til Saaret.

Naar Folk havde slaaet dem, eller der var en anden Blodsamling, eller man havde Tandpine, Hovedpine, ja selv en Lungebetændelse, blev der anordnet Iglér. De sattes paa den syge og bed dem fast. De sugede Blod, saa de blev helt tykke; de lagdes derpaa i en Kop, der blev drysset lidt Salt ned paa dem, og de valpede saa Blodet op af dem. De blev skyllet rene i flere Hold Vand, og de lagdes saa tilbage i et Glas, og der hældtes Vand paa dem. Fik de ikke valpet det indsugede Menneskeblod op af dem, døde de.

I ældre Tider blev Folk ofte aareladt; havde de Uro i Lemmerne eller andre Sygdomme, skulde der tappes noget Blod

af dem; det var tykt og daarligt. I hver By og Sogn boede Mænd og Kvinder, der gav dem af med at aarelade; de kaldtes ofte for Lademaren, Ladekirsten eller Ladejens, Ladeper, hvilket Navn de nu bar. De havde et Jern med til at slaa Hul med, det kaldtes en Snelle. De bandt et Tørklæde eller et Uldgarnsbaand (Krukke- eller Hosebaand) stramt om det Sted, hvor der skulde aarelades. Naar Aarerne saa svulmede op, hug de Hul med Jernet; de tappede Blodet af i en Kop. Derved havde de et Maal paa, hvor stort et Kvantum Blod de tappede af. Det var dog ikke blot, naar Folk var syge, de sendte Bud efter dem, der kunde aarelade; men det laa til Folk, at de havde godt af det Blodtab, det fredede dem fra Sygdomme.

Naar Folk havde en Vorte eller Udslæt (røde Knopper) ja selv et Modermærke, kunde man stryge det af paa et Lig; man løftede den dødes ene Haand op til Vorten, eller hvad det var, der skulde tages væk, og strøg den hen over det; da vilde det svinde væk, samtidig med at Liget gik i Forraadnelse i Graven.

Enten man havde skaaret sig med en Kniv, hugget sig med en Økse, eller slaaet sig, saa Blodet flød af én, søgte man at faa det standset igen ved at fylde Spindelvæv i det. Var det et stort Saar, og der skulde en Del til, blev Husets Folk sat til at foretage Jagt efter det omkring i Huset: bag Sengen og det øvrige Boskab, i Udhusene og oppe under Tag-skægget; helst søgte man noget med et godt Lag Støv [*sdew'*] i, det standsede Blodet straks. — Man kunde ogsaa standse Blodet ved et Korsknøb [*kåsknew*], men saa maatte der hentes en klog Mand eller Kone; vedkommende knøvede (knugede) Saaret sammen med højre Haands Tommel- og Pegefinger overkors, bandt en Klud omkring det, idet han eller hun læste: »Rødeste Blod, stands! Du maa hverken buldne eller bløde, saa sandt Jomfru Marie fødte en Søn. I Navnet Gud Faders, Søns og Helligaands.«

Naar der blev ringet Ringorme af, hvilket kunde foretages af kloge Mænd og Kvinder, fik den, som skulde ringe Ormen af, en Naal, og med Spidsen af den ridsede han rundt omkring det Sted, der var angrebet, og udtalte følgende: »Ringorm! har du Unger 9; fra 9 til 8, fra 8 til 7, fra 7 til 6, fra 6 til 5, fra 5 til 4, fra 4 til 3, fra 3 til 2, fra 2 til 1, fra 1 til ingen«.

— Der ringedes en Omgang rundt om den røde Blamase for hver Gang, der nævnedes et nyt Tal. Man kunde ogsaa smøre Ringormen med grøn Sæbe eller Smørlawe (Smørlage).

Følgende gamle Remse brugtes mod Sygdom, som man mente var fremkaldt ved Hekseri: »Mos, Os ser paa Vejen frem. Der mødte han Krist. Der mødte han Kors. Der mødte han seleste (selveste) Jomfru Marie. »Hvor skal du gaa?« sagde Krist. »Hvor skal du gaa?« sagde Kors. »Hvor skal du gaa?« sagde selveste Jomfru Marie. »Jeg skal hen til (her nævnedes Navnet paa den Person, der skulde formenes, d. e. skades) og mene hendes (eller hans) Helbred og fortære hendes Blod«. »Nej saamænd«, sagde Krist. »Nej saamænd«, sagde Kors. »Nej saamænd«, sagde Jomfru Marie. »Du skal ikke gøre hende Mén mere; i Navnet Gud Faders og Gud Søns og den hellige Aands.«

ENGLÆNDERNE 1807.

Da det Rygte i 1807 bredte sig, at Englænderne nærmede sig vor Egn, nedpakkede Folk og gemte alle deres Værdigenstande og Tøj i Kister og gravede dem i Jorden, da de frygtede, at Fjenden vilde brænde Huse og Gaarde af.

Da Slaget mellem Englænderne og Landeværnet d. 29de August 1807 fandt Sted paa Køge Landevej, var en Del af mit Fødesogn inddraget i selve Slaglinien, nemlig den østlige Del af Ølby Marker. Og mange er de mundtlige Overleveringer om denne Begivenhed, der er opbevaret hos Egnens Folk. I eet ligner de hverandre, nemlig i den Rædsel, der var over Folk, da Englænderne var gaaet i Land. Under Slaget søgte Højelserne Tilflugt i et Krat i Byens nordvestlige Hjørne. Paa Bygaden gik dog nogle ganske unge Mennesker, udstyrede med Pigkæppe, Høtyve og lignende Vaaben. Da Slaget havde fundet Sted, og den engelske General havde standset Forfølgelsen ved Herfølge, gik han tilbage til Køge og Omegn og lagde sine Tropper i Kvarter; hen imod Aften spredtes Soldaterne ud over Egnen og gik ind i Huse og Gaarde; men havde Folk været bange under selve Slaget, da de hørte Kanonerne dundre, var de det ikke mindre, da de stod Ansigt til Ansigt med de fremmede Krigsfolk. Disse tog Knive frem,

stod med dem i Haanden og pegede med Fingrene imod Munden for at vise, at de var sultne. De pegede ligeledes paa Ølkanderne og Mælkebøtterne og viste imod Munden, at de var tørstige. De slog med Sablerne paa Bistaderne og raabte »Most, Most«, og Folk turde ikke andet end give dem, hvad de forlangte. Men Soldaterne opførte sig samtidig venligt imod Befolkningen; de søgte ved Tegn at berolige Folk og klappede dem paa Skuldrene. Der er heller ikke opbevaret nogen Overlevering om nogen særlig Overlast imod Befolkningen her i Sognet ud over, at de forlangte Mad og Drikke, og saa maatte der afleveres en Del Fourage til dem. Da Englænderne rykkede ind i Højelse By, skjulte mange sig omkring paa Stænger og i Sædstakke. Men Folk kom snart frem af deres Skjulesteder, da de saa, at Soldaterne opførte sig venligt. Nordøst for Byen havde en Afdeling Soldater opslaaet deres Lejr paa Hyttebanken, paa mine Oldeforældres Mark, lige udenfor Gaarden; der var rejst Telte og opstillet lange Stænger, paa hvilke der var sat Tjæretønder, der om Aftenen blev afbrændt.

En Gaardmandsfamilie i Ølsemagle, hvis Gaard laa omtrent op til Landevejen, havde en stor Kiste fyldt med uldent og linned Tøj. Da det rygtedes, at Englænderne var paa Vej mod Køge, tog de Kisten og læssede den paa en Vogn og kørte med den hen til nogle Slægtninge, de havde i Lammestrup; men da de kom derhen, vrimlede det der med engelske Soldater, og saa kørte de med deres Kiste igen, tilbage til Ølsemagle, uden at der var noget Menneske, der saa meget som krummede et Haar paa deres Hoved.

En ældre Kone her i Sognet har en Sølvskilling, som hendes Bedstemoder i 1807 fik af en engelsk Soldat. — Lars Jensens Kone i Jersie (død 1894) var da en lille Pige paa 13 Aar; da hendes Fader var Sognefoged, kom Englænderne straks til hendes Fødegaard; hun huskede, at en af de første tog hende om den ene Arm og kiggede hende smilende ind i Ansigtet; de fornærmede ingen, ud over at de her som andre Steder forlangte Mad og Drikke.

En ung Pige her i Omegnen gik paa Byens Gade; der kom nogle Soldater ridende; de slog Kreds om hende og vendte alle Hestenes Hoveder ind imod hende; da de saa, at hun blev bange, slog de en høj Latter op og red videre.

Ældre Folk husker, at deres Bedsteforældre omtalte det »Klap-Klap«, som lød fra Træskoene paa en Afdeling Landeværnssoldater, da de under Slaget tog Flugten op gennem Ølsemagle By.

Medens vor egen Ole Smed løb ned og skjulte sig i Jens Jensens Havrestak ved Gadekæret, fordi han var bange for at komme til at sko Englændernes Heste gratis, viste Smeden i Store Salby sig som en Kærnekarl. Da en Afdeling af Fjenden drog gennem Byen, stillede han sig op uden for sin Smeddedør med en gloende Sømten i den ene Haand og svingede den, saa Gnisterne røg til alle Sider.

HELD OG VARSLER.

Som Rettesnor i Livets Forhold havde man gamle Ord-sprog som disse:

Bede og smøre det sinker ikke.

Hvor ingen er og klapper, er der heller ingen og napper.

Og mange andre.

Men stundom havde de Regler, man maatte følge i den daglige Færd, et mere hemmelighedsfuldt Præg. Der var mange Ting, man maatte gøre for at sikre sig Held, og mange Ting, man maatte vogte sig for, for ikke at rammes af Uheld, — Ting, som stod i Forbindelse med Livets hemmelige og lunefulde Mægter.

Her skal blot fremføres nogle Eksempler:

Naar Folk lagde ren Halm i deres Træsko, spyttede de paa de gamle Halmviske, idet de smed dem væk.

Folk turde ikke tage en fremmed Genstand, som laa paa Jorden eller var sat op til en Væg; thi hvis Ejermanen havde sagt: »Pøj, lad ligge«, og saa havde spyttet paa det, rummede det en Fare for en fremmed Person at tage det til sig som sin Ejendom.

Naar en stoppede Hoser eller andre Ting med Uldgarn, skulde dette altid klippes over med en Saks, naar man var færdig. Man maatte ikke skære det over med en Kniv; hvis man gjorde det, vilde man faa en ulden Begravelse, d. v. s. ikke faa Jordetøj af linned Tøj. Man vilde altsaa faa en brat Død, idet der ikke var sørget for linned Jordetøj, men man maatte tage, hvad Jordetøj man kunde faa.

Der var mange Ting, man tog Varsler af:

Naar man tog bort fra sit Hjem til hvilket som helst Foretagende, var det et uheldigt Varsel, hvis den første Person, man mødte, var en Kvinde; derimod var det heldigt at møde en Mand.

Sang man om Morgenen, skulde man græde inden Aften.

Naar Hanen galede i Hus, var det mod andet Vejr.

Naar en Høne bar Straa paa sin Ryg, vilde man snart spørge Lig.

Naar Skaden skrækker om Morgenen, faar man fremmede inden Aften; den Side, han vender Rumpen hen ad, kommer de fra.

Var der 13 Personer til Bords, skulde en af Selskabet dø, inden Aaret var omme.

Naar ens Næse kløede, kunde man vente næsvise freimede.

Hvis ens Hage kløede, vilde man spørge Lig.

Hvis det højre Øje kløede, vilde man faa Modgang eller Fortræd. Men hvis det var det venstre Øje, der kløede, vilde man faa Glæde.

Hvis et Par Personer kom til at syne Hænder, vilde de snart spørge Lig.

Faar Børn Overtænder, før de faar Undertænder, skal de dø under aaben Himmel.

Ligger to Knive overkors paa Bordet, giver det Spektakler i Huset.

I mange Tilfælde tog man sin Tilflugt til hemmelighedsfulde Kunster; i det foregaaende er nævnt adskilligt derom; her skal blot nævnes et Par Fremgangsmaader, man brugte i Tilfælde af Tyveri:

Naar noget var stjaalet, lod man Soldet gaa for at faa at vide, hvem Tyven var. Man tog en Saks og huggede Oddene ind i Siden paa Stommelen udvendig paa Soldet. Saa skulde der staa en ved hver sin Side af Soldet og med en Langfinger holde ind under Saksens Øje. Mens man holdt Soldet saaledes, nævnede man Navnene paa omboende Bekendte, som man havde et lille Nys om havde begaaet Tyveriet. Traf man derimellem Tyvens Navn, begyndte Soldet at snurre rundt, saa de ikke kunde holde det.

Man kunde ogsaa vise stjaalne Ting igen i en Spand Vand; man kunde da se Tyven i Vandet.

Højelse By set fra Syd.

SAGN OG ÆVENTYR.

Naar Rokken om Vinteraftenen snurrede, og Børnene flokkedes om Bedstemoders Stol i Kakkellovnskrogen, fortæltes der Sagn og Æventyr.

DEN STORE KONE FRA HUMLEORE.

Fra Humleore (paa Borupegnen) gik en Gang en stor Kone ud til Køge Strand for at hente et Forklædefuld Sand til at lægge ved sin Mands Grav, da der manglede Fyld ved den. Da hun havde været ude i Stranden og fyldt Forklædet og hun skulde til at begive sig paa Hjemvejen, gik der Hul paa Forklædet, og efterhaanden som hun gik, dryssede Sandet ud gennem det. Af det første Drys blev Ølby Aas, dernæst Glentehøj (ved Lille Salby), og saa Vittenbjærgbakken (ved Ejby), og endelig hele det Bakkedrag, der strækker sig vest paa over til Borupegnen. Ved Regnemark blev hun gal; der smed hun Resten af Sandet, og af det blev Regnemark Banker.

KIRKEN.

Folk gik til Alters to Gange om Aaret, For- og Efteraar. De gik til Skreft (Skriftemaal) om Lørdagen og til Alters om Søndagen. Man skulde være fastende, ikke nyde noget, før man kom hjem fra Kirke.

— Naar Mændene stod paa Kirkegaarden, og Klokkerne begyndte at ringe sammen, løftede alle Mandfolk paa deres Huer eller Hatte ved første Klokkeslag. I Kirken havde Mændene Plads til højre, mod Syd, og Kvinderne til venstre, mod Nord. Sognefolkene havde deres bestemte Stole i Kirken, dog var 3 eller 4 Familier fra de forskellige Byer i Sognet sammen om én Stol, og den Stol kaldte disse for deres egen Stol; den ældre Slægt sad yderst i Stolen, og de unge sad inderst; den unge gifte Mand eller Kvinde skulde dog sidde foran den ældre ugifte Karl eller Pige. Naar Præsten nævnedes Jesusnavnet, slog Folk Korsets Tegn for sig.

Den store Kirkeklokke i Højelse.

I.

Der er to Klokker i Højelse Kirke, en stor Klokke og en lidt mindre. Kun faa Landsbykirkeklokker kan maale sig med dem i dyb, malmfuld Klang. Fra først af var der Sølvnagler i den store Klokke; derfor lød den saa vældigt, at Taarnet revnede. Men disse blev taget ud, og der blev indsat Blynagler i Stedet. Derved fik den den dybe Klang, som den har den Dag i Dag.

Da Klokken første Gang ringede, sank den gamle Herreborg Borring ved Lellinge Aa i Jorden.

II.

En stor Kone ovre i Skaane blev af Klokkens stærke Klang forstyrret i sin Middagssøvn. Arrig tog hun en Sten, bandt et Haarbaand om den og slyngede den mod Højelse; men Haarbaandet brast, og Stenen faldt ned paa Jersie Mark, hvor den under Navnet »Kællingstenen« laa, til den i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede blev hugget i Stykker til Bygningssten.

III.

Kongen vilde en Gang have den store Klokke til Stormklokke i Hovedstaden; men Trolden nede i Naurbjerg højen holdt Vognen tilbage i Skjensved Aa, da de kørte med Klokken, og hverken 8 eller 16 Par Heste kunde trække den op. De maatte da opgive Bortførelsen, men da de kørte tilbage, kunde 2 Par Heste slæbe den, thi da skød Trolden bag paa.

NAURBJERGHØJEN.

I.

En Karl fra Højelse havde været i Jersie og besøgt sin Kæreste; da han paa Hjemvejen red forbi Naurbjerg højen i Kirke Skensved Sogn, havde den rejst sig paa fire gloende Pæle. Troldfolkene holdt Gilde derinde med Dans og Bægerklang. En Troldkælling kom ud og rakte Karlen en Drik i et Sølvbæger. Han kastede Bægerets Indhold bag ud; en Draabe faldt paa Hestens Lænd, og der blev Haarene svedet af; men Karlen red i fuldt Firspring mod Højelse med Bægeret, medens Troldkællingen fo'r efter ham med en Grødslev. Han var ved at blive indhentet, men en Troldkælling, der var fornærmet over, at hun ikke var budt med til Gildet, raabte efter Karlen: »Rid af det boldre ind paa det knoldre«. Hun mente dermed, at han skulde ride fra Vejen og ind paa Pløjejorden. Han skulde ride paa tværs af Plovfurnerne; thi saa maatte Troldkællingen træde paa hver Fure for ikke at komme til at »gøre Korstegn«. Derved naaede Karlen tidsnok op til Højelse og fik kastet Bægeret ind paa Kirkegaarden paa indviet Jord. Dermed var han frelst, og Bægeret blev brugt til Alterbæger.

II.

I Naurbjerg højen boede der altsaa i gamle Dage en Troldefamilie. En Aften var Fatter og Mutter fra denne Høj paa Besøg hos Venner og Kendinger i en af Højene vest paa. Da

Parret skulde hjem, var det bleven Regnvejr. De kom da i en strygende Fart løbende hen over Markerne; men Fatter kunde ikke nær vinde med Mutter; hun var et godt Stykke foran ham; — herover blev han gram i Hu, og han rendte bagefter og raabte og skældte: »Slaskepat, Daskepat, Laskepat!« — Troldkvinderne har jo altid store Bryster.

Heste af en ret anselig Størrelse kunde om Aftenen vise sig for Folk; naar man tog efter dem, forsvandt de. De kunde være uden Hoved, og dog kunde de galoppere, saa det kunde høres langt bort. — Rigtige Heste kan standse midt paa en Vej eller Gade, uden at der er nogen synlig Grund for Menneskers Øjne; de vil ikke frem, selv om der bliver brugt baade Piske-slag og onde Ord. Det er, fordi de standses af en Ligskare eller andet Spøgeri. Vil man se, hvad det er, skal man kigge gennem det fjermer Hovedlav.

Store Hunde med glødende Tunge kunde komme løbende forbi Folk om Aftenen, naar det var mørkt. Naar man kørte til eller fra København, mødte man tit ude ved Thorsbro et Par store Hunde, der var lænket sammen.

Et Sted paa Valore Mark blev der om Natten raslet med Jærnlænker, og der var Stemmer, der raabte: »Her er Agre og rette Skel!« Der var dær øvet Bedrag ved Landmaaling.

LINDORMEN VED EJBY KIRKE.

En Søndag for mange Herrens Aar siden kravlede en Drage op ude paa Lindet, det var ligesom en lille Ø i en lille Eng paa Ølby Aas; den fløj over paa Ejby Kirkegaard og lagde sig foran Kirkedøren midt i Kirketiden, og da Folk skulde gaa ud af Kirken, kunde de ikke komme ud af den. En Karl vilde være modig og springe ud over den, men han blev kløvet af dens Hale. Til sidst maatte de bryde Hul i Kirkemuren mod Nord, og paa den Maade slap Folk ud. Naar der blev gravet Lig ned paa Kirkegaarden, gravede Dragen dem op igen. Bymændene i Ejby opfødte nu i syv Aar en Tyr

ved Nøddekærner og Sødmeilk; den blev saa sendt imod Uhyret, men da dette hvæste, trak Tyren sig tilbage. Nu blev der atter fedet paa den i syv Aar, og saa blev den paa ny sendt imod Dragen, og denne Gang gik Tyren af med Sejren; den sønderrev Uhyret med sine Horn. Dragens Mage paa Ølby Mark gav et Skrig fra sig, saa det skingrede i Skoven, da den hørte Dødsskriget. Men Tyren blev saa forstumlet i Hovedet af Giften, Uhyret udspyede, saa den rendte ud i Ejby Mose og druknede. — Her fandtes en Gang i gamle Dage et Par mægtig store Horn. Disse blev udlagte som Tyrens, der dræbte Dragen, og de blev opbevaret i Ejby Kirke, hvorfra de siden kom til Oldnordisk Musæum, hvor de nu er. — Paa Ølby Aas stod endnu i 1870erne en tveget Bøg, hvori Folk fortæller, at Lindormen plejede at hænge. — Forresten skal der endnu ligge en Drage og ruge over en Bunke Guld ude paa Aasen.

Omstaaende Billede, der findes paa Ejby Kirkes Mur, siges at være indsat som et Minde om Lindormen.

BRYLLUP HOS UNDERJORDISKE.

Paa en Gaard havde en Gang foruden Gaardmanden og hans Kone og Børn, en Familie til fæstet Bo, nemlig en af det underjordiske Folkefærd. Konen paa Gaarden var godt kendt med disse Folk, da de ofte kom op og laante Madvarer, Øl, Tønder, Kedler og andre Ting af hende. Manden paa Gaarden kunde derimod ikke se dem, og han havde aldrig noget med dem at gøre. Nu skulde der være Gæstebud hos de underjordiske, Gaardmandskonen havde da laant Familien en hel Del Ting, og hun blev for sin Tjenstvillighed indbudt som Tilskuer ved deres Bryllupsgilde. Men den lille Mand, som indbød hende, sagde til hende, at det vilde koste hende Taarer, da hun vilde faa en »Øretæve«. Men trods denne Advarsel kunde Gaardmandskonen dog ikke paa Bryllupsdagen styre sin Nysgerrighed; hun maatte se paa Stadsen. Gennem en Sprække i Lerulvet kiggede hun jævnlige ned til de smaa og fulgte med stor Opmærksomhed deres Bryllupsfærd. Derover glemte hun dog ikke sine Husmoderpligter. Sin Mand, Børn og Tjenestfolk havde hun faaet anbragt ved Middagsmaden, der den Dag var Grønkaal. Manden og Tjenestfolkene spiste ved

Langbordet. Børnene havde faaet deres Kaalfad paa en Skammel nede paa Lergulvet. Men imellem, som hun udrettede sit Arbejde, hørte hun Musiken nede fra de smaas Gilde. Man var da kommet saa langt frem, at man var ved at danse Bruden ud af Ungdomslaget. Musikanteren syntes ikke, at der var Takt nok i Dansen, og han søgte at faa dem til at danse mere taktfast ved at stampe Takten med Foden; men da han var halt paa det ene Ben, og han maatte løfte Foden lidt højt for at kunne træde til i Gulvet, kom den saa højt op, at han traadte i Børnenes Kaalfad, som stod paa Skammen. Fadet faldt paa Gulvet og knustes i mange Stykker. Gaardmandskonen var jo den eneste, der kunde se Musikanterens Uheld, og hun gav sig til at le højt; hendes Mand blev vred, fløj op fra sit Kaalfad, gav sin Kone en knaldende Lussing og raabte, hvor hun kunde le af at Børnene rev Fadet ned og slog det itu. Grædende samlede Gaardmandskonen Stykkerne af Lurfadet op. Men nede fra den underjordiske Brudehal lød det i Kor fra mange Stemmer op til den vrede Mand: »Du skal faa det betalt.«

DE TOLV RAVNE.

Der var engang en Herremand, der ejede Gaard og Gods og Sø og Skov; men det bedste, han ejede, var en dejlig, ung Kone. De levede i Rigdom og Glæde, men det var et stort Savn for dem, at de til at begynde med ingen Børn fik. — En Dag gik den unge Frue alene om i den store, dejlige Have, der laa ved Slottet; hun var den Dag sørgmodig og tænkte paa, hvor lykkelig hun kunde blive, hvis hun fik en stor Flok Børn, helst tolv Sønner. Da kom der en fremmed Kone hen til hende og sagde: »Jeg ved nok, hvad der trykker dig; men her er nu tolv hvide Liljer; dem skal du plante her i Urtegaarden, og saa vil du i Tidens Løb føde tolv Sønner og en Datter. Men Liljerne maa ikke plukkes; de skal vokse, saa længe de kan, og visne af dem selv, naar deres Tid er forbi, — ellers hører dine tolv Sønner mig til«. Det gik Fruen med Glæde ind paa; hun plantede Liljerne, og i Aarens Løb fik hun tolv raske, smukke Sønner og til sidst et dejligt Pigebarn.

Sønnerne voksede til, og da de blev store, drog de ud paa Jagt og i Krig. Deres Søster var altid hjemme paa Slottet

eller vandrede rundt i den store Have, hvor hun havde Lov til at plukke alle de kønne Blomster, hun vilde; kun de tolv hvide Liljer var det hende strengt forbudt at røre ved. Men det var netop dem, hun allerhelst vilde have, og en Dag, hun var alene derude, kunde hun ikke modstaa Fristelsen, men plukkede hastigt dem alle af. For hver Lilje hun tog, lød der et Suk, og tolv Ravne svang sig op fra Stedet og fløj bort. Straks kom hendes Moder ud i Haven; hun vidste godt, hvad det betød; det var hendes tolv Sønner, der var blevet forvandlede til Ravne og var fløjet bort; hun huskede sin Aftale med den fremmede Kone.

Moderens Sorg var stor, og Datteren græd baade Nætter og Dage, og en skønne Dag gik hun bort fra sit Hjem, ud i den vide Verden for at finde sine Brødre. Hun gik Dag og Nat; til sidst vidste hun ikke, hvor hun var, og hun var saa træt, at hun næsten ikke kunde gaa længere. Hun var kommet ind i en stor Skov, og det var mørkt; men da saa hun langt borte et Lys, og det gik hun efter og naaede langt om længe til en Dør, hvor hun bankede paa. En grim, gammel Kone lukkede op og kom ud; men da hun saa Pigen, vilde hun straks jage hende bort. Herremandsdatteren tiggede og bad den gamle om Nattely og Mad, og Heksen drog hende saa med ind i sin Hule. Derinde sad en Trolde, som var endnu meget grimmere end Konen; han rejste sig og vilde straks slaa Barnet ihjæl. Men Heksen skreg: »Lad være, hun kan hente Vand ved Brønden og Brænde i Skoven, mens vi er borte«. Næste Morgen fik Pigen Besked paa at sanke Brænde og hente Vand, og hun fik Lov til at gaa, hvor hun vilde i Skoven og Hulen; der var kun eet Rum, som hun ikke maatte aabne Døren til; hvis hun gjorde det, skulde hun straks dø. Nøglen til den Dør tog Heksen med sig, og saa gik hun og Trolden bort, og det gjorde de hver Morgen, og de kom først tilbage om Aftenen. Der gik Dage, og der gik Aar. Pigen længtes meget efter sine Forældre, og tit tænkte hun paa sine tolv Brødre. Mange Gange, naar hun var ude i Skoven at samle Brænde, vilde hun løbe bort og se at komme tilbage til sit Hjem. Men hun kunde ikke finde ud af Skoven, og hver Aften var hun i Hulen igen, naar Heksen og Trolden kom tilbage. Om Natten hørte hun ofte Menneskestemmer inde i det hemmelige Rum,

og om Dagen, naar hun var ene i Hulen, lurede hun tit ved Døren ind dertil; men den var altid laaset, og der var stille derinde. En skønne Morgen havde Heksen glemt Nøglen til Rummet, og da Pigen var alene, skyndte hun sig derind, og der stod tolv sorte Ligkister. Pludselig stod Trolden og Heksen der og raabte: »Nu skal du dø!« Men da susede det i Luften, og ind fløj tolv sorte Ravne; de forvandlede med det samme til tolv unge Mænd, og de faldt som et Lyn over Trolden og Heksen og dræbte dem. De tolv unge Mænd hilste straks paa Pigen som deres Søster og takkede hende, fordi hun havde friet dem ud af Trolddommen ved at opdage, hvor Heksen og Trolden havde skjult dem. Om Dagen havde de været Ravne og var fløjet ud for at søge deres Føde. Naar de om Aftenen var vendt tilbage til Hulen, var de blevet til Mennesker og havde om Natten maattet sove i hver sin Ligkiste. I deres Sorg og Vrede over, at de som Følge af en ung Piges Nyfigenhed var kommet i Heksens og Troldens Vold, havde de svoret, at de vilde dræbe den første unge Pige, de mødte, efter at de var blevet udløste; men da de nu var blevet frelst af den samme unge Pige, deres egen lille Søster, lod de det være nok med at have taget Livet af Heksen og Trolden, — og de drog nu alle hjem til deres Forældre, hvor der blev stor Glæde, da Herremanden og Fruen igen havde deres tolv raske Sønner og deres kønne unge Datter.

ERH. FLENSBORGS BOGHANDEL

ROSKILDE

har udgivet

ROSKILDES GRUNDPLAN 1677

efter Resens danske Atlas: 40×50 cm paa Karton.
Med Teksthefte af *Victor Hermansen* med Portræt af Resen
Tilsammen: 4,50.

TILSKUEREN I OG UDENFOR ROSKILDE

Roskildes ældste Avis fra 1752 i nøjagtig Gengivelse
efter det eneste bevarede Eksemplar paa det kongelige Bibliotek.
Med Indledning og Noter af *Victor Hermansen*.
Heflet i originalt Omslag: 3,50; i Kartonnage: 4,50.

ROSKILDE I GAMLE DAGE

Stort gennemillustreret Pragtværk med 68 interessante Billeder,
deraf 23 i Hellsidesformat. Tekst af Direktør, cand. phil. *Arthur Fang*.
Farvetrykt Omslag efter Tegning af P. Holn.
Heflet: 6,00; indbundet: 9,00.

ROSKILDE — ILLUSTRERET TURISTFØRER

ved *A. Fang*. — Med 42 Illustrationer og 2 Kort. — Udgivet af
Turistforeningen for Roskilde og Omegn.
Heflet i farvetrykt Omslag af *Vald. Andersen*: 1,50.

Af ældre Roskilde-Litteratur haves Restoplagene af:

B. KØBKE

ROSKILDE DOMKIRKE

23 Illustrationer. — Pris: 0,50.

I. B. LØFFLER

GRAVSTENE I ROSKILDE KJØBSTAD

Pragtværk i stort Kvarlformat med 33 Tavler.
Pris: Før 35,00, nu 5,00.

STEEN FRIIS

KONG CHR. D. IV.s GRAVKAPEL

Pris: Før 1,00, nu 0,50.

C. AARSLEFF

MINDESMÆRKET OVER DR. MARGRETHE

Meget rigt illustreret. — Pris: Før 6,00, nu 3,00.

ERH. FLENSBORGS BOGHANDEL

ROSKILDE
